

Lagrådsremiss

En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 27 januari 2022

Morgan Johansson

Emma Pleiner
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

För att brott ska klaras upp är det avgörande att den som har uppgifter att lämna vågar berätta om sina iakttagelser och att tystnadskulturen gentemot rättsväsendet bryts. Samhället måste reagera kraftfullt mot brott som innebär att respekten för rättsprocessen åsidosätts och som påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet. Regeringen lämnar därför lagförslag om bland annat följande:

- Den som medverkar i utredningen av någon annans brott ska kunna få ett lindrigare straff samtidigt som straffet för olika former av falska anklagelser skärps.
- Sekretess ska gälla för kontaktuppgifter till enskilda i domstol. Sekretess ska också gälla för uppgift om var den befinner sig som deltar i ett sammanträde inför rätten genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring.
- Övergripping i rättssak och grova fall av mened och skyddande av brottsling ska kunna leda till betydligt strängare straff.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2022.

Innehållsförteckning

1	Beslut	4
2	Lagtext	5
2.1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	5
2.2	Förslag till lag om ändring i brottsbalken.....	11
2.3	Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	18
3	Ärendet och dess beredning	21
4	Behovet av effektivare verktyg i brottsbekämpningen.....	21
5	Mened, övergrepp i rättsak och skyddande av brottsling	23
5.1	Gällande ordning	23
5.1.1	Mened.....	23
5.1.2	Övergrepp i rättsak.....	24
5.1.3	Skyddande av brottsling	26
5.2	Bestämmelserna om mened, övergrepp i rättsak och skyddande av brottsling behöver förändras	27
5.3	Förändringar i menedsbestämmelsen	28
5.3.1	Kvalifikationsgrunderna för grov mened.....	28
5.3.2	Straffskalor och brottsbeteckningar	34
5.3.3	Utökad kriminalisering av förstadiet till mened	36
5.4	Förändringar i bestämmelsen om övergrepp i rättsak.....	37
5.4.1	Skärpningar av straffskalorna.....	37
5.4.2	Kvalifikationsgrunderna för grovt övergrepp i rättsak	41
5.5	Förändringar i bestämmelsen om skyddande av brottsling	43
5.5.1	Skärpta straffskalor och en särskild brottsbeteckning för grovt skyddande av brottsling.....	43
5.5.2	Kvalifikationsgrunder för grovt skyddande av brottsling.....	45
5.5.3	Ansvarsfrihet vid ringa gärningar.....	48
5.5.4	Kriminalisering av skyddande av brottsling på förstadiet.....	49
6	Ökade incitament att medverka i brottsutredningar	51
6.1	Bör det finnas en möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott?	51
6.2	Förutsättningarna för strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott.....	57
6.3	Praktiska frågor vid utredningsmedverkan.....	62
7	Skärpta straff för falsk angivelse och falsk tillvitelse	70
7.1	Gällande ordning	70
7.2	Påföljds- och straffmättingspraxis	71

7.3	Bestämmelserna om falsk tillvitelse och falsk angivelse behöver förändras	71
7.4	Skärpta straffskalor samt egna brottsbeteckningar för ringa och grova brott	71
7.5	En kvalifikationsgrund för grov falsk angivelse och grov falsk beskyllning	74
8	Förbättrat skydd för vittnen.....	75
8.1	Stärkt sekretess för kontaktuppgifter till enskilda	75
8.2	Skydd för uppgift om var den som deltar i ett sammanträde befinner sig.....	81
8.3	Vittnesförhör med den som har en skyddsidentitet beslutad i en annan stat.....	84
9	Ett system med anonyma vittnen bör inte införas	87
10	En förtydligad roll för domstolen i brottmålsprocessen	92
11	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	97
12	Konsekvenser	97
13	Författningskommentar	101
13.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.....	101
13.2	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken.....	107
13.3	Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)	118
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35).....	121
Bilaga 2	Lagförslagen i betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring	133
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna beträffande betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring	146
Bilaga 4	Sammanfattning av betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38) i relevanta delar	147
Bilaga 5	Lagförslagen i betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg i relevanta delar	151
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna beträffande betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg.....	154

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i brottsbalken,
3. lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att 23 kap. 10 §, 30 kap. 5 §, 35 kap. 6 §, 36 kap. 10 §, 45 kap. 4, 10 och 11 §§ och 51 kap. 12 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 47 kap. 7 a § och 51 kap. 11 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

10 §¹

Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra–*sätte* styckena, vem som får närvara vid ett förhör.

Vid ett förhör ska om möjligt undersökningsledaren närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen och om biträdet uppfyller de krav som ställs på en försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte har rätt att själv närvara och ha sin försvarare närvarande vid ett förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 b § första stycket. Vid andra förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En försvarare som inte uppfyller de krav som ställs i 21 kap. 5 § första stycket får dock förhindras att närvara om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras eller för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Vid förhör med någon annan än den misstänkte får den misstänktes försvarare närvara om det kan ske utan men för utredningen.

En person som är misstänkt i en annan förundersökning och som förhörs med anledning av att han eller hon medverkar i utredningen på sådant sätt att 29 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken kan komma att tillämpas, har rätt att ha sin försvarare närvarande. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.

¹ Senaste lydelse 2017:176.

Ett målsägandebitråde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid ett förhör inte får uppenbaras.

30 kap.

5 §²

En dom *skall avfattas skriftligen* i skilda avdelningar ange
En dom *ska vara skriftlig* och i skilda avdelningar ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden och den tilltalades försvarare,

3. domslutet,
4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på och

4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på *samt, i förekommande fall, åklagarens förslag till påföljd enligt 45 kap. 4 § andra stycket*, och

5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

En högre rätts dom *skall* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.
En högre rätts dom *ska* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för *en* lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga, *skall* det i domen anges vad han i så fall *skall* iaktta.
Om en part har rätt att överklaga, *ska* det i domen anges vad han *eller hon* i så fall *ska* iaktta.

35 kap.

6 §³

Det ankommer på parterna att svara för bevisningen. Rätten får självmant inhämta bevisning endast i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal.
Parterna ska svara för bevisningen. Rätten får självmant hämta in bevisning endast i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal när det gäller frågor om påföljd.

Trots vad som sägs i första stycket får rätten självmant besluta om rättspsykiatrisk undersökning och om yttrande av Socialstyrelsen enligt lagen

² Senaste lydelse 1994:1034.

³ Senaste lydelse 2005:683.

(1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning.

36 kap.

10 §⁴

Innan vittnesmål avläggs, skall rätten höra vittnet om hans fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist. Rätten skall också försöka klargöra om vittnet till part eller till saken står i något förhållande, som kan vara av vikt för bedömandet av tilltron till vittnets berättelse, eller om det annars finns omständigheter av betydelse i detta hänseende.

Står vittne till part i sådant förhållande, som avses i 3 §, skall vittnet erinras om att han icke är skyldig att avlägga vittnesmål.

Om det namn som vittnet uppger ingår i en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter, skall vittnet upplysa om detta.

Innan vittnesmålet avläggs, ska rätten höra vittnet om hans eller hennes fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist. Rätten ska också försöka klargöra om vittnet står i något förhållande till en part eller till saken eller om det finns andra omständigheter som kan vara av vikt för att bedöma tilltron till vittnets berättelse.

Om vittnet är närstående till en part enligt 3 §, ska rätten informera vittnet om att han eller hon inte är skyldig att avlägga vittnesmål.

Om det namn som vittnet uppger ingår i en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter, ska vittnet upplysa rätten om detta. Detsamma gäller om namnet ingår i en skyddsidentitet som har beslutats i en annan stat och som motsvarar en sådan skyddsidentitet som avses i lagen om kvalificerade skyddsidentiteter.

45 kap.

4 §⁵

I stämningsansökan ska åklagaren uppge

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,

3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid, plats och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,

⁴ Senaste lydelse 2006:940.

⁵ Senaste lydelse 2020:918.

4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, *samt*

5. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, *och*

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 a § brottsbalken ska åklagaren lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska åklagaren i *ansökan* lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. *Uppgift ska dessutom lämnas om tiden för frihetsberövandet.*

Har åklagaren några önskemål om hur målet ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska åklagaren i *stämningsansökan* lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. *Åklagaren ska även lämna uppgift om tiden för frihetsberövandet.*

10 §⁶

I stämningen ska rätten även förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen uppges vilken bevisning han eller hon åberopar och vad han eller hon vill styrka med varje bevis. Detta gäller dock inte om det på grund av den tilltalades erkännande eller andra omständigheter kan antas att uppgift om bevisning inte behövs.

De skriftliga bevis som åberopas bör ges in samtidigt med att bevisuppgift lämnas.

Rätten ska allt efter målets beskaffenhet verka för att målet förbereds så, att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. Om det behövs får rätten förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den. *Förberedelse får ske vid ett sammanträde eller genom skrift-*

Rätten ska allt efter målets beskaffenhet verka för att målet förbereds så att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. *Rätten ska också se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkandena och inställningar samt grunderna för dessa blir klar-*

växling eller annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas.

lagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa. Om det behövs får rätten förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den.

Förberedelsen får ske vid ett sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas.

11 §

Finnes, för att målet skall kunna vid huvudförhandlingen slutföras i ett sammanhang, förundersökningen böra fullständig eller, om förundersökning ej ägt rum, sådan böra företagas, äge rätten meddela åklagaren föreläggande därom.

Om det behövs för att målet ska kunna slutföras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen, får rätten på yrkande av en part förelägga åklagaren att komplettera en förundersökning eller, i de fall en förundersökning inte har genomförts, att genomföra en sådan.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket ska vidtas, ska han eller hon så snart som möjligt begära det hos rätten.

47 kap.

7 a §

Rätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa.

51 kap.

11 §⁷

Hovrätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa.

⁷ Tidigare 11 § upphävd genom 2005:683.

Om hovrätten anser att det behövs, *skall* hovrätten besluta att yttrande av sakkunnig inhämtas, skriftligt bevis läggs fram, föremål tillhandahålls för syn eller besiktning, bevis tas upp utom huvudförhandlingen eller någon annan förberedande åtgärd *företas*.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket skall företas, skall han så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. företas, får hovrätten meddela åklagaren föreläggande om det.

Om hovrätten anser att det behövs, *ska* hovrätten besluta att

1. ett yttrande av *en* sakkunnig hämtas in,
2. ett skriftligt bevis läggs fram,
3. ett föremål tillhandahålls för syn eller besiktning,
4. ett bevis tas upp utom huvudförhandlingen, eller
5. någon annan förberedande åtgärd *vidtas*.

Om en åtgärd enligt 23 kap. behöver vidtas i mål om allmänt åtal, får hovrätten på yrkande av en part meddela åklagaren föreläggande om det.

Om en part vill att en åtgärd enligt första eller andra stycket ska vidtas, ska han eller hon så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

2.2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 15 kap. 1, 6, 7 och 15 §§, 17 kap. 10, 11 och 16 §§, 29 kap. 5 och 6 §§ och 30 kap. 4 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 29 kap. 5 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.

1 §¹

Om någon under laga ed lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, dömes för mened till fängelse i högst fyra år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst åtta år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det skett med uppsåt att oskyldig skulle fällas till ansvar för allvarligt brott eller eljest synnerlig skada tillfogas annan.

Den som, efter att han eller hon har avlagt en lagstadgad ed, lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, döms för mened till fängelse i högst fyra år. Om brottet är ringa döms för ringa mened till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov mened till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om det skett med uppsåt att

1. försvåra eller förhindra utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet,

2. någon oskyldig ska dömas för sådan brottslighet som avses i 1, eller

3. tillfoga någon annan synnerlig skada, i andra fall än som avses i 2.

6 §

Angiver man oskyldig till åtal med uppsåt att denne må bli fälld till ansvar, dömes för falsk angivelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som anger en oskyldig till åtal med uppsåt att han eller hon ska bli dömd till ansvar, döms för falsk angivelse till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms för ringa falsk angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov falsk angivelse till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet

¹ Senaste lydelse 1975:1292.

är grovt ska det särskilt beaktas om angivelsen avsett allvarlig brottslighet.

Om han *icke* insåg men hade skälig anledning *antaga*, att den *angivne* var oskyldig, *dömes* för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han *eller hon inte* insåg, men hade skälig anledning *att anta*, att den *som angetts* var oskyldig, *döms* för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

7 §²

Den som, i annat fall än som avses i 6 §, hos åklagare, Polismyndigheten eller annan myndighet sanningslöst tillvitar någon annan en brottslig gärning, påstår besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, döms, om myndigheten ska ta upp anmälan i sådan sak, för falsk tillvitelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som, i annat fall än som avses i 6 §, hos åklagare, Polismyndigheten eller annan myndighet *osant beskyller* någon annan *för* en brottslig gärning, påstår *en* besvärande omständighet eller förnekar *en* friande eller mildrande omständighet, döms, om myndigheten ska ta upp anmälan i *en* sådan sak, för falsk beskyllning till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa *döms för ringa falsk beskyllning* till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov falsk beskyllning till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om beskyllningen avsett allvarlig brottslighet.

Om han eller hon inte insåg men hade skälig anledning att anta att utsagan var *sanningslös*, döms för vårdslös tillvitelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han eller hon inte insåg men hade skälig anledning att anta att utsagan var *osann*, döms för vårdslös beskyllning till böter eller fängelse i högst sex månader.

15 §³

För förberedelse *till mened* eller stämpling till mened *som innebär att någon söker anstifta sådan gärning* och för försök till bevisförvanskning döms det till ansvar enligt *vad som föreskrivs i 23 kap. Skulle brottet, om det*

För förberedelse eller stämpling till mened, *grov mened* och för försök till bevisförvanskning *som inte är ringa* döms det till ansvar enligt 23 kap.

² Senaste lydelse 2014:615.

³ Senaste lydelse 2013:425.

fullbordats, ha varit att anse som ringa, ska gärningen dock inte medföra ansvar.

17 kap.

10 §⁴

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för att han eller hon gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller för att hindra någon från en sådan åtgärd döms för övergrepp i rättssak till fängelse i högst fyra år. Detsamma gäller den som med någon annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att han eller hon avlagt vittnesmål eller annars avgett utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra honom eller henne från att avge en sådan utsaga.

Med domstol eller annan myndighet i första stycket avses även en dömande kammare eller ett annat organ i Internationella brottmålsdomstolen.

Om brottet är grovt döms för grovt övergrepp i rättssak till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas

1. om det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna eller någon enskild,

2. om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag, eller

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för att han eller hon gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller för att hindra någon från en sådan åtgärd döms för övergrepp i rättssak till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Detsamma gäller den som med någon annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att han eller hon avlagt vittnesmål eller annars avgett utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra honom eller henne från att avge en sådan utsaga.

Om brottet är grovt döms för grovt övergrepp i rättssak till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna eller någon enskild,

2. gärningen har innefattat våld av allvarligt slag,

3. gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller

⁴ Senaste lydelse 2016:508.

3. om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Om brottet är ringa döms för ringa övergrepp i rättsak till böter eller fängelse i högst sex månader.

4. gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Om brottet med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarligt döms till fängelse i högst ett år.

11 §⁵

Om någon döljer den som förövat brott, hjälper honom eller henne att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst ett år.

För skyddande av brottsling döms också den som undanröjer bevis om brott som är föremål för ett rättsligt förfarande vid Internationella brottmålsdomstolen eller på annat dylikt sätt motverkar att det uppdagas eller beivras.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Om någon döljer den som begått brott, hjälper honom eller henne att komma undan, undanröjer bevis eller på annat liknande sätt motverkar att brottet upptäcks eller lagförs, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst två år.

För skyddande av brottsling döms också den som undanröjer bevis om brott som är föremål för ett rättsligt förfarande vid Internationella brottmålsdomstolen eller på annat liknande sätt motverkar att det upptäcks eller lagförs.

Om brottet är grovt döms för grovt skyddande av brottsling till fängelse i lägst ett och högst sex år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna, eller

2. gärningen annars har varit av särskilt farlig art.

Den som inte insåg men hade skälig anledning att anta att den andre var brottslig, döms till böter.

Ansvar ska inte dömas ut om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter.

Det ska inte dömas till ansvar om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige, den brottslighet som denne begått och övriga omständigheter.

16 §⁶

För försök eller förberedelse till våld eller hot mot tjänsteman, grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak, grovt övergrepp i rättssak eller främjande av flykt döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för stämpling till grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak eller grovt övergrepp i rättssak.

För försök eller förberedelse till våld eller hot mot tjänsteman, grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak, grovt övergrepp i rättssak, *skyddande av brottsling*, grovt *skyddande av brottsling* eller främjande av flykt döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för stämpling till grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak, grovt övergrepp i rättssak, *skyddande av brottsling* eller grovt *skyddande av brottsling*.

29 kap.

5 §⁷

Vid straffmätningen ska rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,

2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,

4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,

5. om den tilltalade frivilligt angett sig *eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet*,

5. om den tilltalade frivilligt angett sig,

6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,

7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,

8. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller

9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

⁶ Senaste lydelse 2016:508.

⁷ Senaste lydelse 2015:78.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, *om särskilda skäl påkallar det*, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än *vad* som är föreskrivet för brottet, *om det finns särskilda skäl för det*.

5 a §

Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälighetsomfattning beakta om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

Detsamma gäller om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader eller försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första eller andra stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än *vad* som är föreskrivet för brottet, *om det finns särskilda skäl för det*.

6 §⁸

Är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § *uppenbart oskäligt att döma till påföljd, skall* rätten meddela påföljdseftergift.

Om det är uppenbart oskäligt att döma till påföljd med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § *eller 5 a §, ska* rätten meddela påföljdseftergift.

30 kap.

4 §⁹

Vid val av påföljd *skall* rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. *Därvid skall* rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 §.

Vid val av påföljd *ska* rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. *Rätten ska då* beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 och 5 a §§.

⁸ Senaste lydelse 1988:942.

⁹ Senaste lydelse 1988:942.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

2.3 Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Härigenom föreskrivs i fråga om offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

dels att 18 kap. 6 § och 35 kap. 7 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 35 kap. 12 a och 13 b §§, och närmast före 35 kap. 12 a och 13 b §§ nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

6 §¹

Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till *ärende enligt 15 § lagen (2003:1174) om vissa former av internationellt samarbete i brottsutredningar eller enligt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder, om ärendet rör en brottsutredning som genomförs av en tjänsteman med en i annan stat beslutad skyddsidentitet* motsvarande den som avses i 5 § och det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen motverkas.

Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till en i *en* annan stat beslutad skyddsidentitet, motsvarande den som avses i 5 § och som förekommer i en brottsutredning, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen motverkas.

35 kap.

7 §²

Sekretessen enligt 1 § första stycket upphör att gälla hos de myndigheter och i de verksamheter som anges där, om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal, om inte

1. sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen enligt 12 §, 13 a § eller 36 kap. 2 §,

2. uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet, eller

3. uppgiften finns i en handling som har kommit från en annan myndighet där uppgiften är sekretessreglerad.

Sekretessen enligt 1 § första stycket upphör att gälla hos de myndigheter och i de verksamheter som anges där, om uppgiften lämnas till *en* domstol med anledning av *ett* åtal, om inte

1. sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen enligt 12 §, 12 a §, 13 a § eller 36 kap. 2 §,

¹ Senaste lydelse 2017:1012.

² Senaste lydelse 2017:178.

Kontaktuppgifter till enskilda

12 a §

Sekretess gäller hos en domstol i ett brottmål för uppgift som rör en enskild, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men och uppgiften avser

1. bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var han eller hon bor stadigvarande eller tillfälligt,

2. telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med honom eller henne, eller

3. personnummer.

Motsvarande sekretess gäller i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och i ett ärende som rör brott.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift som rör den som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Deltagande i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring

13 b §

Sekretess gäller hos en domstol för uppgift om var en enskild befinner sig som ska delta i ett sammanträde inför rätten genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade i november 2019 att ge en särskild utredare i uppdrag att överväga åtgärder med det övergripande syftet att stärka rättsprocessen och öka lagföringen. Utredningen, som antog namnet Utredningen om en stärkt rättsprocess och en ökad lagföring, överlämnade i maj 2021 sitt betänkande En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 1*. Utredningens lagförslag finns i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2021/02078).

I juni 2019 överlämnade Utredningen om processrätt och stora brottmål sitt slutbetänkande Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38). Förslagen i betänkandet syftar till att effektivisera och modernisera handläggningen av stora brottmål med omfattande bevisning med bevarade krav på rättssäkerhet. En sammanfattning av betänkandet i nu relevanta delar finns i *bilaga 4*. Utredningens lagförslag i relevanta delar finns i *bilaga 5*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 6*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2019/02387). Vissa av förslagen i betänkandet har lett till lagstiftning (prop. 2020/21:209, bet. 2021/22:JuU6, rskr. 2021/22:37).

Riksdagen har tillkännagett för regeringen det som utskottet anför om skärpta straff för övergrepp i rättssak (bet. 2018/19:JuU11 punkt 42, rskr. 2018/19:181), om övergrepp i rättssak (bet. 2019/20:JuU26 punkt 24, rskr. 2019/20:258) och om att införa ett system med kronvittnen (bet. 2020/21:JuU25 punkt 32, rskr. 2020/21:289).

I denna lagrådsremiss behandlar regeringen lagförslagen i betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring. Regeringen behandlar även de lagförslag i betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg som gäller rättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen i brottmål och rättens möjligheter att självant begära komplettering av förundersökningen och hämta in bevisning.

4 Behovet av effektivare verktyg i brottsbekämpningen

De senaste 20 åren har antalet sammanslutningar i den kriminella miljön blivit allt fler. Skjutvapenvåld är vanligare i konflikter i den kriminella miljön och antalet skjutningar med dödlig utgång har ökat kraftigt över tid. Brottligheten i kriminella sammanhang är dock inte begränsad till skjutvapenvåld utan även andra allvarliga brott som narkotikabrott, rån och utpressning är vanligt förekommande, se Brottsförebyggande rådets (Brå) rapporter Kriminella nätverk och grupperingar – Polisens bild av maktstrukturer och marknader (Brå 2016:12 s. 127) och Dödligt våld i den kriminella miljön 2005–2017 (Brå 2020:4 s. 12 och 26).

Brottsligheten i kriminella nätverk och grupperingar är ofta knuten till vissa geografiska områden. Dessa områden kännetecknas bl.a. av att det finns ett lägre förtroende för polisen och en större rädsla eller motvilja mot att själv bli del av en rättsprocess. Det kan även förekomma systematiska hot och våldshandlingar mot vittnen, målsägande och anmälare. Situationen i dessa områden innebär att det är svårt för polisen att fullfölja sitt uppdrag, se Polismyndighetens rapport från 2019 Kriminell påverkan i lokalsamhället – En lägesbild för utvecklingen i utsatta områden (s. 4 och 6).

Det har alltså skapats en tystnadskultur som medför att brott som begås inom ramen för kriminella nätverk är särskilt svåra att utreda. En viktig mekanism bakom tystnadskulturen är att målsägande och vittnen ofta själva ingår i den kriminella miljön. Många gånger är det endast de misstänkta själva som har den information som krävs för att kunna styrka brott. Dessa personer är ofta obenägna att lämna information om sin egen eller någon annans brottslighet, t.ex. på grund av risk för represalier eller misstroende mot rättsväsendet.

Tystnadskulturen har även spridit sig utanför de kriminella nätverken, framförallt i de särskilt utsatta områdena. De kriminella grupperingarna förfogar ofta över ett betydande skrämsekapital vilket gör att målsägande och vittnen av rädsla för hot och våld inte vågar anmäla brott eller vittna.

Svårigheterna att utreda brott har en negativ påverkan på förutsättningarna för lagföring. När personer som bevitnar brott, eller som i övrigt har uppgifter som är av betydelse för utredningen av brott, avstår från att lämna sina uppgifter leder det till att brottsutredningar måste läggas ned och att gärningsmän går fria på grund av bristande bevisning. I förlängningen innebär detta att förtroendet för rättsväsendet urholkas vilket utgör ett allvarligt hot mot demokratin och rättsstaten.

En sådan utveckling kan aldrig accepteras. Utvecklingen måste vändas, tystnadskulturen brytas och uppkomsten av parallella samhällsstrukturer motverkas. Det kräver att de brottsutredande myndigheterna har tillräckliga resurser och förfogar över effektiva rättsliga redskap. Det kräver också att det finns incitament för misstänkta att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna. Den som har blivit vittne till ett brott måste kunna känna sig trygg med att lämna uppgifter i brottsutredningar och i domstol. Det är angeläget att samhället reagerar kraftfullt mot brott som innefattar ett åsidosättande av respekten för rättsprocessen och som påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet.

Flera åtgärder har redan vidtagits för att få fler att våga vittna om brott. Med hänsyn till den beskrivna utvecklingen och vikten av att upprätthålla förtroendet för rättsväsendet finns det emellertid ett behov av att vidta ytterligare åtgärder för att stärka rättsprocessen och öka lagföringen.

5 Mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling

5.1 Gällande ordning

5.1.1 Mened

Den brottsliga gärningen

Straffbestämmelsen för mened finns i 15 kap. 1 § brottsbalken. Bestämmelsen syftar till att skydda tillförlitligheten av det bevismedel som består i att uppgifter lämnas under ed.

För mened döms, enligt första stycket, den som under laga ed lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen. Menedsbrottet är indelat i tre grader. För brott av normalgraden döms till fängelse i högst fyra år. Om brottet är ringa är straffet böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt döms, enligt andra stycket, till fängelse i lägst två och högst åtta år.

Ringa brott

I lagtexten anges inga kriterier för när en gärning ska bedömas som ringa. I förarbetena har som exempel på ringa fall angetts en uppgift som visserligen inte är utan betydelse för saken, så att den faller utanför det straffbara området enligt 15 kap. 4 § brottsbalken, men där dess betydelse för saken är ringa. Ett annat exempel på när brottet kan bedömas som ringa är när vittnet haft rätt att vägra att yttra sig angående en viss omständighet men ändå har yttrat sig angående denna (prop. 1948:80 s. 257 och 258). Utredningen har inte påträffat något fall i Högsta domstolens praxis som behandlar gränsen mellan brott av normalgraden och ringa brott.

Grovt brott

Till skillnad från de ringa fallen anges i lagtexten exempel på omständigheter som kan medföra att brottet ska bedömas som grovt. Det handlar om att brottet skett antingen med uppsåt att en oskyldig person ska fällas till ansvar för ett allvarligt brott eller att någon, på annat sätt, ska tillfogas synnerlig skada.

Regeln om ansvarsfrihet

I 15 kap. 4 § brottsbalken finns en bestämmelse om ansvarsfrihet som bl.a. gäller den som, enligt 1 §, under ed lämnat osann uppgift eller förtigit sanningen. Enligt första stycket döms inte till ansvar om uppgiften är utan betydelse för saken. Detsamma gäller, enligt andra stycket, om någon lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen angående sådant som han eller hon haft rätt att vägra yttra sig om och omständigheterna innebär skälig ursäkt för honom eller henne.

Medverkan och brott på förstadiet

Straffansvaret för mened är inte begränsat till den person som avlagt eden. Även annan medverkande än gärningspersonen kan fällas till ansvar för

anstiftan av eller medhjälp till mened enligt reglerna i 23 kap. 4 § brottsbalken.

Den som har anstiftat någon till en gärning som objektivt sett är mened eller har utövat medhjälp till denna kan dömas för anstiftan eller medhjälp även om gärningspersonen går fri från ansvar. För ansvar krävs endast att mened objektivt sett kommit till stånd och att den medverkande uppfyller de subjektiva förutsättningarna för sådant ansvar. (Se Bäcklund m.fl., Brottsbalken (1962:700), 15 kap. 1 §, Juno 2022-01-17.)

Förberedelse till mened och sådan stämpling till mened som innebär att någon söker anstifta en sådan gärning är kriminaliserad, däremot inte övriga stämplingsgärningar (15 kap. 15 § och 23 kap. 2 § andra stycket brottsbalken). Att någon i samråd med någon annan beslutar att begå mened eller att någon åtar eller erbjuder sig att begå mened är därför straffbart endast om det innefattar något förberedelsemoment, dvs. om någon ersättning för brottet betalas eller om det annars går till så som sägs i 23 kap. 2 § första stycket brottsbalken. Försök till mened är inte kriminaliserat.

Påföljds- och straffmättningspraxis

Mened är ett brott av sådan art att starka skäl talar för att fängelse ska väljas som påföljd i normalfallet. Av statistik från Brå framgår också att fängelse väljs som påföljd för de flesta som döms för mened. Under 2014–2019 förekom mened som huvudbrott i 241 fall. Påföljden bestämdes till fängelse i 165 av dessa fall. Den genomsnittliga längden på fängelsestraffen var tre månader. Av Brås statistik framgår vidare att det inte förekom något avgörande som avsåg grov mened under tidsperioden 2007–2019. När det gäller utdömda påföljder framgår även att under motsvarande tidsperiod bestämdes påföljden för mened som huvudbrott till böter i ett fall (2018).

5.1.2 Övergrepp i rättssak

Den brottsliga gärningen

Straffbestämmelsen för övergrepp i rättssak finns i 17 kap. 10 § brottsbalken. För övergrepp i rättssak döms den som med våld eller hot om våld angriper någon för att denne hos en domstol eller någon annan myndighet gjort en anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett en utsaga eller för att hindra denne från en sådan åtgärd. Detsamma gäller den som med någon annan gärning som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att denne avlagt vittnesmål eller annars avgett en utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra henne eller honom från att avge en sådan utsaga. Med domstol eller annan myndighet avses även en dömande kammare eller ett annat organ i Internationella brottmålsdomstolen.

Brottet är uppdelat i tre svårhetsgrader. För brott av normalgraden döms till fängelse i högst fyra år. Om brottet är ringa är straffet böter eller fängelse i högst sex månader. För grovt brott döms till fängelse i lägst två och högst åtta år.

Ringa brott

I lagtexten anges inga kriterier för när en gärning ska bedömas som ringa. I förarbetena anges att utrymmet för att i enskilda fall bedöma brott som ringa generellt sett är begränsat. Vid bedömningen av brottets svårhetsgrad bör man inte endast beakta våldets eller hotets allvar och automatiskt bedöma gärningen som ringa av det skälet att våldet i sig skulle bedömas som t.ex. ringa misshandel eller hotet som mindre allvarligt. Gärningen bör i stället bedömas med beaktande av samtliga omständigheter, t.ex. måste ett hot i syfte att hindra någon från att lämna uppgifter om ett allvarligt våldsbrott anses som en svårare gärning än ett motsvarande hot i syfte att hindra någon från att lämna uppgifter om ett snatteribrott. Som exempel på omständigheter som kan göra att ett brott bör bedömas som ringa anges att angreppet har varit av lindrig beskaffenhet och inte heller har gett upphov till något men för allmänheten, se propositionen Hets mot folkgrupp m.m. (prop. 2001/02:59 s. 46 och 61). Utredningen har inte påträffat något fall i Högsta domstolens praxis som behandlar gränsen mellan brott av normalgraden och ringa brott.

Grovt brott

Till skillnad från de ringa fallen anges i lagtexten i tre punkter exempel på omständigheter som kan medföra att brottet ska bedömas som grovt. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna eller någon enskild, gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag, eller gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Den första punkten infördes med hänvisning till att övergrepp i rättssak som inte beivras riskerar att leda till att brott inte kan utredas, att brottslingar inte lagförs och att det uppstår ett slags fristad för grovt kriminella individer, se propositionen Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet (prop. 2015/16:113 s. 78).

När det gäller den andra punkten anges i förarbetena, som exempel på hot av allvarligt slag, att gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital. Samtidigt framhålls att det inte är givet att de aktuella omständigheterna, i avsaknad av andra försvårande inslag, bör medföra att ett övergrepp i rättssak ska bedömas som grovt brott (prop. 2015/16:113 s. 93).

Påföljds- och straffmättningspraxis

Övergrepp i rättssak är brott av sådan art att starka skäl talar för att fängelse ska väljas som påföljd i normalfallet. Av statistik från Brå framgår att det under 2014–2019 fattades 1 406 lagföringsbeslut avseende övergrepp i rättssak som huvudbrott (samtliga grader). Påföljden bestämdes till fängelse i 563 av dessa fall. Den genomsnittliga längden på fängelsestraffet för övergrepp i rättssak av normalgraden som huvudbrott var 5,5 månader. Motsvarande siffra för dem som dömdes för grovt övergrepp i rättssak som huvudbrott var 2 år och 8 månader.

5.1.3 Skyddande av brottsling

Den brottsliga gärningen

Straffbestämmelsen för skyddande av brottsling finns i 17 kap. 11 § brottsbalken. Avsikten med bestämmelsen är framför allt att skydda statens brottsutredande verksamhet och dess verkställande av påföljd för brott, se propositionen om ändring i brottsbalken m.m. (prop. 1992/93:141 s. 48). För skyddande av brottsling döms den som döljer annan som förövat brott, hjälper honom eller henne att undkomma, undanröjer bevis om brottet eller på annat liknande sätt motverkar att det upptäcks eller beivras. För skyddande av brottsling döms, enligt andra stycket, också den som undanröjer bevis om brott som är föremål för ett rättsligt förfarande vid Internationella brottmålsdomstolen eller på annat liknande sätt motverkar att det upptäcks eller beivras.

Brottet är indelat i två grader. För brott av normalgraden döms till böter eller fängelse i högst ett år. Är brottet grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. I femte stycket finns dessutom en ansvarsfrihetsregel. Om gärningen med hänsyn till gärningspersonens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter anses som ringa ska inte dömas till ansvar.

Som utgångspunkt ska gärningspersonen ha agerat med uppsåt. Av fjärde stycket framgår dock att även den som inte insåg men hade skäl原因 anledning att anta att den andre var brottslig ska dömas till ansvar. Straffet är i sådana fall böter.

Ansvarsfrihet för ringa brott

I förarbetena framhålls att som förutsättning för ansvarsfrihet bör beaktas om gärningen med hänsyn till förhållandet mellan de båda personerna och brottets beskaffenhet framstår som försvarlig och ursäktlig. Avseende bör också kunna fästas vid förfarandet. I allmänhet anses det finnas större anledning att överse med att gärningspersonen döljer en brottsling eller hjälper honom eller henne att komma undan än om gärningspersonen undanröjer bevis. Vidare anses ett handlande av en nära familjemedlem kunna framstå som mindre klandervärdt än om det företas av någon som inte kan räknas bland de allra närmaste. Vid bedömningen ska en helhetsbedömning göras av samtliga omständigheter, se propositionen om följdlagstiftning till äktenskapsbalken m.m. (prop. 1986/87:86 s. 96).

Grovt brott

I lagtexten anges inga kvalifikationsgrunder för när ett brott ska anses som grovt. I förarbetena framhålls dock som exempel på grovt brott att skyddandet avser en brottsling som har gjort sig skyldig till ett allvarligt brott, t.ex. grovt narkotikabrott eller terrorhandling (prop. 1992/93:141 s. 49). Placeringen i svårhetsgrad kan även påverkas av gärningspersonens avsikter med att skydda en person eller att ett brott upptäcks (se Magnus Ulväng m.fl., *Brotten mot allmänheten och staten*, 2014, s. 244). Vid utredningens genomgång av praxis har det inte påträffats något avgörande från Högsta domstolen som behandlar gränsdragningen mellan brott av normalgraden och grovt brott. Av praxis från underrätterna kan nämnas rättsfallet RH 1999:86 där en person dömdes för skyddande av brottsling,

grovt brott. Gärningspersonen hade, efter att ett mord hade begåtts, tagit hand om och undanskaffat vapen, patronhylsor och kula, men även kläder som hade använts av mördaren.

Medverkan och brott på förstadiet

Även annan medverkande än gärningspersonen kan fällas till ansvar för anstiftan av eller medhjälp till skyddande av brottsling enligt reglerna i 23 kap. 4 § brottsbalken. Försök, förberedelse eller stämpling till skyddande av brottsling är däremot inte kriminaliserat.

Påföljds- och straffmättingspraxis

Av kriminalstatistiken från Brå framgår att för skyddande av brottsling (såväl normalgraden som grovt brott) lagfördes 68 fall under 2014–2019. För skyddande av brottsling som huvudbrott under 2014–2019 bestämdes påföljden i 27 fall till fängelse. För de som 2014–2019 dömdes till fängelse för skyddande av brottsling av normalgraden som huvudbrott var den genomsnittliga längden på fängelsestraffet 4 månader. För de som under motsvarande tidsperiod dömdes för skyddande av brottsling, grovt brott, som huvudbrott var den genomsnittliga längden på fängelsestraffet 12,5 månader.

5.2 Bestämmelserna om mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling behöver förändras

Regeringens bedömning: Det finns ett behov av att överväga förändringar av utformningen av och straffskalorna för brotten mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna har inget att invända mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning: Att motverka brott som begås inom ramen för kriminella nätverk, men även brott i allmänhet, kräver en väl fungerande rättsprocess. Det förutsätter att samhället reagerar kraftfullt och tar tydlig ställning mot beteenden som innefattar ett åsidosättande av respekten för rättsprocessen och som påverkar möjligheterna att upprätthålla straffsystemets effektivitet. Straffbestämmelserna om mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling spelar i det sammanhanget en väsentlig roll. Det är av vikt att dessa bestämmelser är ändamålsenligt utformade och att straffskalorna återspeglar brottens allvar. Utredningen konstaterar att det finns ett behov av att överväga vissa förändringar för att uppnå detta. Regeringen instämmer i den bedömningen. I följande avsnitt återkommer regeringen till vilka förändringar som bör göras.

För att underlätta tillämpningen av bestämmelserna bör språket i dem moderniseras. I förekommande fall bör kvalifikationsgrunder till ledning för när ett brott ska anses som grovt anges i punktlister.

5.3 Förändringar i menedsbestämmelsen

5.3.1 Kvalifikationsgrunderna för grov mened

Regeringens förslag: I bestämmelsen om grov mened ska en ny kvalifikationsgrund införas som anger att det vid bedömningen av om ett brott är grovt särskilt ska beaktas om meneden begåtts med uppsåt att försvåra eller förhindra utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet.

Den del av den befintliga kvalifikationsgrunden som tar sikte på att gärningspersonen haft uppsåt att en oskyldig ska fällas till ansvar för ett allvarligt brott ska ändras så att uttrycket allvarligt brott byts ut mot uttrycket allvarlig brottslighet med den innebörd uttrycket har i den nya kvalifikationsgrunden.

Regeringens bedömning: Den brottslighet som meneden avser bör regelmässigt anses som allvarlig om den innefattar ett brott som har ett minimistraff på minst två års fängelse eller om straffvärdet av brottsligheten i det enskilda fallet bedöms uppgå till eller överstiga fängelse i två år.

Utredningens förslag och bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår uttrycket allvarligt brott i stället för allvarlig brottslighet. Utredningens förslag innehåller inte heller att utredningen försvåras genom menedsbrottet.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot utredningens förslag. *Ekobrottsmyndigheten* anser att kvalifikationsgrunden bör kompletteras så att den även innefattar att utredningen av ett allvarligt brott försvåras. *Ekobrottsmyndigheten* anser vidare att det bör räcka med ett straffvärde på minst ett år och sex månader för att ett brott ska bedömas som allvarligt, eller att brottet begåtts inom ramen för ett kriminellt nätverk. *Göta hovrätt* anser att det eventuellt bör förtydligas att det är de omständigheter som gör att brottet har ett straffvärde om minst två års fängelse som ska täckas av gärningspersonens uppsåt, och inte straffvärdet som sådant. *Svea hovrätt* ifrågasätter om det är lämpligt att konkretisera innebörden av uttrycket allvarligt brott på det sätt som föreslagits, där fokus framför allt läggs på brottets straffvärde.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Behovet av en mer nyanserad straffmätning för allvarliga fall av mened

Att vittnen som hörs under ed talar sanning är av väsentlig betydelse för att de rättsvårdande myndigheterna ska ha möjlighet att fullgöra sina uppgifter att utreda brott och lagföra de personer som har begått dem. Samhället bör ingripa med kraftfulla åtgärder mot vittnen som medvetet lämnar felaktiga uppgifter eller förtiger sanningen. Det måste därför säkerställas att straffskalan för mened är utformad på ett sådant sätt att den dels svarar mot hur allvarligt brottet är, dels ger utrymme för nyanserade bedömningar i enskilda fall. Vidare måste det finnas tydliga och praktiskt användbara kriterier för när ett menedsbrott kan anses som grovt.

Utredningen har i sin praxisgenomgång inte hittat något exempel på en tillämpning av straffskalan för grov mened. Ett troligt skäl till detta är

enligt utredningen utformningen av kvalifikationsgrunderna. Rätten är i och för sig fri att bedöma ett brott som grovt även när det finns en omständighet som inte anges särskilt i en straffbestämmelse. Domstolarna är dock restriktiva med att bedöma ett brott som grovt på annan grund än som framgår av lagtexten. För att ett brott ska bedömas som grovt i sådana fall krävs i princip att omständigheterna i det enskilda fallet framstår som försvarande i motsvarande grad som normalt gäller i de fall som anges i lagens exemplifiering (se t.ex. rättsfallet NJA 2019 s. 747). De befintliga kvalifikationsgrunderna i menedsparagrafen avser speciella situationer som sällan aktualiseras. Vissa oklarheter finns också när det gäller den närmare innebörden av kvalifikationsgrunderna.

Utredningen har gjort en genomgång av praxis och menar med ledning av denna att det är tydligt att straffmätningen för mened är alltför komprimerad. Som framgår i avsnitt 5.1.1 bestäms straffet för mened i genomsnitt till fängelse i tre månader. Det gäller i princip oavsett hur allvarlig den brottslighet som meneden tar sikte på är. Menedsbestämmelsen bör enligt utredningens uppfattning därför ändras med syftet att straffmätningen av allvarliga respektive mindre allvarliga menedsbrott ska skilja sig åt i större utsträckning än vad som nu är fallet. Regeringen ansluter sig till detta.

En ny kvalifikationsgrund bör införas

Den första kvalifikationsgrunden som enligt 15 kap. 1 § andra stycket brottsbalken ska beaktas vid bedömningen av om ett menedsbrott är grovt tar sikte på att gärningspersonen lämnar uppgift med uppsåt att en oskyldig ska fällas till ansvar för ett allvarligt brott. Varken lagtexten eller förarbetena ger någon mer utförlig vägledning angående vad som avses med att ett brott är allvarligt. Regeringen delar utredningens bedömning att det troligtvis är ett av skälen till att bestämmelsen inte används i praktiken. Det kan, som utredningen antar, inte uteslutas att det i rättstillämpningen har bedömts att med ett allvarligt brott avses brott liknande de mycket speciella brott som Straffrättskommittén angav som exempel på när synnerlig skada tillfogas annan, nämligen att hindra en person som begått högförräderi eller spioneri från att bli fälld (SOU 1944:69 s. 319).

Den andra kvalifikationsgrunden, att gärningspersonen lämnar uppgift med uppsåt att annan ska tillfogas synnerlig skada, har ett snävt och delvis oklart tillämpningsområde. De situationer som Straffrättskommittén angav som exempel är särpräglade. Även om kommittén framhöll att också andra omständigheter kan tillmätas betydelse vid frågan om brottet är grovt, är det troligt att uttalandena har bidragit till att straffskalan för grovt brott inte används.

Även om de befintliga kvalifikationsgrunderna inte har lett till att straffskalan för grov mened används tar, som också utredningen anser, de exempel som anges i bestämmelsen sikte på omständigheter som är, eller kan vara, straffvärdehöjande i sådan utsträckning att en mened bör anses som grov. De oklarheter som delvis finns när det gäller kvalifikationsgrunderna ger dock anledning att överväga om de bör förändras i något avseende. Det finns dessutom skäl att överväga att införa en ny

kvalifikationsgrund som möjliggör att fler allvarliga fall av mened kan bedömas som grova och därmed bestraffas hårdare.

När det gäller behovet av en ny kvalifikationsgrund kan särskilt följande framhållas. Det kan antas vara inte alltför ovanligt att vittnen i rättegångar, särskilt om de avser allvarliga brott som begåtts inom ramen för kriminella nätverk, lämnar osanna uppgifter eller underlåter att lämna vissa uppgifter. I sådana sammanhang finns ofta en utpräglad tystnadskultur och oviljan att samarbeta med de rättsvårdande myndigheterna är påtaglig. Allvarliga brott riskerar, i större utsträckning än mindre allvarliga brott, att leda till skador på såväl enskilda som allmänna intressen, vilket i sin tur kan leda till ökad otrygghet. Samhällets intresse av att allvarliga brott som begås inom ramen för kriminella nätverk utreds är därför särskilt starkt. Regeringen ansluter sig till utredningens ståndpunkt att vid bedömningen av hur allvarlig en mened är bör den, i större utsträckning än vad som nu är fallet, sättas i relation till det eller de brott som utredningen eller lagföringen avser. Den som begår mened med uppsåt att förhindra utredningen eller lagföringen av allvarliga brott är mer straffvärd än den som begår en mened utan ett sådant uppsåt.

Det kan i och för sig hävdas att den nuvarande kvalifikationsgrunden som tar sikte på att gärningspersonen haft uppsåt att tillfoga annan – vilket i sådana fall skulle utgöra staten eller samhället – synnerlig skada kan komma till användning när det brott som meneden har anknytning till är allvarligt. Som redovisas ovan angav Straffrättskommittén som exempel att någon avsett att hindra att en förrädare eller spion blir fälld. I enlighet med detta resonemang kan det hävdas att staten eller samhället lider sådan skada också av att andra allvarliga brott – med motsvarande straffvärde – inte utreds eller att den skyldige till brottet lagförs. Mot en sådan tolkning talar emellertid att det är tveksamt om staten eller samhället kan anses lida synnerlig skada bara genom att ett allvarligt brott – som visserligen kan bidra till en mer allmän känsla av otrygghet – inte utreds eller att den skyldige inte lagförs. Oavsett vilken tolkning av bestämmelsen som är möjlig kan det konstateras att åklagare och domstolar i praktiken inte har bedömt att bestämmelsen omfattar sådana situationer.

Mot denna bakgrund bör det som utredningen föreslår införas en ny kvalifikationsgrund som tar sikte på gärningspersonens uppsåt att förhindra utredningen eller lagföringen av allvarliga brott.

Kvalifikationsgrundens utformning

I brottmålsförfarandet begås, enligt utredningen, de allra flesta fall av mened när vittnen hörs inom ramen för rättegången i domstol. Ett vittne kan dock också begå mened när han eller hon hörs under ed under förundersökningen. Det saknas skäl att i allvarlighets hänseende göra skillnad mellan dessa två situationer. Den nya kvalifikationsgrunden bör därför omfatta båda fallen. Utredningen föreslår att det ska uttryckas på så sätt att gärningspersonen haft uppsåt att förhindra utredningen av eller lagföringen för brott. Med uttrycket avses att gärningspersonen ska ha lämnat uppgifter eller förtigt sanningen med uppsåt att utredningen inte ska resultera i att åtal väcks eller, om åtal har väckts, den åtalade personen inte ska kunna dömas för brottet.

Ekobrottsmyndigheten menar att även försvårande av utredningen av eller lagföringen för brott bör omfattas av kvalifikationsgrunden. Genom att lägga till detta kommer bestämmelsen, enligt myndigheten, att bättre täcka de situationer som avses samtidigt som bedömningen av gärningsmannens uppsåt underlättas vid invändning från den misstänkte att avsikten inte har varit att förhindra utredningen eller lagföringen. Enligt regeringens mening kan ett sådant tillägg som Ekobrottsmyndigheten efterfrågar vara av värde av tydlighetsskäl även om det inte är avsett att ställas upp något krav i kvalifikationsgrunden att den effekt som eftersträvas också uppstår. Rent språkligt kan det också uppfattas som mer riktigt att tala om ett försvårande än ett förhindrande, särskilt under utredningsfasen.

I ansvarsfrihetsregeln i 15 kap. 4 § första stycket brottsbalken anges att om utsagan är utan betydelse för saken döms inte till ansvar för mened. I kravet i kvalifikationsgrunden på att gärningspersonen haft uppsåt att utredningen eller lagföringen av ett brott ska försvåras eller förhindras bör även ligga att det är fråga om uppgift av större betydelse för saken.

Enligt utredningen bör den nya kvalifikationsgrunden innehålla en hänvisning till att det brott som gärningspersonen har uppsåt att förhindra utredningen eller lagföringen av är allvarligt. Regeringen ställer sig bakom den inriktningen. Att gärningspersonen haft uppsåt att försvåra eller förhindra utredningen eller lagföringen av ett mindre allvarligt brott bör normalt alltså inte i sig medföra att en mened bedöms som grov. Ett sådant uppsåt bör dock kunna beaktas som en straffvärdehöjande omständighet inom ramen för straffmätningen för brott av normalgraden. Frågan är då vad som ska anses utgöra ett allvarligt brott och vilket uttryck som bör användas i lagtexten.

Uttrycket att ett brott är allvarligt finns redan i den befintliga kvalifikationsgrunden i den del som tar sikte på att en oskyldig person ska fällas till ansvar. Men som redovisas ovan saknas tydlig vägledning om vad som ska avses med ett allvarligt brott.

Att ett brott är allvarligt är ett uttryck som också förekommer i flera andra sammanhang och har inte sällan olika innebörd. Uttrycket finns bl.a. i bestämmelsen om falskt åtal, grovt brott (15 kap. 5 § andra stycket brottsbalken). I förarbetena till den bestämmelsen ges inte närmare ledning om vad uttrycket avser. Inte heller finns sådan ledning i den praxis som utredningen tagit del av. Straffrättskommittén framhöll dock att uttrycket inte endast tog sikte på brottets straffvärde, utan även på ”vanärande” brott, t.ex. ”lindrigare sedlighetsbrott” (SOU 1944:69 s. 330 och 331).

Det är dock i och för sig inte nödvändigt att innebörden av uttrycket till fullo anknyter till hur det förstås i andra straffbestämmelser. Att ett brott eller en omständighet är allvarlig är ett uttryck som måste kunna anpassas och tolkas efter den straffbestämmelse där det förekommer (jfr t.ex. rättsfallet NJA 2019 s. 747 p. 31).

För att underlätta tillämpningen av såväl den befintliga som den nya föreslagna kvalifikationsgrunden finns det skäl att närmare ange vad som avses med att ett brott är allvarligt. Utredningen föreslår att ett brott ska anses som allvarligt vid tillämpningen av den nya kvalifikationsgrunden om det har eller kan förväntas ha ett straffvärde om fängelse i minst två år.

Detta innebär dels att brott som har ett minimistraff på fängelse i två år, dels andra brott som inte har den straffskalan men där straffvärdet i det

enskilda fallet är eller kan förväntas vara åtminstone fängelse i två år omfattas. Rekvisetet allvarligt brott skulle därmed i princip motsvara sådan allvarlig brottslighet som under en förundersökning kan föranleda användning av det hemliga tvångsmedlet hemlig avlyssning av elektronisk kommunikation enligt 27 kap. 18 § rättegångsbalken.

Vanligt förekommande brott inom ramen för kriminella nätverk som har ett minimistraff om fängelse i minst två år är enligt utredningen bl.a. mord, dråp, människohandel, synnerligen grov misshandel, grovt rån, mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, grovt narkotikabrott och grovt vapenbrott. Att brottet kan förväntas ha ett straffvärde om fängelse i minst två år innebär att kvalifikationsgrunden även kan komma att omfatta allvarligare former av exempelvis grov misshandel, rån och förmögenhetsbrott såsom grov stöld, grovt bedrägeri och grovt penningtvättsbrott.

Svea hovrätt ifrågasätter om det är lämpligt att konkretisera innebörden av uttrycket allvarligt brott på det sätt som föreslagits, där fokus framför allt läggs på brottets straffvärde. Enligt hovrätten kan sådana skrivningar ge ett intryck av skenbar exakthet och därmed exkludera andra faktorer som bör kunna beaktas vid bedömningen av om ett brott ska betraktas som allvarligt. Detta kan i sin tur leda till en alltför stelbent rättstillämpning.

Ekobrottsmyndigheten anser att det bör räcka med ett straffvärde på minst ett år och sex månader för att ett brott ska bedömas som allvarligt. I synnerhet när det gäller ekobrott, men även vid brott som grov misshandel och andra våldsbrott, är det enligt Ekobrottsmyndigheten inte ovanligt att den utdömda påföljden stannar vid fängelse i ett år och sex månader. Myndigheten menar vidare att ett brott även ska kunna bedömas som allvarligt utan att ett straffvärde på två år föreligger, om brottet begåtts inom ramen för ett kriminellt nätverk, eftersom det är i sådana kretsar en utbredd tystnadskultur vanligtvis råder och som gör brotten särskilt svåra att utreda.

När det först gäller den föreslagna straffvärdegränsen instämmer regeringen i utredningens bedömning att ett straffvärde om två år är en ändamålsenlig avgränsning att använda som utgångspunkt. Det finns ett värde i att anknyta till vad som avses med uttrycket allvarligt brott i andra sammanhang. Vidare bör framhållas att straffvärdet av de brott som menaden varit avsedd att försvåra eller förhindra bara är ett exempel på omständigheter som kan tillmätas betydelse vid bedömningen av om det varit fråga om ett allvarligt brott. Domstolen kan således inte anses vara förhindrad att med beaktande av andra omständigheter än straffvärdet anse att ett brott är allvarligt. Regeringen menar att det som framförs av Ekobrottsmyndigheten om att brott som begås i kriminella nätverk ska anses vara allvarliga och därmed kunna kvalificera menedsgärningar som grova trots att inte den föreslagna tvåårsgränsen uppnås, kan få tillräckligt genomslag inom ramen för en sådan bedömning.

Den av utredningen valda hänvisningen till ett allvarligt brott väcker dock, som *Ekobrottsmyndigheten* är inne på, frågor när det gäller sådana situationer där meneden tar sikte på flera brott som begåtts systematiskt eller där samma handling utgör flera brott och där straffvärdet för den samlade brottsligheten överstiger fängelse i två år. Det synes exempelvis tveksamt om det av utredningen använda uttrycket skulle medge en tillämpning av kvalifikationsgrunden i fall där meneden avser exempelvis

flera rån som inte var för sig bedöms ha ett straffvärde om två år, men där det sammanlagda straffvärdet når upp till eller överstiger tvåårsgränsen. Enligt regeringens mening bör ett menedsbrott regelmässigt kunna anses som grovt även i de fallen. För att uppnå det bedöms det lämpligare att i kvalifikationsgrunden använda uttrycket allvarlig brottslighet i stället för allvarligt brott. En sådan lösning ger domstolen en uttrycklig möjlighet att göra en samlad bedömning av straffvärdet av den brottslighet som meneden avser vid rubriceringen av menedsbrottet.

Som *Göta hovrätt* framför är det tillräckligt att de omständigheter som gör att brottsligheten har ett straffvärde om minst två års fängelse är täckta av gärningspersonens uppsåt. Uppsåtet behöver alltså inte täcka att brotten som meneden avser har ett straffvärde om två år eller mer.

Behovet av att ändra de befintliga kvalifikationsgrunderna

I linje med bedömningen av att uttrycket allvarlig brottslighet ger den nya kvalifikationsgrunden en mer ändamålsenlig träffbild bör den befintliga kvalifikationsgrunden som tar sikte på att gärningspersonen haft uppsåt att en oskyldig person ska fällas till ansvar för allvarligt brott ändras på motsvarande sätt. Vid tillämpningen av den befintliga kvalifikationsgrunden bör begreppet allvarlig brottslighet ha samma innebörd som i den nya föreslagna grunden. För att detta ska bli tydligt bör enligt utredningen den nuvarande kvalifikationsgrunden kompletteras med en uttrycklig hänvisning till den nya kvalifikationsgrunden. Detta innebär att om gärningspersonen har begått mened med uppsåt att oskyldig ska dömas för brottslighet som har eller kan förväntas ha ett straffvärde om fängelse i minst två år bör han eller hon kunna dömas för grov mened. Regeringen ansluter sig till utredningens mening. Inte heller denna föreslagna hänvisning är avsedd att förhindra att även brottslighet som inte har ett straffvärde om två år i det enskilda fallet kan bedömas som allvarlig.

Som framgår ovan gör utredningen bedömningen att den befintliga kvalifikationsgrunden som avser att annan ska tillfogas synnerlig skada bör behållas. Utredningen föreslår heller inte några förändringar av den. Den nya kvalifikationsgrunden innefattar även de fall som Straffrättskommittén angav som exempel på när gärningspersonen haft uppsåt att annan ska tillfogas synnerlig skada, t.ex. högförräderi och spioneri. Viss överlappning kan alltså föreligga mellan den nya och den befintliga kvalifikationsgrunden. Det finns emellertid enligt utredningen inte skäl att ändra den nuvarande kvalifikationsgrunden. Regeringen instämmer i den bedömningen.

Effekten av förändringarna i kvalifikationsgrunderna

Utredningen bedömer att förslagen till förändringar av kvalifikationsgrunderna kommer att medföra att straffskalan för grov mened kommer att tillämpas i praktiken. Regeringen ansluter sig till den bedömningen. En sådan effekt av förslagen innebär, vilket också är syftet, en avsevärd höjning av straffet för de allvarligare formerna av mened.

5.3.2 Straffskalor och brottsbeteckningar

Regeringens förslag: Det grova och det ringa menedsbrottet ska få egna brottsbeteckningar, grov mened respektive ringa mened.

Regeringens bedömning: Det bör inte göras någon förändring av straffskalorna för de olika graderna av mened.

Utredningens förslag och bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår att maximistraffet för mened av normalgraden ska vara fängelse i tre år och att minimistraffet för grov mened ska vara fängelse i ett år och sex månader.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot utredningens förslag och bedömning. *Ekobrottsmyndigheten* förordar utredningens alternativa förslag att behålla de befintliga straffskalorna för mened av normalgraden och grov mened. *Göta hovrätt* anser att det kan te sig motsägelsefullt att sänka minimistraffen i syfte att åstadkomma en generell höjning av straffnivån, även om de skäl som utredningen har angett i denna del framstår som rimliga.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Ringa mened och grov mened bör få egna brottsbeteckningar

För att göra menedsbestämmelsen tydligare anser utredningen att det grova respektive det ringa brottet bör få egna brottsbeteckningar, grov mened och ringa mened. Regeringen instämmer i detta.

Böter tas inte bort ur straffskalan för ringa mened

Straffskalan för ringa mened är böter eller fängelse i högst sex månader. För den som av grov oaktsamhet begår en gärning som objektivt sett utgör mened finns dessutom ett särskilt brott i 15 kap. 3 § brottsbalken, ovarsam utsaga, med samma straffskala. Utredningen har mot bakgrund av menedsbrottets allvar övervägt om böter bör tas bort ur straffskalan för ringa mened, men landat i bedömningen att det lägsta straffet även fortsättningsvis bör vara böter. Som skäl för sin bedömning pekar utredningen särskilt på att det undantagsvis kan finnas omständigheter som gör att straffvärdet av en mened inte ligger på fängelsenivå. Det kan handla om situationer när någon under ed lämnar uppgifter som visserligen inte är utan betydelse för saken (jfr ansvarsfrihetsbestämmelsen i 15 kap. 4 § brottsbalken), men som har en mycket liten inverkan på den. Att ett vittne lämnar oriktiga uppgifter som han eller hon inte är skyldig att lämna kan det också finnas skäl att se betydligt mildare på än om personen har en sådan skyldighet. Menedsbrottet omfattar dessutom ett stort område som sträcker sig utanför straffprocessen. Det kan finnas anledning att bedöma en mened som begås inom ramen för ett civilrättsligt mål eller ett ärende som mindre straffvärd. Sammantaget delar regeringen utredningens bedömning att övervägande skäl talar för att böter även fortsättningsvis ska ingå i straffskalan för ringa mened.

Maximistraflet för grov mened förändras inte

När det gäller straffskalans övre gräns, dvs. fängelse i åtta år för grov mened, anser utredningen att det inte finns skäl att göra någon förändring. Det förhållandevis höga maximistraflet för grov mened understryker brottstypens allvar och ger ett tillräckligt utrymme för att mäta ut proportionerliga straff för de allvarligaste formerna av mened. Regeringen instämmer i utredningens bedömning.

Minimistraflet för mened av normalgraden bör inte ändras

Straffskalnan för mened av normalgraden är fängelse i högst fyra år. Utredningen har övervägt en höjning av minimistraflet till fängelse i sex månader. Utredningen anser dock att övervägande skäl talar mot en sådan höjning. Om minimistraflet för normalgradsbrottet höjs till sex månader kommer det att bli utgångspunkten för straffvärdebedömningen i samtliga de fall då det inte finns några förmildrande eller försvårande omständigheter hänförliga till brottet – dvs. i de allra flesta fallen. Enligt utredningen kan det ifrågasättas om ett så högt straffvärde alltid är proportionerligt.

Som anges i övervägandena när det gäller kvalifikationsgrunderna för grov mened bör hänsyn tas bl.a. till allvaret i den brottslighet som utredningen eller lagföringen avser. Det är alltså rimligt att straffet för mened till viss del sätts i proportion till den brottslighet meneden avser. Detta bör gälla såväl i försvårande som i mildrande riktning. Den som begår en mened med uppsåt att försvåra eller förhindra utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet bör straffas hårdare än den som begått en mened som har anknytning till mindre allvarlig brottslighet.

Ett minimistraflet om sex månader innebär att det i fler fall än i dag kommer att dömas till straff för mened som är väsentligt strängare än det straff som döms ut för den brottslighet som meneden tar sikte på. Om någon exempelvis begår en mened inom ramen för en rättegång om rattfylleri, stöld eller misshandel – vilka alla utgör brott som är mycket vanligt förekommande och där straffvärdet inte sällan ligger på fängelse i en månad – kommer straffet som döms ut för meneden i många fall att vara sex gånger högre än straffet för den brottslighet meneden avser. Även om det finns starka skäl att se allvarligt på brott som förhindrar eller riskerar att förhindra den rättskipande verksamheten delar regeringen bedömningen att den skillnaden i straffvärde mellan meneden och den brottslighet den avser kan anses vara oproportionerligt stor under vissa omständigheter. I sammanhanget måste även beaktas att menedsbestämmelsen har ett vitt tillämpningsområde och är tillämplig även i tvistemål. De skäl för att se allvarligare på mened som förs fram som bakgrund till reformen kan inte anses föreligga i lika hög grad när det gäller tvistemål. Minimistraflet för mened av normalgraden bör därför, som också så gott som samtliga remissinstanser anser, lämnas oförändrat.

Minimistraflet för grov mened bör inte ändras

En utgångspunkt för de förändringar som övervägs beträffande menedsbrottet är att straffen för de allvarligare fallen av mened, som har begåtts i syfte att försvåra eller förhindra utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet, bör bli väsentligt högre än i dag. Detta gäller inte minst eftersom sådana gärningar kan antas begås inom ramen för de

kriminella nätverkens brottslighet. Enligt regeringens mening uppnås det syftet genom förslaget om en ny kvalifikationsgrund som ska användas som utgångspunkt vid bedömningen av om en mened ska anses som grov och som tydligt anknyter till straffvärdet av den brottslighet som meneden tar sikte på. Bakgrunden till den bedömningen är att den föreslagna straffskärpningsgrunden kan antas leda till att straffskalan för grov mened tillämpas i praktiken, vilket i princip inte varit fallet hittills. Som framgår av den redovisade praxisen är i dag den genomsnittliga fängelsepåföljden för mened omkring tre månader. Tillämpning av straffskalan för det grova brottet innebär alltså en mycket kraftig repressionshöjning.

Utredningen föreslår att minimistraffet för grov mened sänks till ett år och sex månader, medan *Ekobrottsmyndigheten* anser att det är lämpligare att behålla det nuvarande minimistraffet om två år. *Göta hovrätt* menar att det kan te sig motsägelsefullt att möta ett konstaterat behov av skärpt straff med ett förslag som utgör en sänkning av straffskalan för grov mened från fängelse i två år till fängelse i ett år och sex månader. Som skäl för sin bedömning för utredningen fram att det finns en risk att domstolarna blir återhållsamma med att bedöma ett menedsbrott som grovt om minimistraffet även i fortsättningen är fängelse i två år, eftersom det kan uppfattas som alltför strängt i den praktiska tillämpningen. Denna risk bör, enligt regeringens mening, emellertid inte överdrivas. En sänkning av minimistraffet kan tvärtom sända signaler om att regeringen ser mindre allvarligt på menedsbrottet än tidigare. Minimistraffet för grov mened bör därför inte ändras. Med hänsyn till detta saknas skäl att överväga de förändringar av maximistraffet för mened av normalgraden som utredningen föreslår av systematiska skäl.

5.3.3 Utökad kriminalisering av förstadier till mened

Regeringens förslag: Stämpling till mened som består i att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller åtar eller erbjuder sig att utföra den ska kriminaliseras.

Regeringens bedömning: Försök till mened bör inte kriminaliseras.

Utredningens förslag och bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget och bedömningen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Försök till mened bör inte kriminaliseras

Förberedelse till mened är kriminaliserat. Detsamma gäller stämpling till mened genom att någon söker anstifta annan till mened. Däremot är försök till mened inte kriminaliserat. Straffskalan för mened sträcker sig från böter i ringa fall till fängelse i åtta år för grovt brott. Brottet har dessutom ett starkt artvärde. Brottets straffvärde utgör alltså inte något hinder mot en utökad kriminalisering på förstadiet.

Frågan om det finns behov av en utökad kriminalisering på förstadiet är delvis sammankopplad med bestämmelsens konstruktion. Mened är ett

farebrott, vilket innebär att det för straffansvar inte finns något krav på en viss effekt. Skälen för kriminalisering på förstadiet är generellt sett svagare i sådana fall än då brottet är konstruerat som ett skadebrott.

Mened påbörjas då ett vittne, som avlagt ed, i förhör börjar lämna osanna uppgifter eller förtiger sanningen. Genom att undanta kriminalisering på försöksnivå ges den som påbörjar ett menedsbrott möjlighet att korrigera sina uppgifter. Enligt utredningens och regeringens uppfattning har denna ordning goda skäl för sig och försök till mened bör även fortsättningsvis vara straffritt.

Kriminaliseringen av stämpling till mened bör utvidgas

Skälet till att stämpling till mened genom att någon söker anstifta annan till brott – men inte övriga former av stämpling – är kriminaliserad är delvis oklart. I förarbetena anges, utan närmare motivering, att frågan om det ska vara straffbart att åta eller erbjuda sig att begå mened bör vara beroende av om ersättning lämnats eller mottagits (prop. 1948:80 s. 276). Utredningen anser att det finns skäl att ifrågasätta denna gränsdragning. Även fall då personer i samråd beslutar att begå mened eller då någon, utan att begära ersättning, åtar eller erbjuder sig att begå mened får anses straffvärda i sådan utsträckning att de bör vara kriminaliserade. Tystnadskulturen i kriminella nätverk är stark och oviljan att samarbeta med de rättsvårdande myndigheterna utbredd. Det kan antas vara vanligt förekommande att personer i och i anslutning till de kriminella nätverken samråder i avsikt att motverka att brott utreds eller att den skyldige eller de skyldiga lagförs. Bevekelsegrunderna för att så ska ske kan också antas variera. Den som exempelvis erbjuder sig att ljuga i domstol behöver inte göra det endast för att han eller hon erbjuds pengar eller annat i utbyte. Erbjudandet kan i stället grunda sig på lojalitet till gärningspersonen eller på mistro mot de rättsvårdande myndigheterna. Av studier från Brå framgår också att unga, perifera deltagare i den kriminella miljön i högre grad än tidigare tar chansen att avancera genom att begå brott, se Brås rapport Skjutningar i kriminella miljöer – En intervjustudie (Brå 2019:3 s. 9). Det kan inte uteslutas att yngre kriminella även åtar eller erbjuder sig att begå mened i syfte att positionera sig i den kriminella miljön.

Med hänsyn till det angivna ansluter sig regeringen till utredningens bedömning att även stämpling till mened som består i att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller åtar eller erbjuder sig att utföra den bör kriminaliseras.

5.4 Förändringar i bestämmelsen om övergrepp i rättssak

5.4.1 Skärpningar av straffskalorna

<p>Regeringens förslag: Minimistraffet för övergrepp i rättssak av normalgraden ska höjas till fängelse i sex månader. Den särskilda graden ringa övergrepp i rättssak, som har straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader, ska tas bort och ersättas med en möjlighet</p>
--

att bestämma straffet till fängelse i högst ett år vid mindre allvarliga fall av övergrepp i rättssak.

Utredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår inte någon höjning av minimistraffet för övergrepp i rättssak av normalgraden. Utredningen föreslår vidare att brottsbeteckningen ringa övergrepp i rättssak ska utgå och att de ringa fallen i stället ska omfattas av den oförändrade straffskalan för brott av normalgraden.

Remissinstanserna tillstyrker har inget att invända mot förslaget. *Ekobrottsmyndigheten* anför att det är viktigt att de gärningar som i dag bedöms som ringa kommer att bedömas som brott av normalgraden om ändringen genomförs.

Skälen för regeringens förslag

Minimistraffet för övergrepp i rättssak av normalgraden bör höjas

Bestämmelsen om övergrepp i rättssak är väsentlig för tilltron till och funktionen av rättssystemet. Det är därmed också av vikt att straffskalan och gradindelningen är utformad på ett sätt som motsvarar brottets allvar. Straffskalan är, liksom för mened, förhållandevis vid. Den sträcker sig från böter till fängelse i högst åtta år. Artvärdet är starkt även vid låga straffvärden på fängelsenivå. Kravet på gärningspersonens aktiva handlande, genom att använda våld, hot eller annan liknande gärning, i syfte att påverka vittnen eller andra förhörspersoner, gör att övergrepp i rättssak är ett brott som det finns anledning att se särskilt allvarligt på. Sådan påverkan utgör också ett stort problem inom ramen för de kriminella nätverken och i de utsatta områdena.

Utredningen har övervägt en höjning av minimistraffet för brott av normalgraden till fängelse i sex månader. Utredningen anser dock att övervägande skäl talar mot en sådan höjning och föreslår att straffskalan för övergrepp i rättssak av normalgraden lämnas oförändrad. Som skäl för sitt ställningstagande för utredningen fram att många fall av övergrepp i rättssak begås i andra sammanhang än inom ramen för kriminella nätverks brottslighet. När brottet väl förekommer i ett sådant sammanhang bedömer utredningen att brottet ofta kommer att bedömas som grovt. Det får enligt utredningen konsekvensen att ett höjt minimistraff för brott av normalgraden får en liten påverkan på straffnivån på brott som begås inom ramen för kriminella nätverk. Utredningen anser också att det kan ifrågasättas om det är proportionerligt med ett straffvärde om minst sex månader när förbrottet har ett klart lägre straffvärde och det t.ex. handlar om ett mindre allvarligt hot. Utredningen ställer sig heller inte bakom lösningen att kombinera en höjning av straffet för brott av normalgraden med en särskild lindrigare straffskala för mindre allvarliga fall. Brott av normalgraden bör vara utgångspunkten för bedömningen i de flesta fallen. Att införa en ordning som innebär att flera av de fall som nu bedöms som brott av normalgraden i stället ska anses vara mindre allvarliga framstår inte som ändamålsenligt och riskerar att sända fel signaler. Regeringen anser emellertid, till skillnad från utredningen, att starka skäl talar för en höjning av minimistraffet för övergrepp i rättssak av normalgraden. Visserligen är syftet med den kompletterande kvalifikationsgrunden som

föreslås i avsnitt 5.4.2 att fler övergrepp i rättssak som begås inom ramen för kriminella nätverk ska kunna bedömas som grova och därmed omfattas av en strängare straffskala. Men de skäl som talar för att öka straffnivån gäller även de övergrepp i rättssak som inte når upp till gränsen för grovt brott. Den tystnadskultur som ofta präglar kriminella nätverk, och även de områden i vilka de är aktiva, är ett betydande hinder i arbetet mot organiserad brottslighet och gängkriminalitet. Det finns därför anledning att markera kraftfullt mot gärningar som riktas mot dem som ska medverka till att brott i dessa miljöer kan utredas och få en rättslig prövning. Övergrepp i rättssak är ett brott som utgör ett direkt angrepp dels mot en enskild, dels mot en pågående, stundande eller avslutad rättsprocess. Det gäller även om gärningen inte har anknytning till brottslighet inom ramen för kriminella nätverk. Det finns alltså anledning att se allvarligare även på övergrepp i rättssak som begås i andra miljöer. En höjning av minimistraffet skulle enligt såväl utredningens som regeringens bedömning medföra en generell höjning av straffnivån för övergrepp i rättssak. Regeringen föreslår därför att minimistraffet för övergrepp i rättssak av normalgraden ska höjas till fängelse i sex månader. Ett sådant förslag ligger också bättre i linje med vad riksdagen tillkännagett för regeringen om straffet för övergrepp i rättssak (riksdagens tillkännagivanden bet. 2018/19:JuU11 punkt 42, rskr. 2018/19:181 och bet. 2019/20:JuU26 punkt 24, rskr. 2019/20:258).

Regeringens förslag när det gäller övergrepp i rättssak innebär att straffskalorna för mened och övergrepp i rättssak inte längre överensstämmer, vilket tidigare har ansetts böra vara fallet (prop. 2001/02:59 s. 46). Enligt regeringens mening finns det dock anledning att omvärdera den bedömningen och se allvarligare på övergrepp i rättssak än på mened. Även om skyddsintresset för de båda brotten delvis sammanfaller innehåller övergrepp i rättssak ett tillkommande moment av våld eller hot som gör det särskilt allvarligt. Regeringen återkommer i nästa avsnitt till frågan om det bör finnas en särskild straffskala för mindre allvarliga fall av övergrepp i rättssak.

Brottsbeteckningen ringa övergrepp i rättssak ersätts med en särskild strängare straffskala för mindre allvarliga fall

I dag finns en ringa form av övergrepp i rättssak med straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader. Brottet har beteckningen ringa övergrepp i rättssak (se 17 kap. 10 § fjärde stycket brottsbalken). Övergrepp i rättssak innebär, precis som mened, ett hot mot intresset av att staten ska kunna utföra sin rättskipande uppgift. Brottet riktar sig dessutom mot en annan person, t.ex. genom att våld eller hot om våld används. Utredningen anser mot den bakgrunden att övergrepp i rättssak är så allvarligt att straffskalan inte bör innehålla böter. Regeringen instämmer i den bedömningen.

Utredningens förslag innebär att den särskilda brottsbeteckningen ringa övergrepp i rättssak tas bort och att de fall som i dag rubriceras som ringa övergrepp i rättssak i stället ska omfattas av den oförändrade straffskalan för övergrepp i rättssak av normalgraden. Som framgår ovan föreslår regeringen att det minsta straffet för övergrepp i rättssak av normalgraden ska höjas till fängelse i sex månader. Mot bakgrund av det förslaget finns

det anledning att överväga om det alltså bör finnas en särskild straffskala för mindre allvarliga fall av övergrepp i rättssak. Det kan då, som utredningen för fram, ifrågasättas om det alltid är proportionerligt med ett straffvärde om minst sex månader för övergrepp i rättssak. Så kan t.ex. någon gång inte anses vara fallet när förbrottet har ett väsentligt lägre straffvärde än sex månader och övergreppet i rättssak begränsar sig till en gärning av inte alltför kvalificerat slag, t.ex. ett mindre allvarligt hot. Regeringen bedömer mot den bakgrunden att utredningens alternativa förslag med en särskild straffskala på fängelse i högst ett år för mindre allvarliga former av övergrepp i rättssak är en systematiskt lämplig lösning. Med den lösningen finns utrymme för att göra en mer nyanserad straffmätning för de mindre allvarliga fallen. Genom att i lagtexten tala om mindre allvarliga fall undviker man vidare att beteckna en gärning som består i övergrepp av rättssak som ringa. En sådan rubricering framstår som mindre lämplig med hänsyn till brottets allvar och den straffskala som föreslås för de mindre allvarliga fallen, fängelse i högst ett år. Den särskilda straffskalan för mindre allvarliga fall av övergrepp i rättssak bör främst komma till användning för sådan brottslighet som i dag bedöms som ringa övergrepp i rättssak.

Vid bedömningen av om en gärning är mindre allvarlig ska samtliga omständigheter beaktas. Utrymmet för att bedöma en gärning som mindre allvarlig ska emellertid, i likhet med vad som i dag gäller för den ringa graden av övergrepp i rättssak, vara begränsat. Det bör dock också i begränsade undantagsfall kunna finnas ett utrymme att använda straffskalan för mindre allvarliga fall även för de minst straffvärda fallen som i dag anses utgöra brott av normalgraden. Exempel på när en sådan tillämpning kan komma i fråga är om straffvärdet för brottet i dag hade bedömts uppgå till fängelse i en eller ett par månader. Även när ett övergrepp i rättssak bedöms som mindre allvarligt bör brottet i många fall kunna vara av sådan art att det finns skäl för att bestämma påföljden till fängelse även om straffvärdet i sig eller tidigare brottslighet inte talar för det.

Straffskalan för grovt övergrepp i rättssak bör inte ändras

Straffskalan för grovt övergrepp i rättssak är fängelse i lägst två och högst åtta år. Av kriminalstatistiken framgår att grovt övergrepp i rättssak, framför allt under senare år, tillämpas i viss utsträckning. Regeringen föreslår också, som framgår i avsnitt 5.4.2, att det ska införas en ny kvalifikationsgrund som är särskilt inriktad på brottslighet som sker inom ramen för kriminella nätverk och som kan förväntas innebära att det grova brottet tillämpas i större utsträckning än vad som nu är fallet. Enligt utredningens och regeringens bedömning är straffskalan för grovt övergrepp i rättssak ändamålsenligt utformad. Straffskalan understryker brottets allvar och ger ett tillräckligt utrymme att mäta ut tillräckligt stränga straff för de allvarligaste fallen av övergrepp i rättssak.

5.4.2 Kvalifikationsgrunderna för grovt övergrepp i rättssak

Regeringens förslag: Hot av allvarligt slag ska brytas ut ur den befintliga kvalifikationsgrunden som innebär att gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag och ersättas av en mer preciserad kvalifikationsgrund som tar sikte på hot. Vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det enligt den nya kvalifikationsgrunden särskilt beaktas om gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Polismyndigheten* anser att det finns skäl att närmare se över definitionen av övergrepp i rättssak så att hot och våld mot närstående till vittnen tydligt omfattas.

Skälen för regeringens förslag

Införandet av den nuvarande kvalifikationsgrunden om hot

År 2016 gjordes lagändringar som innebar att det i flera straffbestämmelser, där hot utgör ett gärningsmoment, infördes en kvalifikationsgrund som tar sikte på hur hotet har framställts. En sådan kvalifikationsgrund infördes t.ex. i bestämmelserna om olaga tvång och olaga hot i 4 kap. 4 och 5 §§ brottsbalken. Enligt dessa bestämmelser ska särskilt beaktas om hotet påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller annars har varit av allvarligt slag. Kvalifikationsgrunden infördes dock inte i bestämmelsen om grovt övergrepp i rättssak med motiveringen att det riskerade att utvidga det grova brottets tillämpningsområde på ett sätt som inte var avsett. I stället infördes den mer allmänt utformade kvalifikationsgrunden att gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag, se propositionen Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet (prop. 2015/16:113 s. 15, 78 och 79).

Behovet av en ny kvalifikationsgrund

Skrämselkapital är en central beståndsdel som genomsyrar alla kriminella nätverk. Tystnadskulturen är också utbredd inom ramen för de kriminella nätverken och i de utsatta områdena. Vittnens och målsägandes ovilja att samarbeta i utredningar och rättsprocesser försvårar myndigheternas arbete. I längden riskerar det också att undergräva förtroendet för och tilltron till rättsväsendet. Det är därför viktigt att de straffbestämmelser som syftar till att skydda de rättsvärdande myndigheternas arbete är utformade så att de på ett effektivt sätt kan användas i kampen mot de kriminella nätverken.

Mot den bakgrunden finns det anledning att se mycket allvarligt på hot som riktas mot vittnen och andra förhörspersoner i syfte att påverka dem. Det finns också starka skäl att anta att oviljan hos förhörspersoner att

samarbeta med myndigheterna ökar om hotet förstärkts med hjälp av vapen eller andra liknande föremål, eller genom anspelning på ett våldskapital.

Som regeringen konstaterade vid 2016 års lagändring kan sådana omständigheter visserligen beaktas inom ramen för kvalifikationsgrunden att gärningen har innefattat hot av allvarligt slag. Utredningen anför, i likhet med Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet, se betänkandet Organiserad brottslighet (SOU 2014:63 s. 263 och 264), att övergrepp i rättssak som skett genom hot som har förstärkts på sådana sätt är så allvarliga att de regelmässigt bör anses som grova. Mot bakgrund av utvecklingen med en ökad brottslighet med anknytning till kriminella nätverk, ansluter sig regeringen nu till denna uppfattning. Detta gäller också för flera andra brott där hot utgör ett gärningsmoment, t.ex. olaga hot och våld eller hot mot tjänsteman. Att minimistraflet för grovt övergrepp i rättssak är högre än vad som gäller för dessa brott föranleder ingen annan bedömning. Det är tvärtom befogat med ett minimistraflet på två års fängelse vid övergrepp i rättssak då gärningen har utförts på ett sådant sätt att den angivna kvalifikationsgrunden blir tillämplig. Det bör också understrykas att ett övergrepp i rättssak, till skillnad från exempelvis ett olaga hot, utgör ett direkt angrepp dels mot en enskild, dels mot en pågående, stundande eller avslutad rättsprocess. De övergrepp i rättssak som begås inom ramen för kriminella nätverk är typiskt sett också av allvarlig karaktär.

Polismyndigheten anser att det finns skäl att närmare se över definitionen av övergrepp i rättssak så att hot och våld mot närstående till vittnen tydligt omfattas. Här kan påpekas att när det gäller vittnen och andra förhörspersoner är det tillräckligt för straffansvar att det varit fråga om en gärning som medför lidande, skada eller olägenhet eller hot om en sådan gärning. Det kan då handla även om brottslighet som riktar sig mot annan än förhörspersonen. Utredningen har inte behandlat frågan om det finns skäl att ytterligare förtydliga vad som ska gälla för hot och våld mot närstående. Det saknas därför tillräckligt underlag för att överväga frågan ytterligare inom ramen för detta lagstiftningsärende.

Utformningen av en ny kvalifikationsgrund

Regeringen delar utredningens bedömning att hot bör brytas ut ur den befintliga kvalifikationsgrunden som innebär att gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag och ersättas av en mer preciserad kvalifikationsgrund som tar sikte på hot. Vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det, i enlighet med vad som gäller för andra liknande brottstyper, särskilt beaktas om gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag.

Förslaget om att införa en ny och preciserad kvalifikationsgrund för fall då gärningen har innefattat hot kan enligt utredningen förväntas leda till att fler personer döms för grovt övergrepp i rättssak. Utredningen bedömer också att det kommer innebära en generell höjning av straffnivån för övergrepp i rättssak. En sådan utveckling utgör enligt regeringens mening en nödvändig del i arbetet mot den organiserade brottsligheten.

Ingen förändring i övrigt av de befintliga kvalifikationsgrunderna

De befintliga kvalifikationsgrunderna i övrigt – dvs. om det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna, om gärningen har innefattat våld av allvarligt slag, eller om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art – bör finnas kvar. De tar sikte på omständigheter som är försvårande i sådan utsträckning att brottet regelmässigt bör anses som grovt. Bestämmelsen överensstämmer därmed också, med undantag för den första kvalifikationsgrunden, med vad som bl.a. gäller enligt straffbestämmelsen om våld eller hot mot tjänsteman.

5.5 Förändringar i bestämmelsen om skyddande av brottsling

5.5.1 Skärpta straffskalor och en särskild brottsbeteckning för grovt skyddande av brottsling

Regeringens förslag: Maximistraffet för skyddande av brottsling av normalgraden ska höjas till fängelse i två år. Minimistraffet för grovt brott ska höjas till fängelse i ett år och maximistraffet till fängelse i sex år. Det grova brottet ska också få en egen brottsbeteckning, grovt skyddande av brottsling.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Straffskalan för skyddande av brottsling i förhållande till liknande brott

Straffskalorna för brotten i 15 och 17 kap. brottsbalken varierar i förhållandevis stor utsträckning. Det finns skäl för att, utifrån ett straffvärdemässigt perspektiv, till viss del behandla brotten olika. Det direkta, och potentiellt våldsamma, angreppet mot rättsprocessen som ett övergrepp i rättsak innebär, bör exempelvis som utgångspunkt anses mer straffvärt än att skydda någon som begått ett brott. Däremot anser regeringen, i likhet med utredningen, att det inte framstår som motiverat att skillnaderna mellan brottens straffskalor är så stora som nu är fallet.

En allmän utgångspunkt för vad som vid de aktuella brottstyperna bör vara straffvärdegrundande är i vilken utsträckning som gärningen har inverkat eller riskerar att inverka på utredningen eller rättsprocessen. Att skydda eller hjälpa någon som har begått ett brott eller att dölja bevisning kan försvåra utredningen eller lagföringen i lika stor utsträckning som om någon t.ex. hotar ett vittne eller om ett vittne ljuger vid förhör i domstol.

Skyddande av brottsling tar dessutom sikte på åtgärder som inte sällan kan antas förekomma inom ramen för kriminella nätverk. Graden av organisation och struktur i de kriminella nätverken kan variera. I mer organiserade sammanslutningar, där personer tilldelas olika uppgifter, kan döljandet av den som begått ett brott eller undanröjande av bevisning vara en viktig förutsättning för att förbrottet ska kunna utföras. Kriminella

nätverk bygger dessutom ofta på starka lojalitetsband, inte sällan släktskapsförhållanden. Även personer som inte har varit delaktiga i förbrottet och haft begränsad kännedom om det kan, av lojalitet, spela en viktig roll när det gäller att motverka brottsutredningen. Skadeverkningarna av sådana ageranden kan bli allvarliga. Det kan leda till att grova brott inte utreds eller att de som utfört brotten inte kan lagföras, vilket i sin tur riskerar att undergräva förtroendet för de rättsvårdande myndigheterna och öka otryggheten i samhället. Det är angeläget att förhindra en sådan utveckling.

Maximistrafvet för grovt skyddande av brottsling bör höjas

Som tidigare konstaterats påverkar en höjning av maximistrafvet sällan straffmättningspraxis. Det effektivaste sättet att åstadkomma en förhöjd straffnivå är i stället att höja minimistrafvet. Mot bakgrund av vad som anges ovan menar utredningen dock att det abstrakta straffvärdet för skyddande av brottsling, jämfört med andra liknande brottstyper, är oproportionerligt lågt. Maximistrafvet för grovt brott bör därför höjas till fängelse i sex år. Genom en sådan förändring tydliggörs brottets allvar, samtidigt som en viss straffvärdemässig skillnad mot ännu allvarligare brott, såsom övergrepp i rättsak, bibehålls.

Minimistrafvet för skyddande av brottsling av normalgraden bör inte höjas

Utredningen har övervägt ett minimistrafvet för brott av normalgraden om fängelse i sex månader, men har kommit fram till att övervägande skäl talar mot en sådan höjning. Om minimistrafvet för normalgradsbrottet är sex månader kommer det att bli utgångspunkten för straffvärdebedömningen i de allra flesta fall – dvs. i alla de fall då det inte finns några förmildrande eller försvårande omständigheter hänförliga till brottet. Det har enligt utredningen inte framkommit några omständigheter som talar för att det finns ett behov av att generellt höja straffnivån för skyddande av brottsling av normalgraden. Genomgången av praxis talar också för att straffmätningen av skyddande av brottsling är förhållandevis nyanserad; längden på fängelsestraffen varierar och inte sällan döms för grovt skyddande av brottsling.

Om minimistrafvet för normalgradsbrottet höjs till sex månaders fängelse bör det, enligt utredningens uppfattning, finnas ett visst utrymme att i undantagsfall – när omständigheterna gör brottet mindre allvarligt – döma ut ett lägre straff. Att då därutöver behålla en ordning där strafffrihet råder vid ringa brott framstår inte som ett alternativ. Det skulle alltså innebära att ansvarsfrihetsregeln måste tas bort. Även om utrymmet för ansvarsfrihet bör begränsas, vilket föreslås och utvecklas i det följande, finns det enligt både utredningens och regeringens mening goda skäl för att behålla en ordning med ansvarsfrihet vid ringa brott. Regeringen delar bedömningen att minimistrafvet för skyddande av brottsling av normalgraden inte bör höjas.

Straffen för de allvarligaste gärningarna bör skärpas och en särskild brottsbeteckning för grovt brott bör införas

Enligt utredningens bedömning, som regeringen instämmer i, finns det anledning att höja straffnivån för de allvarligaste fallen, särskilt eftersom sådana brott kan antas begås inom ramen för kriminella nätverk. Minimistraflet för det grova brottet bör därför höjas från fängelse i sex månader till fängelse i ett år. För att göra bestämmelsen tydligare bör det grova brottet också få en egen brottsbeteckning, grovt skyddande av brottsling. Nedan föreslås dessutom att det ska införas kvalifikationsgrunder för det grova brottet, vilket gör bestämmelsen mer informativ och ökar förutsebarheten.

Vid den bedömningen bör av systematiska skäl även maximistraflet för brott av normalgraden höjas. I annat fall kommer minimistraflet för det grova brottet att ligga kant i kant med maximistraflet för normalgradsbrottet. Visserligen finns det inte något absolut krav på att det ska finnas en överlappning av straffskalorna för olika svårhetsgrader, men straffskalor utformas regelmässigt på ett sådant sätt. Anledningen till att det finns skäl att ha överlappande straffskalor är att inte alla faktorer som påverkar straffvärdet, eller i övrigt straffets längd, påverkar gradindelningen. Exempel på faktorer som påverkar straffvärdet eller straffmätningen i övrigt, men inte gradindelningen, är att gärningsmannen har ett sådant överskjutande uppsåt som avses i 29 kap. 2 § 1 brottsbalken eller att det är fråga om ett sådant återfall som motiverar straffskärpning enligt 29 kap. 4 § brottsbalken, se propositionen Synnerligen grova narkotikabrott (prop. 2015/16:111 s. 31 och 32). Regeringen anser, i likhet med utredningen, att maximistraflet för brott av normalgraden bör vara fängelse i högst två år.

5.5.2 Kvalifikationsgrunder för grovt skyddande av brottsling

Regeringens förslag: I bestämmelsen om grovt skyddande av brottsling ska två kvalifikationsgrunder införas. Vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det särskilt beaktas om det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna, eller gärningen annars har varit av särskilt farlig art.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Malmö tingsrätt* anser att det kan ifrågasättas om de föreslagna kvalifikationsgrunderna medför att det blir tydligare vilka fall av skyddande av brottsling som är hänförliga till respektive grad, eller att dessa underlättar domstolarnas möjligheter att göra nyanserade bedömningar. *Solna tingsrätt* anför att det bör förtydligas vad som avses med ett allvarligt brott i den föreslagna kvalifikationsgrunden.

Skälen för regeringens förslag

Det bör införas kvalifikationsgrunder för grovt skyddande av brottsling

För att göra det tydligare vilka fall av skyddande av brottsling som ska hänföras till respektive grad och underlätta för domstolarna att göra mer nyanserade bedömningar anser utredningen att kvalifikationsgrunder bör införas för grovt skyddande av brottsling. Regeringen delar den bedömningen.

Allmänt om utformningen av kvalifikationsgrunderna

Skyddande av brottsling har samma skyddsintresse som flera andra straffbestämmelser i 15 och 17 kap. brottsbalken. Framför allt handlar det om att säkerställa statens judiciella uppgift. Vid övervägande av vilka kvalifikationsgrunder som bör införas för grovt skyddande av brottsling finns det därför anledning att utgå från kvalifikationsgrunderna i andra straffbestämmelser, framför allt de i 17 kap. brottsbalken.

Betydande men för det allmänna

Utredningen föreslår en kvalifikationsgrund som tar sikte på om det uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna. Kvalifikationsgrunder av liknande innebörd finns i övergrepp i rättssak (17 kap. 10 § brottsbalken) och föregivande av allmän ställning (17 kap. 15 § brottsbalken). När det gäller övergrepp i rättssak har kvalifikationsgrunden i praxis ansetts främst ta sikte på gärningens potentiella eller faktiska inverkan på den rättssak som gärningen avser (se rättsfallet NJA 2019 s. 747).

Malmö tingsrätt anser att den föreslagna lydelsen framstår som ålderdomlig och att den bör preciseras i syfte att underlätta domstolarnas tillämpning. Under alla omständigheter anser tingsrätten att det, utöver generella uttalanden om de omständigheter som kan beaktas inom ramen för en sådan kvalifikationsgrund, bör ges vägledning om vad som utgör betydande men för det allmänna och när risk för sådant men kan anses ha förelegat.

Regeringen delar utredningens uppfattning att det vid bedömningen av hur allvarlig en gärning som består i skyddande av brottsling är bör tas hänsyn till i vilken utsträckning som gärningen riskerar att inverka eller faktiskt inverkar på om ett brott upptäcks eller lagförs. Åtgärder som exempelvis resulterar i att brottslingen undkommer genom att han eller hon lämnar landet bör ses som allvarligare än om skyddandet endast medför att utredningen eller lagföringen fördröjs. Vidare bör, som också förs fram av utredningen, domstolen även kunna beakta karaktären på det eller de brott som den som skyddas har förövat. Den som skyddar en person som begått allvarlig brottslighet bör anses mer straffvärd än om skyddandet avser en person som begått mindre allvarlig brottslighet. Allmänheten har ett särskilt intresse av att allvarliga brott utreds. Att skydda någon som begått allvarlig brottslighet innebär därmed också att det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna. De angivna exemplen på omständigheter som bör kunna beaktas vid bedömningen av om men för det allmänna har uppkommit eller om det funnits en risk för sådant men bör kunna anses utgöra en tillräcklig

vägledning för tillämpning av kvalifikationsgrunden. Det är inte möjligt att helt och hållet eliminera alla oklarheter vid utformningen av en kvalifikationsgrund, utan den närmare tillämpningen måste i viss utsträckning överlämnas till rättstillämpningen.

I straffbestämmelsen om skyddande av brottsling bör det därför föras in en kvalifikationsgrund som tar sikte på om det uppkommit eller funnits en risk för betydande men för det allmänna.

Solna tingsrätt efterlyser ett förtydligande av vad som närmare avses med ett allvarligt brott och hänvisar till att det vid grov mened anges vilket straffvärde som ska beaktas vid bedömningen. När det gäller grov mened är dock den nya kvalifikationsgrunden formulerad så att den uttryckligen tar sikte på brott som begås med uppsåt att utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet ska försvåras eller förhindras. Det finns därför anledning att närmare utveckla vad som avses med allvarlig brottslighet i det sammanhanget. Beträffande skyddande av brottsling är förslaget till ny kvalifikationsgrund formulerad så, att det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna. Även om brottslighetens allvar, enligt vad som anges ovan, bör ha betydelse vid bedömningen återfinns inte uttrycket i den föreslagna kvalifikationsgrunden. Enligt regeringen bör viss försiktighet iaktas när det gäller att utveckla den närmare innebörden av en omständighet som kan utgöra en av flera omständigheter som kan medföra att ett brott ska bedömas som grovt, när omständigheten inte utgör en del av kvalifikationsgrunden. Viss ledning kan emellertid hämtas från de ställningstaganden som görs avseende den nya kvalifikationsgrunden för grov mened.

Skyddande av brottsling kan påbörjas antingen direkt efter att ett brott har förövats eller vid ett senare tillfälle. I det första fallet riskerar gärningen att förhindra eller försvåra utredningen av brottet. Om skyddandet av brottsling sker vid ett senare tillfälle och efter att åtal har väckts, förhindras eller försvåras i stället lagföringen. Det saknas skäl att i allvarlighetshänseende göra skillnad mellan dessa två situationer.

Särskilt farlig art

I bestämmelserna om övergrepp i rättssak (17 kap. 10 § brottsbalken) och våld eller hot mot tjänsteman (17 kap. 1 § brottsbalken) anges att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om gärningen har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art. Dessa kvalifikationsgrunder finns även i ett flertal andra straffbestämmelser som har helt eller delvis andra skyddsintressen. Exempel på sådana bestämmelser är grovt olaga tvång, grov stöld, grov utpressning, grovt narkotikabrott och grovt vapenbrott.

Såväl särskilt hänsynslös som särskilt farlig art fyller funktionen att samla upp en mängd kvalificerande omständigheter som inte passar in under några av de andra grunder som anges i respektive bestämmelse. De har liknande innebörd och är delvis överlappande (prop. 2015/16:113 s. 66 f). Att ett brott har varit av särskilt hänsynslös art tar framför allt sikte på försvårande inslag som rör brottsoffret situation eller karaktären på angreppet mot honom eller henne. Att gärningen varit av särskilt farlig art ger utrymme att beakta försvårande omständigheter som t.ex. är hänförliga till det sammanhang i vilket gärningen utförs. Det kan bl.a. handla om

situationer som innebär att gärningen ytterst blir systemhotande eller kan påverka samhällets funktionssätt. Här kan också beaktas om brottet begåtts i organiserad form eller systematiskt, eller inom ramen för en kriminell miljö, se bl.a. propositionen Skärpningar i vapenlagstiftningen (prop. 2013/14:226 s. 47).

Utredningen anser att kvalifikationsgrunden att gärningen varit av särskilt farlig art bör användas för att fånga upp kvalificerande omständigheter som kan förekomma vid skyddande av brottsling, men som det inte finns skäl att lyfta fram som självständiga kvalifikationsgrunder. Regeringen delar den bedömningen. Inom ramen för kriminella nätverk, men även i andra sammanhang, kan det bl.a. handla om skyddande som präglas av en hög organisationsgrad eller som skett systematiskt, t.ex. genom ett upprepat beteende som utförs på likartat sätt. Det sammanhang som skyddandet har skett i bör också kunna beaktas. Även skyddande av brottsling som avser en person som begått ett mindre allvarligt brott inom ramen för en kriminell miljö eller som ett led i en mer omfattande kriminell verksamhet bör kunna ses som försvårande.

Mot bakgrund av det angivna bör därför en kvalifikationsgrund införas som tar sikte på att gärningen, i andra fall än de som anges ovan, varit av särskilt farlig art.

Det saknas skäl att i kvalifikationsgrunden också ange att gärningen annars varit av särskilt hänsynslös art eftersom skyddande av brottsling, till skillnad från bl.a. övergrepp i rättsak, inte riktar sig mot någon enskild.

5.5.3 Ansvarsfrihet vid ringa gärningar

Regeringens förslag: Bestämmelsen om ansvarsfrihet vid ringa gärningar ska kompletteras så att det vid bedömningen av om en gärning är ringa uttryckligen ska tas hänsyn till den brottslighet som den som skyddandet avser har begått.

Utredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår att det vid bedömningen ska tas hänsyn till det brott som den som skyddandet avser har begått.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget.

Skälen för regeringens förslag

Ansvarsfrihet vid ringa gärningar bör behållas

Bestämmelsen om ansvarsfrihet för skyddande av brottsling som bedöms som ringa ger domstolen en möjlighet att ogilla åtalet om skyddandet framställt som försvarligt och ursäktligt. Av lagtexten framgår att det vid intresseavvägningen ska tas hänsyn till gärningspersonens förhållande till brottslingen samt till övriga omständigheter. Med övriga omständigheter har i förarbetena framför allt framhållits brottets karaktär (prop. 1986/87:86 s. 96). Av Högsta domstolens praxis framgår att omständigheter som att brottet har utförts avancerat eller präglats av särskild förslagenhet också har tillmätts betydelse (rättsfallet NJA 1990 s. 175).

Utredningen och regeringen anser att bestämmelsen om ansvarsfrihet vid ringa gärningar har goda skäl för sig. Lojalitetskonflikten som kan uppstå när en nära anhörig begått brott gör att det finns anledning att se mildare på om den som skyddar eller hjälper brottslingen t.ex. är en förälder, ett barn eller ett syskon. Däremot finns det skäl att överväga om större vikt bör läggas vid den brottslighet som den som skyddas har begått.

Bestämmelsen bör förtydligas

Vid den intresseavvägning som ska göras kan domstolarna, särskilt inom ramen för rekvisitet övriga omständigheter, beakta karaktären på brottsligheten som den skyddade har begått. Domstolarna tar också sådan hänsyn, vilket inte minst framgår av den skiljaktiga meningen i rättsfallet NJA 1990 s. 175. Enligt utredningens uppfattning kan det dock ifrågasättas om så sker i tillräcklig utsträckning.

Att personer inom ramen för kriminella nätverk, men också i andra sammanhang, samverkar för att motverka att brott utreds är inte ovanligt. Inte sällan bygger de kriminella nätverken dessutom på släktskapsförhållanden. Om någon begått ett mycket allvarligt brott, exempelvis ett mord men även andra brott med särskilt höga straffvärden bör utrymmet för ansvarsfrihet för den som skyddat honom eller henne vara i det närmaste obefintligt. Det bör även gälla om personen har ett mycket nära släktskapsförhållande till förövaren och de åtgärder som vidtagits inte har varit av särskilt kvalificerat slag. I sådana fall bör det allmänna intresset av att utreda mycket allvarlig brottslighet och lagföra de skyldiga väga tyngre än intresset för den anhörige att skydda förövaren. För att tydliggöra detta bör det i bestämmelsen uttryckligen anges att hänsyn ska tas till det brott som har begåtts av den som skyddandet avser. I likhet med den bedömning som görs beträffande mened i avsnitt 5.3.1 bör dock uttrycket brottslighet användas i stället för det av utredningen föreslagna uttrycket brott.

Tillägget bör vara allmänt utformat, dvs. inte ange några typer av brott eller särskilda straffvärden som utesluter att gärningen bedöms som ringa. Därigenom tydliggörs den samlade bedömning som domstolen även fortsättningsvis måste göra. Som konstateras ovan bör ansvarsfrihet som utgångspunkt dock inte komma i fråga när skyddandet avsett en person som begått mycket allvarlig brottslighet. I sådana fall bör gärningspersonens lojalitet till brottslingen i stället kunna påverka straffvärdet i mildrande riktning inom ramen för straffmätningen. Tillägget kan enligt utredningens bedömning, som regeringen ansluter sig till, förväntas bidra till att fler personer lagförs för skyddande av brottsling.

5.5.4 Kriminalisering av skyddande av brottsling på förstadiet

Regeringens förslag: Försök, förberedelse och stämpling till skyddande av brottsling och grovt skyddande av brottsling ska kriminaliseras.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Med hänsyn till förslaget om en skärpt straffskala för skyddande av brottsling finns det skäl att också överväga att kriminalisera skyddande av brottsling på förstadiet. Även det faktum att det liknande brottet främjande av flykt delvis är straffbelagt på förstadiet talar för en sådan kriminalisering. För främjande av flykt döms, enligt 17 kap. 12 § brottsbalken, den som hjälper någon som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller på annat sätt är frihetsberövad att komma lös. Detsamma gäller om gärningspersonen, efter att den frihetsberövade har avvikit, främjar hans eller hennes flykt genom att dölja honom eller henne eller genom att vidta någon annan sådan åtgärd.

Skyddande av brottsling och främjande av flykt har liknande utformning och skyddsintressen. Detta har gjort att lagstiftaren inte sällan har behandlat brotten i ett sammanhang. Straffskalorna och ansvarsbegränsningarna har också utformats på samma eller likartade sätt (t.ex. prop. 1992/93:141 s. 48 och 49). Detta gäller dock inte kriminalisering på förstadiet.

Regeringen delar utredningens bedömning att det finns straffvärda fall av förstadier även till skyddande av brottsling. När det gäller försök till brott kan exempelvis den situationen tänkas att en person tillhandahåller en brottsling en bil för att kunna fly, men att flykten inte blir av på grund av polisens ingripande. En förutsättning för försöksansvar är då att den som tillhandahåller bilen inte varit inblandad i huvudbrottet. Ett annat exempel är att någon, som inte varit inblandad i ett mord, påbörjar städningen av brottsplatsen, men avbryts på grund av att polisen kommer till platsen. Brottet torde i sådant fall ha påbörjats, men inte fullbordats eftersom bevisen inte undanröjts.

När det gäller förberedelse kan bl.a. tänkas den situationen att någon skaffar en bil eller en lokal i syfte att skydda någon som begått brott, men att skyddandet av någon anledning inte kommer till stånd. Ett annat exempel är att personen, efter det att ett brott utförts av annan, skaffar verktyg eller annat material för att avlägsna bevisning. Att någon tar emot eller lämnar pengar som betalning eller för att täcka kostnaderna för att dölja en person som begått brott eller undanröja bevisning, utgör ytterligare exempel på situationer som skulle kunna aktualisera förberedelseansvar.

Om två eller flera personer i samråd beslutar att dölja en brottsling eller undanröja bevis kan handlandet bedömas som stämpling.

Enligt regeringens och utredningens uppfattning framstår samtliga nämnda exempel som straffvärda i sådan utsträckning att det motiverar straffansvar. Det kan t.ex. inte uteslutas att kriminella personer åtar eller erbjuder sig att begå brott för att positionera sig i kriminella miljöer. Mot denna bakgrund anser regeringen, liksom utredningen, att försök och förberedelse till skyddande av brottsling och grovt skyddande av brottsling ska kriminaliseras. Till skillnad från vad som gäller för främjande av flykt bör också stämpling till skyddande av brottsling och grovt skyddande av brottsling kriminaliseras. Genom att utsträcka straffansvaret på det sätt som angetts ges bättre möjligheter för de rättsvårdande myndigheterna att tidigt ingripa mot personer som är i färd att begå skyddande av brottsling.

6 Ökade incitament att medverka i brottsutredningar

6.1 Bör det finnas en möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott?

Regeringens förslag: Det ska införas en möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Ekobrottsmyndigheten*, *Malmö tingsrätt*, *Polismyndigheten*, *Svea hovrätt*, *Tullverket* och *Åklagarmyndigheten* tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. Några remissinstanser, bl.a. *Ekobrottsmyndigheten*, *Malmö tingsrätt*, *Polismyndigheten* och *Åklagarmyndigheten*, framhåller att en möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott kan bidra till en effektivare brottsbekämpning genom att fler allvarliga och svårutredda brott klaras upp och att fler personer lagförs. Åklagarmyndigheten ser ett behov av att regleringens effektivitet utvärderas framöver och att frågan om domstolens bundenhet av åklagarens påföljdsyrkande vid behov tas under förnyat övervägande. *Riksdagens ombudsmän (JO)* konstaterar att medverkan i utredningen av någon annans brott redan kan ge strafflindring i vissa situationer och att det dessutom ofta är svårt att skilja på uppgifter om egen och annans brottslighet. Enligt *JO* talar detta för att införa en tydligare reglering i lag av förutsättningarna för strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott. *Justitiekanslern (JK)* är tveksam till förslaget framför allt av det skälet att det inte blir förutsebart för den misstänkte i vilken utsträckning utredningsmedverkan i slutändan kommer att leda till strafflindring. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* och *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget. Skälen till det är framför allt att det kan ifrågasättas om förslaget kommer att uppnå avsedd effekt samt att förslaget är förenat med potentiella risker, som t.ex. risken för att systemet medför att oriktiga uppgifter lämnas i större utsträckning, risken för att den som lämnar uppgifter utsätts för repressalier och risken för att likabehandlingsprincipen och brottsofferperspektivet åsidosätts. Flera andra remissinstanser, bl.a. *Göta hovrätt*, *JO*, *Kammarrätten i Stockholm*, *Polismyndigheten* och *Åklagarmyndigheten*, uppmärksammar liknande problem. *Kriminalvården*, *Polismyndigheten* och *Statens Institutionsstyrelse (SiS)* lyfter behovet av resurser för systemets effektivitet och för att motverka vissa risker. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* har synpunkter på var bestämmelsen bör placeras.

Skälen för regeringens förslag

Det bör vara möjligt att få ett lindrigare straff vid medverkan i utredningen av någon annans brott

Med ett s.k. kronvittne avses i allmänhet en misstänkt eller en tilltalad som, genom att medverka i utredningen av någon annans brott, får fördelar i den brottsutredning eller det brottmål där han eller hon själv förekommer. I dag finns en möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av egen brottslighet (29 kap. 5 § första stycket 5 brottsbalken) men ingen straffrättslig reglering om kronvittnen eller några andra bestämmelser om strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott. Som *JO* påpekar har det emellertid i praxis förekommit att medverkan i utredningen av någon annans brott har gett strafflindring i speciella situationer. Strafflindring har då ansetts motiverat på grund av att den tilltalade drabbats negativt som en direkt följd av uppgiftslämnandet, t.ex. genom att utsättas för hot eller våld (se rättsfallet *NJA* 2009 s. 599 och 29 kap. 5 § första stycket 9 brottsbalken).

Ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott finns i ett flertal europeiska länder, bl.a. Danmark och Norge. Europadomstolens praxis innebär att det som utgångspunkt inte står i strid med rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) att ha en ordning där en misstänkts eller tilltalads medverkan i utredningen av någon annans brott kan ge strafflindring. Systemet måste dock utformas på ett sätt som säkerställer att en misstänkt eller tilltalad som lämnar uppgifter gör det av fri vilja och med full insikt om konsekvenserna (se Europadomstolens beslut den 6 juli 2010 i målet *Babar Ahmad m.fl. mot Storbritannien*).

Frågan om att införa ett system i den svenska rättsordningen med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott har behandlats i ett flertal utredningar. Nackdelarna med ett sådant system har ansetts överväga fördelarna och något författningsförslag har inte lagts fram, se t.ex. betänkandena Påföljd för brott – Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m. (SOU 1986:14) och Nya påföljder (SOU 2012:34), jfr även Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38). Med hänvisning till de svårigheter som de brottsbekämpande myndigheterna ställs inför när det gäller att utreda brott med kopplingar till kriminella nätverk finns det skäl att återigen överväga behovet av och lämpligheten i en sådan ordning.

Utredningen bedömer att en möjlighet till strafflindring för den som lämnar uppgifter om någon annans brott bör införas då en sådan ordning kan förväntas öka incitamenten för personer i kriminella miljöer att samverka med de brottsbekämpande myndigheterna. Utsikten om ett lindrigare straff kan leda till att enskilda avslöjar brott som annars inte hade klarats upp eller bara med betydande resurser hade kunnat klaras upp.

Samtliga brottsbekämpande myndigheter tillstyrker utredningens förslag om att införa en reglering om strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott. *Ekobrottsmyndigheten* och *Polismyndigheten* delar bedömningen att en sådan ordning kan medföra en effektivare brottsbekämpning genom att fler allvarliga och svårutredda brott klaras upp och att fler personer lagförs. *Malmö tingsrätt* anser att ett

system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott på ett proportionerligt sätt öppnar för såväl en ökad lagföring som för en effektivare användning av de brottsbekämpande myndigheternas resurser. *Åklagarmyndigheten* bedömer att ett sådant system kan bidra till att bryta tystnads-kulturen.

Några remissinstanser, bl.a. *JK och Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*, ifrågasätter om ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott skulle få avsedd effekt. Som utredningen redogör för talar dock internationella erfarenheter för att en liknande ordning i Sverige kan förväntas öka incitamenten att samarbeta med de brottsbekämpande myndigheterna. I Danmark och Norge är uppfattningen att ett sådant system bidrar till att fler allvarliga och svårutredda brott klaras upp och att fler personer lagförs. En ordning med strafflindring vid utredningsmedverkan kan framför allt förväntas vara effektiv i utredningar av brott som begåtts av flera gärningspersoner tillsammans, vilket ofta är fallet vid brott inom ramen för kriminella nätverk. Att sådana brott i större utsträckning klaras upp kan på sikt även få preventiva effekter.

Den kritik mot ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott som lyfts dels av tidigare utredningar, dels av de remissinstanser som nu avstyrker förslaget, handlar till stor del om praktiska frågor förknippade med ett sådant system snarare än den principiella frågan om systemet bör införas.

En sådan praktisk fråga, som bl.a. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* och *Sveriges advokatsamfund* pekar på, är risken för att ett system som erbjuder strafflindring i utbyte mot utredningsmedverkan kan medföra att misstänkta och tilltalade i högre grad lämnar felaktiga uppgifter och att uppgifterna därför generellt skulle ha ett lågt bevisvärde. En sådan risk i bevishänseende finns naturligtvis men risken bör inte överdrivas. Att personer som hörs inom ramen för rättsprocesser lämnar osanna uppgifter är något som såväl åklagare som domstolar är vana att hantera. Vilket bevisvärde uppgifterna har blir helt beroende av omständigheterna i det enskilda fallet och får bedömas på sedvanligt sätt enligt gängse metoder för bevisvärdering i brottmål. En åtgärd för att ytterligare understryka allvaret i att felaktigt anklaga någon för brott och motverka detta kan vara att skärpa straffen för olika former av falska beskyllningar. Regeringen återkommer till dessa frågor i avsnitt 7.

En annan invändning mot ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott, som framförs av *Sveriges advokatsamfund*, är att det kan ifrågasättas ur ett likabehandlings- och brottsofferperspektiv. Ett system som medger att en misstänkt kan förhandla sig till ett sänkt straff kan, som advokatsamfundet påpekar, uppfattas som stötande och undergräva allmänhetens förtroende för rättssystemet. Frågan om ett system med strafflindring vid utredningsmedverkan riskerar att strida mot likabehandlingsprincipen och målsägandebeståndens beror dock i stor utsträckning på hur systemet utformas. Kritiken i sig behöver inte innebära att ett sådant system över huvud taget inte bör införas. Regeringen återkommer till dessa aspekter nedan.

Det har också, vilket utredningen lyfter, i tidigare sammanhang framförts att ett system som medger strafflindring i utbyte mot uppgifter

om andra personers brott kan leda till oönskade konsekvenser i de kriminella miljöerna. Det kan exempelvis uppstå parallella rättsordningar och ökat våld på kriminalvårdsanstalter. *Sveriges advokatsamfund* framhåller att det finns en risk för att ledande eller resursstarka brottslingar utnyttjar systemet på ett sätt som innebär att de som står längre ner i hierarkin får ta konsekvenserna av brottsligheten.

Som utredningen konstaterar finns det inte något stöd för att länder som har ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott har en mer omfattande problematik av aktuellt slag, eller att en sådan problematik kan relateras till systemet. Erfarenheterna från Norge och Danmark talar snarare för att så inte är fallet. När det gäller risken för våld på kriminalvårdsanstalter och möjligheten att säkerställa trygga förhållanden för de intagna är det framför allt en praktisk och resursmässig fråga, något som bekräftas av *Kriminalvården*. Som *SiS* och *Polismyndigheten* påpekar gäller detta naturligtvis även för minderåriga som avtjänar straff.

En annan viktig aspekt att beakta när ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott övervägs är, som bl.a. *Polismyndigheten*, *Sveriges advokatsamfund* och *Åklagarmyndigheten* påpekar, hur den person som lämnar uppgifter om någon annans brott kan känna tillit till att staten tar ett ansvar för hans eller hennes och närståendes säkerhet. I en miljö där risken för repressalier för någon som samarbetar med de brottsbekämpande myndigheterna är hög är den tilliten central för benägenheten att medverka. För att personer som ingår i ett kriminellt nätverk ska vilja samarbeta är det nödvändigt med förtroendeskapande åtgärder i dessa miljöer och att det finns väl utbyggda skyddssystem för vittnen och andra bevispersoner, se bl.a. Brås rapport *Tystnadskulturer – En studie om tystnad mot rättsväsendet* (Brå 2019:10 s. 145 f.).

Som konstateras i avsnitt 4 krävs det att de brottsbekämpande myndigheterna förfogar över effektiva rättsliga redskap och metoder för att kunna komma tillrätta med den allvarliga gängrelaterade brottsligheten, bryta tystnadskulturen och motverka uppkomsten av parallella samhällsstrukturer. En sådan möjlig metod är att öka incitamenten för misstänkta och tilltalade att samarbeta med de brottsbekämpande myndigheterna. Med beaktande av de internationella erfarenheterna av system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott bedömer regeringen, i likhet med utredningen och majoriteten av remissinstanserna, att övervägande skäl talar för att införa ett sådant system. En ordning med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott bedöms kunna medföra positiva effekter för möjligheten att bryta tystnadskulturen, utreda brott och lagföra personerna som har begått dessa brott. Det är dock viktigt att noga överväga hur en sådan reglering ska utformas för att den ska vara både effektiv och rättssäker.

Medverkan i utredningen av någon annans brott som en strafflindringsgrund

Enligt nuvarande ordning kan strafflindring i vissa fall komma i fråga med anledning av omständigheter som hänför sig till gärningspersonen eller hans eller hennes agerande, antingen i anslutning till brottet eller efteråt (29 kap. 5 § brottsbalken). Det kan t.ex. handla om hög ålder eller försök

att förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. Grundtanken med regleringen är att ett system som inte i viss utsträckning tillåter individuella hänsynstaganden framstår som orättfärdigt, se proposition om ändring i brottsbalken m.m. – straffmätning och påföljdsval m.m. (prop. 1987/88:120 s. 47).

Den strafflindringsgrund som tar sikte på medverkan i utredningen av det egna brottet infördes 2015, se propositionen Strafflindring vid medverkan till utredning av egen brottslighet (prop. 2014/15:37). Om strafflindring är aktuellt ska det beaktas både vid straffmätningen och påföljdsvalet (29 kap. 5 § och 30 kap. 4 § brottsbalken). Om det finns särskilda skäl för det får rätten döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet eller, om det är uppenbart oskäligt att döma till påföljd, meddela påföljdseftergift (29 kap. 5 § andra stycket och 6 §).

Ett system med strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott kan utformas på olika sätt. En grundförutsättning är att en misstänkt eller tilltalad kan få fördelar i den egna brottsutredningen eller det egna brottmålet genom att medverka i utredningen av någon annans brott. Det kan ske genom ett mer renodlat kronvitnesssystem, där den misstänkte har möjlighet att förhandla med åklagaren under förundersökningen och antingen helt eller delvis undgå åtal eller få ett löfte om strafflindring som helt eller delvis binder domstolen. Det kan också, såsom är fallet i Danmark och Norge, utgöra en strafflindringsgrund där den tilltalades medverkan kan, men inte måste, beaktas av domstolen vid straffmätningen eller påföljdsvalet. Hur systemet utformas påverkar både dess effektivitet och de risker som kan uppkomma.

Utredningens slutsats är att det inte bör införas ett system som innebär att åklagaren kan binda domstolen i fråga om påföljd. Utredningen föreslår i stället en ny strafflindringsgrund som ska beaktas av domstolen vid straffmätningen och påföljdsvalet. Förslaget innebär att det, på samma sätt som det i dag är möjligt att få strafflindring för medverkan i utredningen av egen brottslighet, ska vara möjligt att få strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott. En majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Brottsoffermyndigheten*, *Ekobrottsmyndigheten*, *JO*, *Malmö tingsrätt*, *Polismyndigheten* och *Svea hovrätt*, delar utredningens slutsats och tillstyrker eller har inget att invända mot utredningens förslag.

Även *Åklagarmyndigheten* anser att en möjlighet till strafflindring vid utredningsmedverkan avseende annans brott är en god ordning av flera skäl men ifrågasätter om förslaget kan förväntas leda till avsedda effektivitetsvinster. Åklagarmyndigheten förespråkar i stället en ordning som innefattar någon form av bundenhet för domstolen till åklagarens påföljdsyrkande, eftersom en sådan ordning ger bättre möjligheter att motivera den misstänkte att samarbeta med de brottsbekämpande myndigheterna. Några remissinstanser som i och för sig delar bedömningen att åklagaren inte ska kunna binda domstolen i påföljdsfrågan, bl.a. *JK* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*, ställer sig också tveksamma till effektiviteten i det föreslagna systemet. *JK* påpekar att regleringen inte är förutsebar för den misstänkte eftersom det kommer att finnas en betydande osäkerhet i fråga om den strafflindring han eller hon i slutändan får.

Ett system som medför att åklagaren kan binda domstolen vid en viss påföljd är främmande för den svenska rättsordningen och skulle innebära

en mycket omfattande reform på det straffprocessuella området. Som bl.a. *JK, JO, Kamrarrätten i Stockholm* och *Malmö tingsrätt* påpekar finns det starka skäl för att även fortsättningsvis låta domstolen självständigt avgöra påföljdsfrågor.

Ett sådant skäl är att en förhandling i domstol är offentlig (2 kap. 11 § regeringsformen). Förhandlingsoffentligheten säkerställer allmänhetens insyn i straffprocessen, vilket ska garantera att grundläggande rättssäkerhetskrav iakttas. Under förundersökningen finns inget motsvarande krav utan i stället gäller som utgångspunkt sekretess för uppgifter som ingår i utredningen (18 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen [2009:400]). En ordning där åklagaren kan binda domstolen i påföljdsfrågan riskerar därför att försvara allmänhetens möjlighet till insyn i straffprocessen, vilket i sin tur riskerar att undergräva allmänhetens förtroende för rättssystemet.

Som utredningen konstaterar är regleringar som innebär att åklagaren kan binda domstolen i påföljdsfrågan också sällsynta i ett europeiskt sammanhang. Varken i Danmark eller Norge har åklagaren möjlighet att fatta beslut i påföljdsfrågan. De internationella erfarenheterna talar emellertid, som nämns i föregående avsnitt, för att även mindre långtgående system faktiskt tillämpas och ger effekt.

En fördel med att utforma systemet som en strafflindringsgrund är att det då tar avstamp i den befintliga ordningen och bygger vidare på en redan inledd ambition i processrätten. Det borde rimligtvis innebära att det finns en kunskap och en acceptans för själva incitamentsstrukturen hos rättsställämparna, vilket även *Malmö tingsrätt* påpekar.

En annan fördel med att utgå ifrån den befintliga regleringen om strafflikvidering är att frågan om medverkan i utredningen av någon annans brott oftast kan förväntas uppstå i situationer där flera personer har begått brott tillsammans och en av de misstänkta berättar om såväl sin egen som övrigas inblandning. Som *JO* påpekar talar detta för att strafflikvidering för utredningsmedverkan, såväl när det gäller uppgifter om ett eget som någon annans brott, så långt det är möjligt kan hanteras i ett sammanhang.

Ett system som ger domstolen möjlighet att vid straffmätningen beakta att gärningspersonen har medverkat i utredningen av någon annans brott i stället för ett renodlat kronvitnesssystem aktualiserar inte heller samma problematik sett till likabehandlingsprincipen och brottsofferperspektivet. Utifrån dessa aspekter kan en sådan strafflindringsgrund på ett principiellt plan knappast anses skilja sig från de befintliga strafflindringsgrunderna. Att bedömningen görs av domstolen inom ramen för rättsprocessen säkerställer att objektiva kriterier styr i vilka fall strafflikvidering bör medges. Om gärningspersonens medverkan endast kan beaktas av domstolen som en strafflindringsgrund uppkommer inte heller någon risk för att målsäganden inte ska kunna föra en skadeståndstalan i anledning av brottet.

Sammantaget instämmer regeringen i utredningens bedömning att det är möjligt att skapa ett effektivt system för strafflikvidering vid utredningsmedverkan utan att ge åklagaren möjlighet att binda domstolen i påföljdsfrågan. Det bör därför, som utredningen föreslår, införas en ny strafflindringsgrund som innebär att den tilltalades medverkan i utredningen av någon annans brott kan beaktas av domstolen vid straffmätningen. Vid den närmare utformningen av regleringen finns det skäl att överväga bestämmelser som kan bidra till att öka förutsebarheten för den misstänkte och därigenom även effektiviteten i systemet.

En särskild bestämmelse för strafflindring vid utredningsmedverkan

En särskild fråga är om den nya strafflindringsgrunden vid medverkan i utredningen av någon annans brott bör införas i den befintliga regleringen i 29 kap. 5 § brottsbalken eller i en ny paragraf i samma kapitel.

Utredningen föreslår att strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott ska införas i en ny paragraf. Mot det talar att den nya strafflindringsgrunden är avsedd att tillämpas utifrån samma utgångspunkter som regleringen i 29 kap. 5 §, se vidare om detta i avsnitt 6.2. Vidare är de befintliga strafflindringsgrunderna till sin karaktär av mycket varierande slag och i nämnda paragraf finns också strafflindringsgrunden för medverkan i utredningen av egen brottslighet. Som utredningen framhåller motiveras emellertid införandet av en möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott huvudsakligen av effektivitetsskäl. Syftet är framför allt att förbättra möjligheterna att utreda allvarliga brott i kriminella miljöer. Skälen skiljer sig därmed från de ursprungliga motiven bakom införandet av övriga strafflindringsgrunder i 29 kap. 5 § brottsbalken (prop. 1987/88:120 s. 47, jfr även prop. 2014/15:37 s. 21 och 55). Ett alternativ för att åstadkomma den av utredningen förespråkade distinktionen mellan de befintliga strafflindringsgrunderna, som motiveras av billighetsskäl, och den nya strafflindringgrunden, som motiveras av effektivitetsskäl, skulle visserligen kunna vara att den senare placeras i ett nytt andra stycke i 29 kap. 5 §. Övervägande skäl talar dock för införandet av en ny särskild paragraf för strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott.

Som utredningen framhåller är det vidare naturligt att samtliga frågor om strafflindring vid utredningsmedverkan regleras sammanhållet. Många gånger kan den misstänkte antas lämna uppgifter om såväl ett eget som någon annans brott i ett sammanhang. Även strafflindring vid medverkan i utredningen av egen brottslighet bör därför, som utredningen föreslår och till skillnad från vad *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser, regleras i den nya paragrafen.

6.2 Förutsättningarna för strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott

Regeringens förslag: Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skäligen omfattning beakta om den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det föreskrivs ett minimistraff på fängelse i minst sex månader. Detsamma ska gälla uppgifter om försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff. Rätten ska i sådana fall få döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det. Det ska också vara möjligt att meddela påföljdseftergift.

Vid valet av påföljd ska rätten fästa särskilt avseende vid att den tilltalade har medverkat i utredningen av någon annans brott.

Utredningens förslag överensstämmer huvudsakligen med regeringens. Utredningen har inte lämnat något förslag om påföljdseftergift vid utredningsmedverkan.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Göteborgs tingsrätt* och *Sveriges advokatsamfund* anser att möjligheten till straffflintring vid medverkan i utredningen av någon annans brott bör begränsas till sådan brottslighet som har anknytning till det brott den misstänkte själv anklagas för. *Göta hovrätt*, *JO* och *Åklagarmyndigheten* lyfter några potentiella problem med en ordning där den misstänkte lämnar uppgifter om brott som helt saknar koppling till den egna brottsligheten. *Ekobrottsmyndigheten*, *JO*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* och *Åklagarmyndigheten* pekar på vissa svårigheter med att avgöra om den misstänktes uppgifter varit av väsentlig betydelse. *Göta hovrätt* efterlyser en tydligare reglering av när i rättsprocessen uppgifterna senast kan lämnas. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att straffflintring bara ska kunna komma ifråga vid brott med högre minimistraff än det föreslagna. *Örebro tingsrätt* föreslår att det ska finnas en möjlighet att meddela påföljdseftergift vid utredningsmedverkan. *Göta hovrätt* anser att det finns skäl att överväga en särskild bestämmelse som möjliggör omprövning av en tidigare utdömd påföljd i situationer där den misstänktes medverkan i efterhand visat sig haft större eller mindre betydelse än vad som angetts av åklagaren. *Ekobrottsmyndigheten*, *JO*, *Malmö tingsrätt* och *Solna tingsrätt* efterlyser tydligare riktlinjer för vilken betydelse som den tilltalades utredningsmedverkan bör tillmätas vid straffmätningen. *Ekobrottsmyndigheten* påpekar att det bör framgå att straffflintring bara ska komma ifråga då det är aktuellt med en relativt påtaglig straffreduktion. *Polismyndigheten* understryker vikten av att den straffflintring som ges står i proportion till det tänkta straffet.

Skälen för regeringens förslag

Uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen

Bestämmelserna om straffflindringsgrunder i 29 kap. 5 § brottsbalken, de s.k. billighetsskälen, infördes vid 1989 års påföljdsbestämningsreform (prop. 1987/88:120). I förarbetena till bestämmelserna framhålls att regleringen ska tillämpas med försiktighet för att inte medföra risk för en oenhetlig praxis eller sociala orättvisor vid straffmätningen. Det krävs alltså att billighetsskälen är av viss tyngd för att straffflintring ska medges med stöd av regleringen (prop. 1987/88:120 s. 90 och NJA 2010 s. 592).

När den straffflindringsgrund som tar sikte på medverkan i utredningen av egen brottslighet i 29 kap. 5 § första stycket 5 tillkom uttalade regeringen att den tilltalades medverkan bör nå upp till en förhållandevis kvalificerad nivå för att kunna resultera i straffflintring. Uppgifterna ska vara av väsentlig betydelse för utredningen av brottet (prop. 2014/15:37 s. 21–22).

Kravet innebär inte att den tilltalades medverkan i utredningen faktiskt måste ha lett till ett resultat som annars inte hade kunnat uppnås. Det krävs inte heller att det står klart att medverkan lett till att utredningen kunnat genomföras snabbare och enklare, eftersom en sådan ordning skulle behöva bygga på hypotetiska resonemang och få oförutsebara effekter. För

att strafflindring ska ges bör det vara tillräckligt att den tilltalade har medverkat på ett sätt som varit ägnat att på något väsentligt sätt föra utredningen framåt (se NJA 2021 s. 525).

Ett motsvarande krav bör gälla beträffande strafflindring för medverkan i utredningen av någon annans brott. I enlighet med utredningens förslag bör det alltså ställas upp ett krav på att de uppgifter om annans brott som en tilltalad lämnar ska vara av väsentlig betydelse för utredningen för att resultera i strafflindring.

De situationer där uppgifter om någon annans brott kan leda till strafflindring är av varierat slag. Det är därför svårt att, som *JO* anser nödvändigt, fastställa några exakta riktlinjer för hur bedömningen ska göras av om en uppgift varit av väsentlig betydelse för utredningen. Som bl.a. *Göteborgs tingsrätt* påpekar kommer åklagaren att ha ett stort ansvar för att redogöra för de omständigheter som domstolen ska beakta. Ytterst är det dock domstolen som måste göra en bedömning i det enskilda fallet. Viss ledning bör emellertid kunna hämtas i de förarbetsuttalanden som gjordes i samband med att strafflindringsgrunden för medverkan i utredningen av egen brottslighet infördes (prop. 2014/15:37 s. 22, jfr även NJA 2021 s. 525).

För att strafflindring ska kunna komma i fråga bör den tilltalade i normalfallet ha lämnat en utförlig redogörelse för omständigheterna kring brottet, men det kan också handla om andra uppgifter som varit till betydande fördel för utredningen. Det kan t.ex. vara fråga om uppgifter om kontakter som den tilltalade har haft, utpekande av personer som kunnat lämna upplysningar om olika förhållanden eller anvisning av platser av betydelse.

Att uppgifterna ska ha varit av väsentlig betydelse innebär inte ett krav på ett visst resultat som lagföring eller åtal. Hur en brottsutredning framskrider kan vara beroende av flera omständigheter. Exempelvis kan den gärningsperson som uppgifterna avser hålla sig undan eller avlida. Det kan också hända att den tilltalade som har lämnat uppgifterna lagförs innan lagföring sker av den gärningsperson som uppgifterna avser. Även i dessa situationer kan de uppgifter som har lämnats vara av väsentlig betydelse för utredningen, t.ex. om uppgifterna medfört att narkotika eller vapen har kunnat tas i beslag eller att värdefull egendom återfunnits.

Som *JO* och *Åklagarmyndigheten* påpekar kan det uppstå situationer där det är svårt att avgöra vilken betydelse uppgifterna har haft för den andra utredningen innan åtal väcks mot den misstänkte som lämnat informationen. Det gäller i synnerhet när uppgifterna avser ett brott som inte är föremål för utredning, t.ex. för att brottet ännu inte upptäckts, för att utredningen lagts ner eller för att uppgifterna avser ett brott som redan har varit föremål för en lagakraftvunnen, frikännande dom. Om, och i så fall hur länge åklagaren i dessa fall ska vänta med att väcka åtal i avvaktan på att den brottsutredning uppgifterna avser ska fortskrida måste åklagaren ta ställning till i det enskilda fallet. I vissa fall bör det lämpligen avgöras i dialog med den misstänkte och dennes försvarare. Ingenting hindrar heller att åklagaren, eller försvaret, tar upp frågan om strafflindring efter att åtal har väckts.

JO och *Åklagarmyndigheten* lyfter också, liksom *Ekobrottsmyndigheten* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*, frågan om hur uppgifter ska värderas i ett läge där två misstänkta förklarar sig villiga att

lämna information om samma brott. JO påtalar risken för att likabehandlingsprincipen kan komma att åsidosättas i dessa fall. Situationen framstår som exceptionell och problematiken bör därför inte överdrivas. Frågan om de uppgifter den senare av de två misstänka lämnar är av väsentlig betydelse får i dessa fall avgöras på samma sätt som i andra situationer. Det innebär att uppgifterna ska ha varit ägnade att leda till att utredningen i något väsentligt avseende påskyndas eller underlättas, vilket får avgöras med hänsyn till utredningsläget då uppgifterna lämnas. Det kan vidare vara värt att understryka att den nu föreslagna strafflindringsgrunden motiveras utifrån effektivitetshänsyn. Den syftar alltså inte till att ge en misstänkt en rätt att få prövat om han eller hon har uppgifter som är av sådan betydelse att de kan medföra strafflindring.

Göta hovrätt efterlyser en tydligare reglering av när i rättsprocessen uppgifter om någon annans brott senast kan lämnas för att strafflindring ska vara aktuell. En utgångspunkt för när uppgifter om någon annans brott inte bör kunna anses som väsentliga är om de lämnas efter att det brott som uppgifterna avser har preskriberats. Det innebär att uppgifter om vissa mycket allvarliga brott, t.ex. mord, alltid kan vara av väsentlig betydelse, medan uppgifter om inte fullt lika allvarliga brott efter viss tid inte längre kan ge strafflindring. I övrigt bör möjligheten för en misstänkt eller tilltalad att lämna uppgifter och få strafflindring bestå under hela rättsprocessen. Om en tilltalad förklarar sig villig att lämna uppgifter om någon annans brott efter att åtal väckts får situationen lämpligen hanteras som i andra fall då en ny omständighet medför att förundersökningen eventuellt behöver kompletteras.

Vilka brott som uppgifterna ska avse

En bestämmelse som ger möjlighet till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott motiveras framför allt av svårigheterna att utreda allvarliga brott i kriminella miljöer. Det är varken lämpligt eller ändamålsenligt att uppgifter om mindre allvarliga brott ska kunna ge strafflindring, t.ex. uppgifter om att någon kört olovligt eller begått en stöld till ett lägre värde. Bestämmelsen bör i stället ta sikte på uppgifter om brott av visst allvar. I likhet med utredningen anser regeringen att tillämpningsområdet bör begränsas till brott med ett visst minimistraff.

När det gäller frågan om vilket minimistraff som utgör en lämplig avgränsning föreslår utredningen ett minimistraff om minst sex månader. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* föreslår ett minimistraff om minst ett år.

En begränsning som innebär att rätten endast kan beakta uppgifter om brott för vilket det är föreskrivet ett minimistraff om fängelse i minst ett år skulle ge bestämmelsen ett relativt snävt tillämpningsområde. En begränsning på sex månader ger ett bättre utrymme att beakta uppgifter om olika typer av brott som är vanliga vid gängkriminalitet. Det handlar dels om de grövsta brotten som mord, synnerligen grov misshandel, synnerligen grovt narkotikabrott och synnerligen grovt vapenbrott. Dels omfattas brott som inte är fullt lika allvarliga som grov stöld, grovt bedrägeri och grovt skattebrott som också är vanlig brottslighet i kriminella nätverk.

Regeringen delar därför utredningens bedömning att bestämmelsen bör omfatta brott med ett minimistraff om minst sex månader. Uppgifterna som kan leda till strafflindring bör även kunna omfatta försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott.

Det kan förväntas att frågan om medverkan i utredningen av någon annans brott oftast uppkommer i situationer där flera personer har begått brott tillsammans och en av de misstänkta berättar om såväl sin egen som övrigas inblandning. *Göteborgs tingsrätt* och *Sveriges advokatsamfund* anser att möjligheten till utredningsmedverkan bör begränsas till sådana situationer, framför allt på grund av de svårigheter som uppstår när domstolen ska värdera uppgifter som lämnats i en utredning som varken domstolen eller parterna har någon insyn i. Regeringen håller med om att det, i likhet med vad även *Göta hovrätt*, *JO* och *Åklagarmyndigheten* påpekar, kan finnas utredningsmässiga risker med att föra information mellan två olika brottsutredningar. Som Göteborgs tingsrätt och Sveriges advokatsamfund framför kan informationen behöva begränsas på ett sådant sätt att det blir svårt både för parterna och domstolen att bedöma värdet av de uppgifter som lämnats.

Fördelarna med en ordning där det inte behöver finnas någon koppling till den egna brottsligheten väger emellertid tyngre, särskilt med beaktande av effektivitetshänsyn och brottsofferperspektivet. Den uppfattningen delas också av bl.a. *Ekobrottsmyndigheten* och *Åklagarmyndigheten*. Det skulle vara olyckligt om en misstänkt som har konkreta och avgörande uppgifter om ett mycket allvarligt brott inte skulle kunna medges strafflindring om det inte är ett brott som han eller hon själv utreds för. Uppgifterna riskerar i så fall att gå förlorade. Det kan t.ex. vara fråga om information om vem som har begått ett mord, ett grovt rån eller en våldtäkt eller om var skjutvapen, sprängämnen eller narkotika förvaras. Något krav på en koppling till egen brottslighet uppställs inte heller i motsvarande regleringar i Danmark och Norge. Som utredningen redogör för bör det också gå att skapa system för att lösa de praktiska frågor som uppkommer då uppgifterna den misstänkte eller tilltalade lämnar, med anledning av medverkan i utredningen av någon annans brott, lämnas i en annan förundersökning än den egna, se vidare om detta i avsnitt 6.3. Mot den bakgrunden delar regeringen utredningens bedömning att det inte bör ställas upp något krav på en koppling mellan det brott som den tilltalade har begått och det brott som han eller hon lämnar uppgifter om.

När medverkan ska beaktas och vilken betydelse den ska tillmätas

Rätten kan beakta billighetsskäl såväl vid straffmätningen som vid påföljdsvalet (29 kap. 5 § och 30 kap. 4 § första stycket brottsbalken). När rätten beaktar billighetsskäl vid straffmätningen ska den göra det i skälig omfattning. Rätten får då också döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet om det finns särskilda skäl för det. Regeringen delar utredningens bedömning att detta även bör gälla vid tillämpningen av den nya strafflindringsgrunden om medverkan i utredningen av någon annans brott.

Regeringen avseende den nya strafflindringsgrunden bör även i övriga delar överstämja med vad som gäller beträffande de befintliga grunderna. Medverkan i utredningen av någon annans brott bör således kunna beaktas

även vid påföljdsvalet. Vidare bör det, i likhet med vad *Örebro tingsrätt* påpekar, finnas en möjlighet att vid sådan utredningsmedverkan meddela påföljdseftergift. Bestämmelserna om påföljdseftergift och påföljdsval i 29 kap. 6 § och 30 kap. 4 § brottsbalken bör ändras så att detta framgår.

Göta hovrätt föreslår en särskild bestämmelse i 34 kap. brottsbalken som möjliggör omprövning av en tidigare utdömd påföljd i situationer där den misstänktes medverkan i efterhand visat sig haft större eller mindre betydelse än vad åklagaren angett. Den frågan kräver emellertid överväganden som inte kan göras i detta sammanhang och något sådant förslag lämnas därför inte.

Några remissinstanser, bl.a. *Ekobrottsmyndigheten*, *JO*, *Malmö tingsrätt* och *Solna tingsrätt*, efterlyser tydligare riktlinjer för vilken betydelse den tilltalades utredningsmedverkan bör tillmätas vid straffmätningen. Hur stor reduktionen bör vara i det enskilda fallet är en fråga som huvudsakligen bör utvecklas i praxis. På samma sätt som gäller för övriga strafflindringsgrunder bör reduceringen vara beroende av den straffvärdenivå som den aktuella brottsligheten ligger på och av grundens styrka och art. Strafflindringen bör sättas i relation till framför allt graden av den tilltalades utredningsmedverkan. Detta gäller i synnerhet om brottet inte hade kunnat klaras upp utan sådan medverkan. Även allvaret i den brottslighet som utredningsmedverkan avser bör kunna tillmätas betydelse. Beroende på omständigheterna kan det bli fråga om en omfattande nedsättning, sett till antalet månader eller till och med år (jfr prop. 2014/15:37 s. 39).

6.3 Praktiska frågor vid utredningsmedverkan

Regeringens förslag: En person som är misstänkt i en annan förundersökning och som förhörs med anledning av att han eller hon medverkar i utredningen av någon annans brott på ett sådant sätt att strafflindring kan bli aktuell, ska ha rätt att ha sin försvarare närvarande. Försvararen ska, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, få ställa frågor vid förhöret.

Om åklagaren anser att det vid påföljdsbedömningen finns skäl att beakta att den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av ett eget eller någon annans brott, ska åklagaren lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan. Åklagarens förslag till påföljd ska anges i domen.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Solna tingsrätt* avstyrker förslaget om att åklagaren ska ange ett påföljdsförslag i stämningsansökan och påpekar, liksom *Göteborgs tingsrätt* och *Kammarrätten i Stockholm*, att den styrande effekten på domstolarnas påföljdsbedömning kan antas vara begränsad samtidigt som den tilltalade kan få förväntningar på en viss effekt som åklagaren inte förfogar över. *Svea hovrätt* anser att det inte är nödvändigt med en reglering som innebär att domstolen ska ange åklagarens påföljdsförslag i domen. *Ekobrottsmyndigheten*, *JK*, *JO*, *Polismyndigheten*, *Sveriges advokatsamfund* och *Åklagarmyndigheten*

understryker vikten av förutsebarhet för den misstänkte. *JO* och *Svea hovrätt* anser att åklagarens förslag till påföljd bör motiveras. *Malmö tingsrätt* undrar hur domstolen ska förhålla sig till åklagarens påföljdsförslag i vissa fall. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att det finns en inte obetydlig risk för en praxis där åklagarens förslag till påföljd i princip uppfattas som bindande för domstolen och påtalar också risken för att den misstänkte inges falska förhoppningar om möjligheten till strafflindring. *Göteborgs tingsrätt* saknar en analys av lämpligheten i att även unga lagöverträdare omfattas av bestämmelsen om utredningsmedverkan. *Ekobrottsmyndigheten, Göta hovrätt, JO, Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Malmö tingsrätt, Åklagarmyndigheten* och *Örebro tingsrätt* anser att vissa förfarandefrågor behöver tydliggöras och några av dem lämnar synpunkter på bestämmelsernas utformning.

Skälen för regeringens förslag

Information till den misstänkte om möjligheterna till strafflindring vid utredningsmedverkan

Det kan antas att motståndet för en misstänkt att berätta om andras brott i många fall är stort, särskilt när det gäller brott som begåtts inom ramen för kriminella nätverk. Som flera remissinstanser påpekar, bl.a. *Polismyndigheten, Sveriges advokatsamfund* och *Åklagarmyndigheten*, finns det skäl att anta att benägenheten hos en misstänkt att medverka i utredningen beror på hans eller hennes möjlighet att tidigt överblicka när strafflindring kan bli aktuell och hur stor den i sådana fall kan bli. Detta talar för att påföljdsfrågan förs upp till diskussion mellan åklagaren och den misstänkte redan under förundersökningen. Den misstänkte får då möjlighet att förhålla sig till konsekvenserna av att han eller hon medverkar i utredningen av någon annans brott. Utredningen föreslår en förordningsreglering som innebär att de brottsutredande myndigheterna alltid ska lämna standardiserad information om möjligheten till strafflindring vid utredningsmedverkan till en misstänkt vid brott med ett ministraff om minst sex månader. Om en misstänkt sedan meddelar att han eller hon har information att lämna kan frågan tas upp till fördjupad diskussion mellan åklagaren och den misstänkte.

JO framhåller att det kommer att ställas höga krav på den information som åklagaren förmedlar till den misstänkte. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att det finns risk för att polismän och åklagare kan ge den misstänkte falska förespeglningar om möjligheten att få strafflindring. *Sveriges advokatsamfund* betonar vikten av att den misstänkte har sin försvarare närvarande då han eller hon informeras om möjligheten till strafflindring vid utredningsmedverkan. *Åklagarmyndigheten* anser att de praktiska frågorna kring informationens lämnande kräver en djupare analys och författningsreglering.

Det är inte minst ur ett rättssäkerhetsperspektiv viktigt att det finns en tydlighet i fråga om hur informationen till den misstänkte lämnas. Som bl.a. *Göteborgs tingsrätt* påpekar är det viktigt att den misstänkte fullt ut förstår konsekvenserna av utredningsmedverkan. Detta gäller särskilt för unga lagöverträdare. Det kommer därför att ställas krav på tydlighet hos den åklagare som diskuterar en eventuell utredningsmedverkan med den

misstänkte. Regeringen anser inte att det krävs någon reglering i lag men avser att återkomma till frågan om informationens lämnande i förordning.

Tillvägagångssättet när uppgifter lämnas i en annan förundersökning

En förundersökning inleds och bedrivs av undersökningsledaren. Han eller hon har också ansvar för förundersökningen i dess helhet (1 a § förundersökningskungörelsen [1947:948]). En förundersökning ska enligt 23 kap. 4 § rättegångsbalken bedrivas objektivt och undersökningsledaren ska se till att den enskildes rättssäkerhetsintressen tas till vara. Det är undersökningsledaren i varje enskild förundersökning som bestämmer vilka utredningsåtgärder som ska vidtas, bl.a. vilka personer som ska höras. Undersökningsledaren ansvarar också för att utredningen bedrivs på ett sådant sätt att den inte riskerar att skadas. I regel innebär det att ingen annan än de som arbetar i utredningen har insyn i densamma innan åtal har väckts.

När en misstänkt vill lämna uppgifter i en annan brottsutredning än den egna kommer åklagaren i regel inte att ha någon insyn i den andra utredningen. Åklagaren kommer därmed att ha begränsade möjligheter att värdera om den misstänktes uppgifter är av sådan karaktär att de kan vara av väsentlig betydelse för den utredningen. En sådan bedömning kan endast göras av den undersökningsledare som leder den andra utredningen, dvs. den utredning för vilken uppgifterna är relevanta. Det är därför också alltid den undersökningsledaren som ska bestämma om det finns anledning att höra den misstänkte i utredningen.

Några remissinstanser, bl.a. *Ekobrottsmyndigheten*, *JO*, *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*, *Åklagarmyndigheten* och *Örebro tingsrätt*, efterlyser ett tydliggörande av vissa förfarandefrågor kopplade till dessa situationer, t.ex. hur undersökningsledaren ska agera när en misstänkt förklarar sig villig att lämna uppgifter i en annan förundersökning eller hur information ska lämnas mellan två pågående förundersökningar med olika undersökningsledare som befinner sig i helt olika faser.

Situationer där en misstänkt lämnar uppgifter om ett brott som är föremål för utredning i en annan förundersökning förväntas bli relativt ovanliga. Det kan vidare antas att de överväganden åklagarna i dessa fall kommer att ställas inför kommer att variera från fall till fall.

Den befintliga lagregleringen av förfarandet under förundersökningen innebär en betydande flexibilitet och ett stort ansvar för den enskilde undersökningsledaren. Exempelvis kommer bestämmelserna i framför allt 23 kap. rättegångsbalken om när en förundersökning ska inledas, vem som ska höras och att förundersökningen ska bedrivas objektivt gälla även i de situationer som kan uppkomma till följd av ett system med straffflintring vid utredningsmedverkan. Med hänsyn till behovet av utrymme för överväganden i det enskilda fallet delar regeringen utredningens bedömning att dessa frågor inte lämpar sig för en mer detaljerad reglering i lag. För att garantera att den enskildes rättigheter tas till vara på ett så bra sätt som möjligt är det dock viktigt att han eller hon fullt ut kan biträdas av sin försvarare även när medverkan sker i en annan förundersökning.

Rätten att ha sin försvarare närvarande vid förhör i en annan förundersökning

Om en misstänkt medverkar i utredningen av någon annans brott kommer han eller hon ibland att lämna uppgifter i en annan brottsutredning, dvs. en förundersökning där han eller hon själv inte är misstänkt för något brott.

De uppgifter som den misstänkte lämnar i den andra utredningen kan komma att tillmätas stor betydelse vid straffmätningen i den egna rättsprocessen. Som nämns ovan kommer åklagaren i den andra utredningen att ha ett stort ansvar för att bedöma uppgifternas betydelse och redovisa den bedömningen på ett tydligt sätt. Eftersom både rätten och parterna i vissa fall kommer att ha begränsad insyn i den andra utredningen, som bl.a. *Svea hovrätt* påpekar, är det av avgörande betydelse att information om i vilken utsträckning som den misstänkte har medverkat förmedlas på ett så korrekt sätt som möjligt. För att säkerställa att den misstänktes rätt tas tillvara på ett rättssäkert sätt bör han eller hon ha möjlighet att ha sin försvarare närvarande vid förhöret i den andra utredningen, även om medverkan sker i egenskap av vittne. Försvararen bör i sådana fall också ha rätt att ställa frågor i samma utsträckning som när den misstänkte hörs i den egna utredningen.

En misstänkt kan i dag under vissa förutsättningar ha sin försvarare som biträde när han eller hon hörs som vittne i en annan utredning (23 kap. 10 § tredje och fjärde stycket rättegångsbalken). Ett biträde som tillåts närvara vid ett förhör har dock inte en försvararroll, vilket bl.a. inverkar på hans eller hennes rätt att yttra sig under förhöret. Det krävs t.ex. tillstånd från förhørsledaren för att biträdet ska kunna ställa frågor (23 kap. 11 § tredje meningen rättegångsbalken).

Regeringen delar utredningens bedömning att den nuvarande möjligheten för en misstänkt att biträdas av sin försvarare i aktuella situationer inte är tillräcklig för att ta tillvara den misstänktes rättigheter. Det bör därför införas en särskild bestämmelse som stärker den misstänktes rätt i detta avseende när han eller hon förhörs i en annan förundersökning med anledning av att han eller hon medverkar i utredningen av någon annans brott på ett sådant sätt att strafflindring kan komma i fråga. Bestämmelsen bör också reglera försvararens rätt att ställa frågor till sin klient vid ett sådant förhör.

Åklagaren ska lämna ett påföljdsförslag i stämningsansökan

Som nämns ovan finns det skäl att anta att benägenheten till utredningsmedverkan beror på möjligheten för den misstänkte att överblicka när strafflindring kan bli aktuellt och hur stor den i sådana fall kan bli. Regler som ökar förutsebarheten för den misstänkte kan alltså antas bidra till effektiviteten i systemet. Det finns därför anledning att överväga om åklagaren ska vara skyldig att på något sätt redovisa sin inställning inför rätten till hur den misstänktes medverkan bör värderas.

En ordning där åklagaren är skyldig att tidigt i domstolsprocessen redogöra för sin uppfattning i påföljdsfrågan, och därmed klargöra hur stor straffnedsättning han eller hon anser att den tilltalades utredningsmedverkan ska medföra, kan antas leda till ökad förutsebarhet för den tilltalade. En regel som innebär att åklagaren senast i samband med åtal måste ta ställning i påföljdsfrågan skulle ge honom eller henne ett

uttryckligt lagstöd för att redan under förundersökningen vara tydlig mot den misstänkte med vilken påföljd som kommer att föreslås. En sådan tydlighet kan i sin tur förväntas öka incitamenten för den misstänkte att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna. Den misstänkte eller tilltalade ges samtidigt bättre förutsättningar att förbereda och utföra sitt försvar och får större möjligheter att själv lägga fram de omständigheter som talar för en lindrigare påföljd.

Utredningen föreslår att det bör införas en skyldighet för åklagaren att lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan när åklagaren anser att det finns skäl att tillämpa den föreslagna bestämmelsen om strafflindring vid medverkan i utredningen av ett eget eller någon annans brott. Som utredningen konstaterar är det inte ovanligt att det under huvudförhandlingen kommer fram nya omständigheter som är relevanta för påföljdsfrågan, t.ex. uppgifter om den tilltalades personliga förhållanden eller ytterligare stämningsansökningar. Det kan också hända att den tilltalade i väsentliga avseenden inte längre står fast vid de uppgifter som lämnats under förundersökningen. För att kunna ge ett väl avvägt förslag i dessa situationer bör det, enligt utredningens bedömning, finnas möjlighet för åklagaren att ändra påföljdsförslaget under pågående rättegång och även i samband med ett överklagande. Åklagarens möjlighet att ändra påföljdsförslaget under rättegången skulle gälla i såväl skärpande som mildrande riktning.

Några remissinstanser, bl.a. *Göteborgs tingsrätt* och *Kammarrätten i Stockholm*, ifrågasätter om det påföljdsförslag åklagaren lämnar verkligen kan sägas vara förutsebart givet de möjligheter till ändring av förslaget som nu angetts. *Solna tingsrätt* avstyrker utredningens förslag och påpekar att den föreslagna ordningen, i stället för att öka förutsebarheten, riskerar att inge falska förhoppningar hos den tilltalade om vilken strafflindring som kan bli aktuell. *Ekobrottsmyndigheten* betonar vikten av att den som lämnar uppgifter och medverkar i utredningen av annans brott kan förlita sig på att domstolen normalt inte dömer till en strängare påföljd än den som åklagaren föreslagit.

Redan i dag anger åklagaren ofta sin ståndpunkt i påföljdsfrågan innan målet avgörs och i praktiken är det mycket ovanligt att rätten går utöver vad åklagaren angett. Som utgångspunkt bör domstolen kunna förlita sig på att åklagaren fullt ut har beaktat relevanta omständigheter och att påföljdsförslaget är välavvägt. Det bör också understrykas att åklagaren inte lättvindigt bör ändra eller dra tillbaka förslaget till påföljd, utan först då det framkommer nya omständigheter som tydligt inverkar på den tidigare bedömningen.

Regeringen delar mot den bakgrunden utredningens bedömning att en skyldighet för åklagaren att lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan kan bidra till en ökad förutsebarhet för den misstänkte i fråga om den straffreduktion som kan bli aktuell. Det bör därför införas en sådan skyldighet i de fall åklagaren anser att det vid påföljdsbedömningen finns skäl att beakta att den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brott. Som utredningen föreslår bör den skyldigheten gälla oavsett om utredningsmedverkan avser ett eget eller någon annans brott.

Svea hovrätt anser att det även bör anges i stämningsansökan att domstolen inte är bunden av förslaget till påföljd, framför allt för att inte

utgöra hinder för att avgöra målet i den tilltalades uttalande. Frågan om att införa en sådan lagstadgad upplysningsskyldighet hade aktualiserats om förslaget inneburit en skyldighet för åklagaren att lämna ett formellt yrkande om påföljd i målet, jfr betänkandet Straff i proportion till brottets allvar (SOU 2008:85 s. 340). Det är dock inte nödvändigt med den föreslagna ordningen.

Malmö tingsrätt framhåller att det inte sällan förekommer att domstolen har en annan uppfattning än åklagaren beträffande en konkret gärningsstraffvärde och efterfrågar ett tydliggörande av hur domstolen ska förhålla sig till åklagarens påföljdsförslag i dessa fall. *Svea hovrätt* lyfter den situationen att domstolen frångår åklagarens påföljdsförslag på grund av att den tilltalade frikänns från viss brottslighet som åtalet avser.

Åklagarens förslag till påföljd bör utgå från omständigheterna vid tidpunkten då åtal väcks. Utöver den omständigheten att den tilltalade har medverkat i utredningen av brott bör åklagaren beakta andra omständigheter som, i mildrande eller skärpande riktning, kan påverka straffet eller valet av påföljd, t.ex. billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken.

I de fall endast fängelse kan komma ifråga som påföljd bör åklagaren ange längden på det fängelsestraff som föreslås. Det kommer vidare finnas situationer där den tilltalade bör dömas till en icke frihetsberövande påföljd, t.ex. när det är fråga om unga lagöverträdare. Avsikten är inte att skapa en ordning som innebär att åklagaren, i större utsträckning än vad som nu är fallet, ska utreda den misstänkta personliga förhållanden för att kunna lämna ett adekvat påföljdsförslag. Om åklagaren anser att en icke frihetsberövande påföljd ska väljas bör det räcka att åklagaren anger att en sådan påföljd är aktuell och att åklagaren återkommer med ett mer preciserat förslag när domstolen har inhämtat ett yttrande från Kriminalvården eller socialtjänsten.

Det kan ofta vara lämpligt att även ange det straff som åklagaren anser borde ha dömts ut om den tilltalade inte hade medverkat i utredningen av ett eget eller någon annans brott. På så sätt klargör åklagaren nivån på den straffnedsättning som han eller hon anser att den tilltalade ska få. Det blir då tydligt för både den tilltalade och domstolen vilken reduktion åklagaren anser bör komma ifråga, även om domstolen gör en annan bedömning av gärningens straffvärde eller om den tilltalade frikänns på någon åtalpunkt.

JO och *Svea hovrätt* anser att åklagaren även bör motivera sitt påföljdsförslag i stämningsansökan och redovisa underlaget för sin bedömning i samband med att stämningsansökan ges in till rätten. *Svea hovrätt* påpekar att ett skriftligt underlag i det skedet är lämpligt ur såväl systematisk som praktisk synpunkt. Exempelvis kan hovrätten då pröva påföljdsfrågan utan huvudförhandling om målet överklagas endast i den delen.

Det kan antas att de uppgifter åklagaren behöver lämna för att motivera varför den tilltalades utredningsmedverkan varit av väsentlig betydelse ibland omfattas av förundersökningssekretess i en annan brottsutredning. Som *Svea hovrätt* uppmärksammar finns det också situationer där den tilltalades säkerhet kan vara i fara om uppgifterna blir kända. Det är därför en mindre lämplig ordning att dessa tas in i stämningsansökan eftersom denna som utgångspunkt bör vara offentlig. Det kan däremot vara lämpligt att i vissa fall redovisa skälen för strafflindring i en separat handling som ges in i ett tidigt skede av domstolsprocessen. Även en sådan ordning kan

dock aktualisera svåra sekretess- och säkerhetsfrågor, varför det bör vara upp till åklagaren att i det enskilda fallet bedöma hur grunderna ska presenteras. Det bör alltså inte i lag tas in en bestämmelse om att åklagaren är skyldig att motivera sitt påföljdsförslag i stämningsansökan eller på annat sätt skriftligt redogöra för skälen i samband med att stämningsansökan ges in till rätten.

Förfarandet i domstolen

Vid huvudförhandlingen bör åklagaren ange sitt påföljdsförslag och redovisa skälen för strafflindring på grund av utredningsmedverkan.

Några remissinstanser, bl.a. *Göta hovrätt* och *Svea hovrätt*, påpekar att det är oklart vilka möjligheter domstolen har att kritiskt granska åklagarens uppgifter i den delen i de fall den tilltalade har medverkat i en annan förundersökning. Detta gör sig särskilt gällande när inte heller försvaret får insyn i den andra förundersökningen. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att det på grund av detta finns en inte obetydlig risk för att det utvecklas en praxis där åklagarens förslag till påföljd i princip uppfattas som bindande för domstolen.

I de allra flesta fall av utredningsmedverkan bör skälen för strafflindring framgå av åklagarens sakframställning och förhöret med den tilltalade. Under alla omständigheter bör de särskilt redovisas och behandlas vid genomgången av den tilltalades personliga förhållanden.

När den tilltalade, i vad som får antas bli sällsynta fall, har medverkat i en annan förundersökning som vid domstolens prövning omfattas av förundersökningssekretess är det emellertid inte alltid möjligt att presentera skälen för strafflindring på detta sätt. Uppgifterna får då läggas fram på något annat lämpligt vis. Utredningen resonerar kring möjliga alternativ för detta. En möjlighet är, som nämns ovan, att grunderna för strafflindring presenteras i en separat handling som ges in till rätten i form av en bilaga till förundersökningsprotokollet. Uppgifterna kan i vissa fall behöva presenteras inom stängda dörrar (se t.ex. 18 kap. 1 § och 35 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen samt 5 kap. 1 § rättegångsbalken).

Med hänsyn till att karaktären på de mål där dessa frågor aktualiseras kommer att skilja sig åt bör presentationen av grunderna för strafflindring kunna hanteras med viss flexibilitet under huvudförhandlingen. Det är inte möjligt eller lämpligt att reglera detta närmare i lag. Oavsett hur och när grunderna presenteras under huvudförhandlingen är det dock av avgörande betydelse att försvaret får goda möjligheter att göra eventuella invändningar mot åklagarens bedömning och redovisa skälen för sin uppfattning.

Göta hovrätt efterlyser ett klargörande av hur domstolen bör göra i situationer då åklagaren i den förundersökning där den misstänkte lämnat uppgifterna ännu inte kan avgöra vilken betydelse dessa har. Regeringen konstaterar att den situationen borde bli väldigt ovanlig. Skyldigheten för åklagaren att lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan innebär i praktiken att åklagaren innan stämning utfärdas ska ha fått tillräcklig information från den andra förundersökningen för att kunna bedöma om uppgifterna är av väsentlig betydelse och bör medföra straffreduktion. Åklagarens objektivitetsplikt bör medföra att han eller hon, i vissa fall

lämpligen i samråd med försvaret, gör en bedömning av om uppgifterna från den andra utredningen ska väntas in.

Domens innehåll

En dom i brottmål ska bl.a. innehålla parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundas på (30 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken). Som bestämmelserna är utformade i dag kan de inte anses omfatta ett krav på att domen ska innehålla åklagarens förslag till påföljd. Frågan är om ett sådant krav bör införas.

Förutsebarheten för den tilltalade bedöms öka om påföljdsfrågan får en mer framskjuten roll under rättegången. Utredningen föreslår att åklagarens påföljdsförslag ska anges i domen och bedömer att en sådan ordning skulle medföra att åklagarens förslag blir en naturlig utgångspunkt för domstolens resonemang i påföljdsdelen. Det kan i sin tur antas bidra till att domskälen blir tydligare och mer utförliga. Flera remissinstanser, bl.a. JO, delar den bedömningen och tillstyrker förslaget. Svea hovrätt anser att det i de flesta fall är lämpligt att åklagarens påföljdsförslag tas in i domen men ifrågasätter om den föreslagna bestämmelsen är nödvändig och kommer att bidra till att domskälen blir tydligare. Både JO och Svea hovrätt anser att det bör framgå av domen att rätten har tillämpat 29 kap. 5 a § rättegångsbalken.

Utredningens förslag till reglering innebär att det är det påföljdsförslag som åklagaren har lämnat i stämningsansökan som ska anges i domen. Som anges ovan kan åklagaren komma att justera sitt förslag till påföljd under rättegången. Domstolen kan också komma till en annan slutsats än åklagaren i påföljdsdelen. Om det i dessa fall finns en skyldighet för domstolen att redogöra för åklagarens ursprungliga förslag till påföljd kan det, enligt regeringens uppfattning, bidra till att domstolen i domskälen ger en mer utförlig beskrivning av hur förslaget har ändrats under rättegången. Det blir då också tydligt för den tilltalade varför förslaget till påföljd i stämningsansökan inte överensstämmer med det utdömda straffet. Förslaget kan på så sätt antas bidra till ökad tydlighet i de resonemang och bedömningar som leder fram till en viss påföljd och vilken betydelse som tillmätts den tilltalades utredningsmedverkan. Påföljdsfrågan får då en mer framskjuten roll i processen vilket på sikt kan förväntas öka förutsebarheten i systemet.

Regeringen delar alltså utredningens bedömning att det bör anges i lag att det förslag till påföljd som åklagaren, i förekommande fall, har lämnat i stämningsansökan ska framgå av domen.

7 Skärpta straff för falsk angivelse och falsk tillvitelse

7.1 Gällande ordning

Falsk och obefogad angivelse

För falsk angivelse döms, enligt 15 kap. 6 § första stycket brottsbalken, den som anger en oskyldig person till åtal med uppsåt att denne ska fällas till ansvar. Brottet är indelat i två grader. För brott av normalgraden döms till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Om gärningspersonen inte insåg, men hade skäl原因 anledning att anta, att den angivne var oskyldig, döms för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Med en angivelse menas en anmälan om att en annan person har begått ett eller flera brott. Angivelsen måste avse ett brott enligt svensk lag, även om brottet kan ha begåtts utomlands. Att angivelsen ska avse en oskyldig person innebär att han eller hon inte har begått det brott som angivelsen avser. Att exempelvis bevisningen är otillräcklig eller att brottet är preskriberat medför inte att angivelsen anses rikta sig mot en oskyldig.

Att det för ansvar krävs att gärningspersonen anger en person till åtal innebär att angivelsen måste mottas av någon som kan uppta en anmälan om brott, t.ex. en åklagare eller personal på Polismyndigheten.

Falsk och vårdslös tillvitelse

För falsk tillvitelse döms, enligt 15 kap. 7 § första stycket brottsbalken, den som, i annat fall än som avses i 6 §, hos åklagare, Polismyndigheten eller annan myndighet sanningslöst tillvitar någon annan en brottslig gärning, påstår besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, om myndigheten ska ta upp anmälan i sådan sak. Brottet är indelat i två grader. För brott av normalgraden döms till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Om gärningspersonen inte insåg men hade skäl原因 anledning att anta, att utsagan var sanningslös, döms för vårdslös tillvitelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Falsk tillvitelse är subsidiärt till falsk angivelse. Straffansvaret för falsk tillvitelse sträcker sig också längre. Till skillnad från falsk eller obefogad angivelse krävs inte att den som brottet är riktat mot är oskyldig. En väsentlig skillnad mellan de två brotten är också att ansvar för falsk tillvitelse inte kräver att en begäran om åtal kan inläsas i utsagan.

Med brottslig gärning avses en straffbar gärning. Besvärande omständighet kan t.ex. avse den situationen att någon, i samband med att han eller hon grips eller anhålls, förnekar brott men anger en annan verklig persons namn. Att förneka friande eller mildrande omständigheter om annans brott avser inte ren underlåtenhet att, vid kontakter med berörda myndigheter, ange en omständighet som är till fördel för en misstänkt. Att uttryckligen förneka en sådan omständighet kan dock anses som falsk tillvitelse.

Kravet på att uppgifterna ska vara osanna innebär inte att den som tillvitelsen riktar sig mot måste vara oskyldig till brott. Det krävs heller

inte att det uppstår någon fara för att myndigheten som mottar den ska vilseledas. Även uppgifter som är uppenbart osanna omfattas alltså av bestämmelsen.

7.2 Påföljds- och straffmättningspraxis

Av kriminalstatistiken från Brå framgår att lagföring för falsk angivelse sker mycket sällan. Under 2014–2019 lagfördes 11 fall av falsk angivelse som huvudbrott och i fyra av dessa fall bestämdes påföljden till fängelse. För dem som dömdes till fängelse för falsk angivelse som huvudbrott var den genomsnittliga längden på fängelsestraffet 2,5 månader.

Falsk tillvitelse är inte ett brott av sådan art att skäl talar för att fängelse ska väljas som påföljd i normalfallet (rättsfallet NJA 2015 s. 1008). Under samma period som ovan skedde lagföring av falsk tillvitelse som huvudbrott i 371 fall och i 35 av dessa bestämdes påföljden till fängelse. För dem som dömdes till fängelse för falsk tillvitelse som huvudbrott var den genomsnittliga längden på fängelsestraffet tre månader.

7.3 Bestämmelserna om falsk tillvitelse och falsk angivelse behöver förändras

Regeringens bedömning: Det finns ett behov av att överväga förändringar av utformningen av och straffskalorna för brotten falsk tillvitelse och falsk angivelse.

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna har inget att invända mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning: Mot bakgrund av den föreslagna regleringen om möjlighet till strafflindring vid utredningsmedverkan av annans brott finns det, som utredningen anser, anledning att överväga om bestämmelserna om falsk tillvitelse och falsk angivelse i något avseende bör förändras. Ett sådant behov finns också med anledning av de förändringar som föreslås i avsnitt 5 i fråga om andra straffbestämmelser som syftar till att motverka påverkan mot utredning och lagföring av brott. Det finns också ett behov av att modernisera språket i bestämmelserna.

7.4 Skärpta straffskalor samt egna brottsbeteckningar för ringa och grova brott

Regeringens förslag: Brotten falsk tillvitelse och vårdslös tillvitelse ska i stället betecknas falsk beskyllning respektive vårdslös beskyllning. Allvarliga fall av falsk angivelse och falsk beskyllning ska också få egna brottsbeteckningar, grov falsk angivelse och grov falsk beskyllning. För båda brotten ska straffskalan vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Det ska även införas egna brottsbeteckningar för ringa brott, ringa falsk angivelse och ringa falsk beskyllning.

Regeringens bedömning: Det finns inte något behov av att förändra det straffbara området för falsk angivelse och falsk tillvitelse eller deras oaktsamma former.

Utredningens förslag och bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget och bedömningen. *Riksdagens ombudsmän* ställer sig frågande till att en misstänkt eller tilltalad skulle kunna hållas ansvarig för uppgifter lämnade i samband med att han eller hon är misstänkt för eller står åtalad för brott.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Avgränsningen av straffansvaret och nya brottsbeteckningar

Som utredningen för fram finns det en risk för att möjligheten till straffhindring vid medverkan till utredning av annans brott medför en ökad benägenhet att lämna felaktiga uppgifter om att annan begått brott. Det är därför viktigt att det finns väl avvägda straffbestämmelser som tar sikte på sådana situationer. När en misstänkt lämnar oriktiga uppgifter om att annan begått brott kommer det oftast att ske i ett förhör. Om uppgifterna lämnas med uppsåt bör det, som utgångspunkt, bedömas som falsk tillvitelse. Detsamma gäller om den misstänkte indirekt låter annan framstå som skyldig genom att uppge eller förneka någon relevant omständighet. I undantagsfall kan det även bli fråga om att den misstänkte anmäler annan för brott. I vissa fall kan anmälan ske innan personen som gör anmälan själv misstänks för brott. Under förutsättning att den som i brottsanmälan pekas ut som brottsling är oskyldig kan en sådan anmälan bedömas som falsk angivelse. Om anmälan inte uttryckligen pekar ut någon annan som brottsling, men där det ändå framgår mot vem påståendet riktas, kan i stället straffansvar för falsk tillvitelse komma i fråga.

Enligt utredningen utgör straffbestämmelserna om falsk tillvitelse och falsk angivelse ett tillräckligt skydd för de fall av oriktiga utpekanden och liknande som kan uppkomma till följd av regleringen om straffhindring vid utredningsmedverkan av annans brott. Regeringen instämmer i den bedömningen och ser därför inte något behov av att utvidga eller justera det straffbara området för dessa brott.

JO ställer sig frågande till att en misstänkt eller tilltalad skulle kunna hållas ansvarig för uppgifter lämnade i samband med att han eller hon är misstänkt för eller står åtalad för brott. Det torde enligt *JO* inte vara ovanligt att en misstänkt eller tilltalad lämnar oriktiga och besvärande uppgifter om medmisstänkta eller andra. De gränsdragningar som kan uppstå i förhållande till rätten att inte belasta sig själv är enligt *JO*:s mening inte tillräckligt belysta av utredningen (artikel 6 i Europakonventionen). Här bör framhållas att det inte föreslås någon ändring av straffansvaret för falsk tillvitelse och falsk angivelse. Rättsläget när det gäller förhållandet mellan straffansvar för falsk angivelse respektive falsk tillvitelse och rätten att inte belasta sig själv enligt Europakonventionen förändras därmed inte heller, även om det kan uppkomma anledning att uppmärksamma den typen av frågeställningar i fler fall. Hur dessa situationer ska hanteras får överlämnas till rättstillämpningen.

Som utredningen för fram kan beteckningarna för brotten falsk tillvitelse och vårdslös tillvitelse anses vara föråldrade. De bör därför moderniseras. Regeringen delar utredningens bedömning att brotten i stället bör betecknas falsk beskyllning respektive vårdslös beskyllning.

Straffskalorna bör skärpas

Flera av brotten i 15 och 17 kap. brottsbalken har helt eller delvis samma skyddsintresse, nämligen att skydda statens verksamhet och funktion. Dessa brott är utformade med hänsyn till vikten av att staten ska kunna fullgöra sin judiciella funktion och tar sikte på ageranden som inverkar eller riskerar att inverka på utredningen, lagföringen eller verkställigheten. Straffskalorna för brotten varierar dock i förhållandevis stor utsträckning. Utifrån ett straffvärdemässigt perspektiv finns det skäl att delvis behandla brotten olika. Däremot framstår det inte som motiverat att skillnaderna mellan brottens straffskalor är så stora som nu är fallet. En allmän utgångspunkt för vad som vid de aktuella brottstyperna bör vara straffvärdegrundande är i vilken utsträckning som gärningen inverkar eller riskerar att inverka på utredningen eller rättsprocessen.

Bestämmelserna om falsk angivelse och falsk tillvitelse (härefter falsk beskyllning med hänsyn till förslaget om moderniserad beteckning) liknar bestämmelsen om falskt åtal (15 kap. 5 § brottsbalken). För falskt åtal döms den som väcker åtal mot oskyldig med uppsåt att han eller hon ska fällas till ansvar. Straffskalorna för dessa brott är också i huvudsak utformade på samma sätt. För falskt åtal finns dock en särskild grad för grovt brott och straffskalan är då fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Som redovisas ovan kan den föreslagna regleringen om strafflindring vid medverkan till utredning av annans brott innebära en ökad risk för att misstänkta lämnar felaktiga uppgifter om att annan begått brott. Det kan komma att aktualisera ansvar för falsk beskyllning eller falsk angivelse. För att komma i åtnjutande av strafflindring vid utredningsmedverkan avseende annans brott krävs att det är fråga om uppgifter om brott av visst allvar, uppgifterna måste avse brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader. Ofta kommer det att handla om uppgifter om allvarliga brott som begåtts inom ramen för kriminella nätverk. Att misstänkta, i sådana sammanhang, lämnar osanna uppgifter om att annan begått brott kan försvåra utredningen och lagföringen av grova brott. Det kan, i sin tur, riskera att undergräva förtroendet för de rättsvårdande myndigheterna och leda till en ökad otrygghet i samhället.

Att ange en oskyldig för ett allvarligt brott eller att falskt utpeka någon annan för att ha begått ett allvarligt brott kan också medföra en påtaglig kränkning av den utpekade. Det finns en risk att en förundersökning inleds mot personen och det kan komma att fattas beslut om straffprocessuella tvångsmedel mot honom eller henne.

Med hänsyn till vad som angetts ansluter sig regeringen till utredningens uppfattning att det finns anledning att höja straffnivån för de allvarligaste fallen av såväl falsk angivelse som falsk beskyllning. För dessa brott bör det, i likhet med vad som gäller för falskt åtal, införas en särskild grad för grovt brott med egna brottsbeteckningar, grov falsk angivelse och grov

falsk beskyllning Straffskalan bör vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Även de ringa brotten bör, i syfte att göra bestämmelserna tydligare, få egna brottsbeteckningar.

7.5 En kvalifikationsgrund för grov falsk angivelse och grov falsk beskyllning

Regeringens förslag: Vid bedömningen av om en falsk angivelse eller en falsk beskyllning är grov ska det särskilt beaktas om angivelsen eller beskyllningen avsett allvarlig brottslighet.

Utredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår att angivelsen eller beskyllningen ska avse ett allvarligt brott.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Solna tingsrätt* anser att begreppet allvarligt brott bör preciseras närmare för att undvika tillämpningsproblem. *Svea hovrätt* ifrågasätter om det är lämpligt att konkretisera innebörden av uttrycket allvarligt brott på det sätt som föreslagits, där fokus framför allt läggs på brottets straffvärde.

Skälen för regeringens förslag: För att göra det tydligare vilka fall av falsk angivelse respektive falsk beskyllning som ska anses vara grova och underlätta för domstolarna att göra mer nyanserade bedömningar bör det införas en kvalifikationsgrund i bestämmelserna om grov falsk angivelse och grov falsk beskyllning.

Falsk angivelse och falsk beskyllning har samma eller liknande skyddsintresse som flera andra straffbestämmelser i framför allt 15 kap. brottsbalken. Vid övervägandet av vilken eller vilka kvalifikationsgrunder som bör införas finns det därför anledning att utgå från kvalifikationsgrunderna i andra straffbestämmelser i det kapitlet. Av särskilt intresse är kvalifikationsgrunderna för falskt åtal, grovt brott.

Vid bedömningen av om ett falskt åtal är grovt ska, enligt 15 kap. 5 § andra stycket brottsbalken, särskilt beaktas bl.a. om åtalet avsett ett allvarligt brott. I förarbetena framgår inte närmare vad som avses med begreppet allvarligt brott. I betänkandet som föregick propositionen som låg till grund för bestämmelsen framhölls dock att uttrycket inte endast tog sikte på brottets straffvärde, utan även på ”vanärande” brott, t.ex. ”lindrigare sedlighetsbrott” (SOU 1944:69 s. 330 och 331). Något avgörande i praxis som behandlar frågan redovisas inte av utredningen.

Förslaget att införa särskilda brottsbeteckningar för grov falsk angivelse respektive grov falsk beskyllning grundar sig framför allt i behovet av ett skärpt straffansvar i fall då någon lämnar felaktiga uppgifter om att annan begått allvarliga brott. Mot denna bakgrund bör det för dessa brott också införas en kvalifikationsgrund som tar sikte på allvaret i den brottslighet som angivelsen eller beskyllningen avsett. Utredningen föreslår att det särskilt ska beaktas om angivelsen eller beskyllningen har avsett ett allvarligt brott. För att tydliggöra att kvalifikationsgrunden är tillämplig även när angivelsen eller beskyllningen avser flera brott som tillsammans har ett högt straffvärde bör, i likhet med den bedömning som görs

beträffande kvalifikationsgrunderna för mened och skyddande av brottsling i avsnitt 5, i stället uttrycket allvarlig brottslighet användas. I det avsnittet redovisas också vilken innebörd begreppet allvarlig brottslighet bör ha vid bedömningen av om en gärning ska rubriceras som grov mened. Det handlar då om brottslighet med ett straffvärde som uppgår till eller överstiger fängelse i två år. Vid bedömningen av uttrycket allvarlig brottslighet som en kvalifikationsgrund för grov falsk angivelse eller grov falsk beskyllning bör dock beaktas att straffskalan för grov mened är fängelse i lägst två och högst åtta år. Det minimistraffet är betydligt strängare än det som föreslås för grov falsk angivelse och grov falsk beskyllning. Med hänsyn till det, men även till att de bestämmelserna har ett delvis annat skyddsintresse än mened, bör enligt regeringens uppfattning uttrycket allvarlig brottslighet i kvalifikationsgrunden för grov falsk angivelse respektive grov falsk beskyllning kunna avse brottslighet med lägre straffvärde än vid mened. Som *Svea hovrätt* framför är straffvärdet av den brottslighet som angivelsen eller beskyllningen avser bara en omständighet som kan beaktas vid bedömningen om det varit fråga om allvarlig brottslighet. En helhetsbedömning ska alltid göras där exempelvis också karaktären och arten av den brottslighet som angivelsen eller beskyllningen avser kan beaktas. Mot bakgrund av att omständigheterna i det enskilda fallet kan variera är det inte möjligt, att som *Solna tingsrätt* efterfrågar, mer uttömmande beskriva i vilka fall den brottslighet som angivelsen eller beskyllningen avser ska anses vara allvarlig.

Utredningen anser att det inte finns behov av att införa någon ytterligare kvalifikationsgrund, varken för grov falsk angivelse eller grov falsk beskyllning. Regeringen ansluter sig till utredningens bedömning.

8 Förbättrat skydd för vittnen

8.1 Stärkt sekretess för kontaktuppgifter till enskilda

Regeringens förslag: Sekretess ska gälla hos en domstol i ett brottmål för uppgift som rör en enskild, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men och uppgiften avser

1. bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var han eller hon bor stadigvarande eller tillfälligt,
2. telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med honom eller henne, eller
3. personnummer.

Motsvarande sekretess ska gälla i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och i ett ärende som rör brott. Sekretessen ska inte gälla för uppgift som rör den som är tilltalad eller svarande. För uppgift i en allmän handling ska sekretessen gälla i högst femtio år.

Sekretessen ska bestå hos de myndigheter som för över sekretesskyddade kontaktuppgifter till en domstol.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att bestämmelsen endast ska avse uppgifter som rör vittnen, målsägande och deras anhöriga.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Polismyndigheten* anser att förslaget är nödvändigt i kampen mot tystnads-kulturen. *JO* avstyrker förslaget och påpekar att även om det kan förväntas ge en viss effekt på förhörspersonernas upplevda trygghet och vilja att medverka i brottsutredningar riskerar den tryggheten att bli illusorisk då kontaktuppgifter är lätta att söka fram på nätet. *JO* anser bl.a. av det skälet att den inskränkning av offentlighetsprincipen som förslaget innebär inte är motiverad. Även *Solna tingsrätt* påpekar att det är lätt att söka fram kontaktuppgifter enbart utifrån ett namn och anser att det finns skäl att på ett övergripande plan se över frågan om hur öppet personuppgifter hanteras i Sverige. *Kammarrätten i Stockholm* efterlyser en närmare analys av förslagets förenlighet med offentlighetsprincipen och behovet av att avgränsa bestämmelsens tillämpningsområde. *Kammarrätten* och *JO* befarar att förslaget innebär att domstolarna i ökad utsträckning måste förordna om stängda dörrar vid huvudförhandlingar. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* och *Kronofogdemyndigheten* lyfter frågan om vad förslaget kan innebära för målsägandes skadeståndskrav. *Åklagarmyndigheten* anser att även ärenden om kontaktförbud bör omfattas av sekretessbestämmelsen.

Skälen för regeringens förslag

Behöver sekretessen för kontaktuppgifter i domstol stärkas?

Sanningenliga vittnesmål är ofta avgörande för att kunna utreda brott och lagföra de som har begått brotten. Den allmänna vittnesplikten innebär därför att den som har kallats att höras som vittne är skyldig att inställa sig till förhandlingen i domstol. Ett vittne ska också som utgångspunkt höras under ed, vilket innebär att han eller hon riskerar att dömas för mened om de uppgifter som lämnas är osanna eller ofullständiga. Det ställs alltså relativt höga krav på den som bevitnat brott, eller i övrigt har uppgifter som är av betydelse för utredningen av brott, att medverka i rättsprocessen.

Ibland kan vittnessituationen upplevas som obehaglig eller rent av skrämmande, vilket kan leda till en ovilja att vittna. Detta gäller särskilt i rättegångar om allvarliga brott begångna inom ramen för kriminella nätverk. En ovilja att vittna kan också grunda sig i en tystnads-kultur, dvs. en miljö där det finns en utbredd uppfattning om att man inte bör samarbeta med de rättsvårdande myndigheterna (se Brå 2019:10). Oavsett skäl kan resultatet bli att personer som bevitnat brott eller i övrigt har uppgifter som är av betydelse för utredningen av brott helt avstår från att lämna uppgifter. Det kan i sin tur leda till att utredningar måste läggas ned eller att bevisningen inte är tillräcklig för en fällande dom.

Det är ovanligt att vittnen eller andra förhörspersoner utsätts för repressalier till följd av att de lämnar uppgifter i domstol (se Brå 2019:10 s. 58). Trots det bör staten skapa så trygga förutsättningar för vittnesmålen som möjligt, utan att rättssäkerheten äventyras. En sådan åtgärd kan vara

att utöka möjligheterna till sekretess för kontaktuppgifter till vittnen och andra förhörs personer i domstolen.

I domstol gäller en stark presumtion för offentlighet. Uppgifter som varit sekretessbelagda under förundersökningen blir därför som huvudregel offentliga när de lämnas över till domstol i samband med att åtal väcks. Förhandlingsoffentligheten ska säkerställa allmänhetens möjlighet till insyn i domstolarnas verksamhet och är avsedd att fungera som en garanti för att viktiga rättsstatliga principer efterlevs, såsom allas likhet inför lagen och presumtionen att alla är oskyldiga tills motsatsen bevisats. När det gäller den tilltalades rätt till insyn i brottmålsprocessen kan sekretess aldrig hindra att han eller hon tar del av en dom eller ett beslut. Inte heller kan sekretess begränsa den tilltalades rätt att få del av alla omständigheter som läggs till grund för avgörandet.

Kontaktuppgifter till enskilda har sällan någon betydelse för frågan i sak. När åtal väcks kommer dock ofta kontaktuppgifter till parter, vittnen och andra som på något sätt varit aktuella under förundersökningen in till domstolen från Åklagarmyndigheten. Uppgifterna finns i regel intagna antingen i förundersökningsprotokollet eller i en särskild handling. Kontaktuppgifter kan också tillföras målet av en part, t.ex. i samband med att en handling ges in i målet eller ärendet.

Presumtionen hos domstolarna är alltså, till skillnad från vad som gäller hos polis- och åklagarmyndigheterna, att kontaktuppgifter till enskilda är offentliga. Det innebär att de bestämmelser som i någon mån möjliggör sekretess för kontaktuppgifter i regel har ett rakt skaderekvisit, dvs. att bedömningen av om sekretess ska gälla för uppgiften grundas på om uppgiften är av den arten att ett utlämnande typiskt sett kan vara ägnat att medföra skada eller men för det intresse som ska skyddas genom bestämmelsen (35 kap. 1 och 12 §§ samt 43 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen). När det gäller möjligheten att sekretessbelägga kontaktuppgifter till förföljda personer krävs ännu starkare skäl. Det ska då finnas särskild anledning att anta att den enskilde eller någon närstående till denne kan komma att utsättas för hot eller våld eller lida annat allvarligt men om uppgiften röjs (21 kap. 3 §).

Förutom att presumtionen för offentlighet är stark avser vissa bestämmelser endast uppgifter som förekommer i mål om brott av visst slag (35 kap. 12 §). I dessa fall siktar bestämmelserna också primärt på att skydda uppgifter som är känsliga ur integritetssynpunkt och inte ur säkerhetssynpunkt. I några fall måste uppgifterna förekomma i särskilda sammanhang och överföras från andra myndigheter för att sekretessen ska gälla, t.ex. att den person sekretessen gäller till förmån för är föremål för särskilt personsäkerhetsarbete eller har skyddade personuppgifter (21 kap. 3 och 3 a §§ samt 35 kap. 11 §).

Det finns alltså redan i dag vissa möjligheter att sekretessbelägga kontaktuppgifter till vittnen och andra förhörs personer i domstol men tillämpningsområdet är begränsat. Enligt utredningen visar bl.a. erfarenheter från Danmark att ett starkt sekretesskydd för kontaktuppgifter till enskilda i domstol kan ha god effekt på personers benägenhet att vittna. *Polismyndigheten* bedömer att en ökad sekretess för kontaktuppgifter till vittnen och målsägande kan minska risken för otillbörlig påverkan och är av avgörande betydelse för att kunna lagföra fler från de kriminella miljöerna.

Som konstateras ovan kan det innebära en stor påfrestning att delta i en rättegång, framför allt om rättegången rör brott som begåtts inom ramen för ett kriminellt nätverk. Om utgångspunkten är att kontaktuppgifter till vittnen och andra förhörspersoner som deltar i en rättsprocess om brott inte är offentliga i domstol kan det antas bidra till att öka tryggheten och minska risken för otillbörlig påverkan. Det kan i sin tur antas medföra att fler personer väljer att samarbeta med de rättsvårdande myndigheterna och vågar vittna om brott.

Även om det, som *JO* och *Solna tingsrätt* påpekar, kan vara möjligt att på annat sätt få fram kontaktuppgifter till enskilda är det rimligt att det också i domstolarna finns möjlighet att i större utsträckning sekretessbelägga sådana uppgifter. Regeringen delar därför utredningens bedömning att möjligheterna att sekretessbelägga kontaktuppgifter till enskilda i domstol bör förbättras.

Bestämmelsens närmare utformning

Enligt utredningens förslag ska sekretess gälla hos en domstol för kontaktuppgifter till vittnen och målsägande samt deras anhöriga i brottmål. Detsamma ska gälla för motsvarande uppgifter i tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och ärenden som rör brott. Eftersom utgångspunkten är att sekretess ska gälla för uppgifterna föreslår utredningen att bestämmelsen utformas med ett s.k. omvänt skaderekvisit. Det innebär att uppgifterna bara får lämnas ut om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men. En sådan inskränkning av offentlighetsprincipen måste ha starka skäl för sig.

Offentlighetsprincipen innebär att rätten att ta del av uppgifter i allmänna handlingar bara får begränsas om det krävs med hänsyn till vissa särskilt angivna skäl, bl.a. skyddet för enskildas personliga förhållanden och intresset av att förebygga och beivra brott (2 kap. 2 § första stycket 4 och 6 tryckfrihetsförordningen). En ny sekretessbestämmelse är vidare bara motiverad om behovet av sekretess bedöms ha företräde framför allmänhetens intresse av insyn i myndighetens verksamhet.

Som konstateras ovan kan det antas att en huvudregel om sekretess för kontaktuppgifter till enskilda i brottmål kan bidra till att öka tryggheten för den som deltar i en rättegång och minska risken för otillbörlig påverkan. Det kan i sin tur medföra att fler vågar vittna om brott, vilket är avgörande för en effektiv brottsbekämpning i kriminella miljöer. Kontaktuppgifter till enskilda bedöms inte heller ha någon nämnvärd betydelse för allmänhetens möjligheter till insyn i domstolarnas rättskipande och rättsvårdande verksamhet. Att kontaktuppgifter till enskilda finns hos domstolen beror i princip uteslutande på att domstolen ska kunna komma i kontakt med de olika aktörerna i ett mål eller ärende. Det är väldigt ovanligt att sådana uppgifter har någon betydelse i sak, t.ex. för bedömningen av ansvarsfrågan i brottmål. Om uppgifterna i större utsträckning beläggs med sekretess kommer detta inte heller att påverka den tilltalades rätt till insyn i processen. Det innebär bl.a. att om sekretess gäller för kontaktuppgifter till en enskild kan det inte hindra den tilltalade från att ta del av uppgiften om den har betydelse i målet (10 kap. 3 eller 3 a §§ offentlighets- och sekretesslagen). Om uppgiften har betydelse för

åtalet ska uppgiften, även om den är belagd med sekretess, också delges den tilltalade (45 kap. 9 § andra stycket rättegångsbalken).

Mot den bakgrunden bedömer regeringen, i likhet med utredningen, att intresset av att skydda enskildas personliga förhållanden samt att förebygga och beivra brott i detta fall bör ha företräde framför allmänhetens intresse av insyn i domstolarnas verksamhet.

En bestämmelse som inskränker offentlighetsprincipen måste också, som bl.a. *JO* framför, vara proportionerlig. Det är därför viktigt att bestämmelsen inte får ett vidare tillämpningsområde än nödvändigt med hänsyn till dess ändamål.

Med beaktande av de skäl som motiverar ett avsteg från offentlighetsprincipen, dvs. att öka tryggheten för personer som deltar i rättegångar om brott och minska risken för otillbörlig påverkan, bör sekretessbestämmelsen omfatta brottmål. Bestämmelsen bör också vara tillämplig i tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och ärenden som rör brott, t.ex. ärenden om förordnande av målsägandebiträde. Sådana mål och ärenden har ett nära samband med brottmål och det finns därför ofta ett motsvarande intresse av att kunna skydda kontaktuppgifter till enskilda som förekommer i målen och ärendena.

En fråga, som *Kammarrätten i Stockholm* lyfter, är om tillämpningsområdet därtill bör begränsas ytterligare, t.ex. genom ett krav på särskilda omständigheter som ska vara uppfyllda för att bestämmelsen ska bli tillämplig. En sådan omständighet skulle kunna vara att uppgifterna förekommer i mål om gängkriminalitet eller att personen som uppgifterna avser är föremål för skyddsåtgärder.

Det finns visst stöd för att risken för påverkansförsök är störst i mål med kopplingar till gängkriminalitet (se Brå 2019:10 s.39). Hot om repressalier förekommer dock även i mål om s.k. mängdbrott såsom stöld och misshandel av normalgraden. Det är alltså svårt att närmare förutse i vilka mål och ärenden behovet av sekretess kan uppstå. Med hänsyn till det och till att allmänhetens behov av insyn när det gäller kontaktuppgifter till enskilda är begränsat bör det inte uppställas några ytterligare krav i detta avseende.

Åklagarmyndigheten anser att sekretessen även bör omfatta ärenden om kontaktförbud. Ett sådant tillägg skulle dock kräva ytterligare överväganden som inte kan göras i detta sammanhang och något förslag lämnas därför inte.

När det gäller frågan om vilka aktörers kontaktuppgifter som ska omfattas av bestämmelsen innebär utredningens förslag att sekretessen ska omfatta kontaktuppgifter till vittnen och målsägande samt deras anhöriga. Regeringen instämmer i utredningens bedömning att regleringen bör ta sikte på vittnen och målsägande samt deras anhöriga, eftersom risken att utsättas för hot och påtryckningar kan antas vara störst för dem. Kontaktuppgifter till anhöriga kan dessutom användas för att komma i kontakt med ett vittne eller en målsägande. Av samma anledning bör sekretessbestämmelsen omfatta kärande i tvistemål i anledning av brott och sökande i ärenden som rör brott samt deras anhöriga.

Det är emellertid inte uteslutet att det i mål eller ärenden om brott förekommer kontaktuppgifter även till personer som inte har någon aktörsroll, t.ex. någon som hörts under förundersökningen men inte kallats att vittna vid rättegången. Det finns en risk för att också sådana potentiella

vittnen utsätts för påtryckningar eller repressalier. Det förstärkta sekretessskyddet bör därför enligt regeringens bedömning även omfatta kontaktuppgifter till sådana personer. Om bestämmelsen tar sikte på enskilda kommer den att inkludera samtliga personer som kan förekomma i de mål och ärenden som bestämmelsen omfattar. Regleringen kommer då också att i detta hänseende få samma lagtekniska utformning och avgränsning som majoriteten av bestämmelserna i 35 kap. offentlighets- och sekretesslagen om sekretess till skydd för enskild i verksamhet som syftar till att förebygga eller beivra brott.

Även för tilltalade kan det vara förenat med risker att höras i domstol, i synnerhet i mål om brott som begåtts inom ramen för kriminella nätverk. Detta gäller särskilt tilltalade som kan komma att lämna uppgifter om någon annans brott i syfte att få strafflindring. Sådana tilltalade bör emellertid i regel vara föremål för skyddsåtgärder som ger möjlighet att hålla kontaktuppgifterna hemliga, t.ex. särskilt personsäkerhetsarbete eller skyddade personuppgifter (21 kap. 3 och 3 a §§ samt 35 kap. 11 § offentlighets- och sekretesslagen). Med hänsyn till det bör tilltalade och svarande, i likhet med vad utredningen föreslår, undantas från bestämmelsens tillämpningsområde. På så sätt bedöms den krets av personer som omfattas av regleringen bli tämligen begränsad och avgränsningen därför utgöra en proportionerlig inskränkning av offentlighetsprincipen.

I fråga om vilka kontaktuppgifter som ska omfattas delar regeringen utredningens bedömning av hur bestämmelsen bör avgränsas. Sekretessen bör omfatta en bostadsadress eller en annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var den enskilde bor stadigvarande eller tillfälligt. Förutom bostadsadresser kan det vara adresser till platser där denne tillfälligt uppehåller sig, såsom sommarstugor eller hotell. Det kan också vara fråga om en adress till den enskildes närstående. Även andra uppgifter om platser än adresser kan omfattas, t.ex. i vilken ort eller stadsdel som en enskild bor eller befinner sig i. Vidare bör uppgifter om telefonnummer, e-postadresser och andra jämförbara uppgifter omfattas. Det innebär att skyddet som utgångspunkt gäller samtliga uppgifter hos domstolen som gör det möjligt att ta kontakt med den enskilde. Sekretessen bör också omfatta personnummer.

JO och Kammarrätten i Stockholm befarar att förslaget kan komma att leda till att antalet förhör som till viss del måste hållas inom stängda dörrar kommer att öka i alla typer av brottmål, även där behovet av sekretess inte är påtagligt. Ett behov av att hålla ett förhör inom stängda dörrar kan uppstå i vissa situationer redan i dag, t.ex. om rätten bedömer att den person som ska höras kan komma att lämna uppgifter som indirekt ger upplysning om var han eller hon bor och det för den uppgiften gäller sekretess. Ett beslut om att hålla ett förhör inom stängda dörrar på grund av att en sekretessbelagd uppgift kan komma att läggas fram förutsätter dock att rätten finner att det är av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs (5 kap. 1 § rättegångsbalken). Enbart den omständigheten att en sekretessbelagd kontaktuppgift kan förekomma i ett förhör räcker alltså inte för att besluta om stängda dörrar. Risken för att antalet förhör som till viss del måste hållas inom stängda dörrar kommer att öka i mål där behovet av sekretess inte är påtagligt framstår därför som liten.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet påpekar att sekretess i vissa fall kan medföra svårigheter för den som dömts att betala

skadestånd till målsäganden och frivilligt vill göra rätt för sig. Regeringen anser, i likhet med *Kronofogdemyndigheten* som uppmärksammar samma frågeställning, att detta i sig inte är ett skäl som talar emot den föreslagna regleringen. Som Kronofogdemyndigheten påpekar pågår det också ett myndighetsövergripande arbete för att underlätta för skadeståndsskyldiga dömda att göra rätt för sig utan tillgång till målsägandens kontaktuppgifter.

Sammanfattningsvis bedömer regeringen att sekretess ska gälla för kontaktuppgifter till en enskild i domstol i ett brottmål, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till honom eller henne lider men. Motsvarande sekretess ska gälla i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och i ett ärende som rör brott. En bestämmelse av den innebörden bör därför tas in i offentlighets- och sekretesslagen. Som utredningen föreslår bör sekretessen gälla i högst femtio år när uppgiften förekommer i en allmän handling. Detta bör framgå av bestämmelsen.

För att den föreslagna regleringen ska få avsedd effekt är det viktigt att de uppgifter som omfattas av sekretessen i domstol inte blir offentliga hos de brottsutredande myndigheterna i anslutning till att åtal väcks. Det bör därför införas en bestämmelse som anger att sekretessen ska bestå hos de myndigheter som för över sekretesskyddade kontaktuppgifter till en domstol.

8.2 Skydd för uppgift om var den som deltar i ett sammanträde befinner sig

Regeringens förslag: Sekretess ska gälla hos en domstol för uppgift om var en enskild befinner sig som deltar i ett sammanträde inför rätten genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men.

För uppgift i en allmän handling ska sekretessen gälla i högst femtio år.

Utredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningen föreslår att bestämmelsen ska avse uppgift om var den befinner sig som, i ett brottmål eller ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott, hörs genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Detsamma föreslås gälla för motsvarande uppgift, även om personen inte hörs, om var en målsägande eller en tilltalad befinner sig som deltar i ett sammanträde i ett brottmål, och var en part befinner sig som deltar i ett sammanträde i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget. *Kammarrätten i Stockholm* lämnar synpunkter av lagteknisk karaktär. *JO* och *Svea hovrätt* anser att det finns skäl att överväga en mer generell bestämmelse.

Skälen för regeringens förslag

Behovet av att kunna hålla platsen för deltagande hemlig

Om det finns skäl för det får rätten besluta att någon som ska delta i ett sammanträde i domstol gör det via ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring (5 kap. 10 § rättegångsbalken). Vid bedömningen av om någon får delta i sammanträdet via t.ex. videokonferens ska rätten särskilt beakta bl.a. om den som ska delta känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen, om det kan antas att den som ska delta utsätts för påtryckningar och om det är nödvändigt av säkerhetsskäl.

När rätten har fattat beslut om att någon ska delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring med hänvisning till att han eller hon är rädd eller att det finns en risk för påtryckningar är det i regel viktigt att uppgiften om var personen befinner sig inte blir offentlig. Om den tilltalade eller bekanta till honom eller henne får kännedom om platsen för deltagandet finns det en risk för att den som ska delta på distans trakasseras eller hotas i anslutning till den platsen. Risken för trakasserier och hot kan inverka negativt på personens vilja att delta i rättegången och få till följd att han eller hon inte längre vill vittna. Om personen ändå deltar kan det påverka hans eller hennes förmåga att fritt berätta om sina iakttagelser.

Om det finns en möjlighet för t.ex. ett vittne som ska förhöras i domstol att redan under förundersökningen få tydlig information dels om förutsättningarna att delta från en annan plats än domstolen, dels att uppgiften om var han eller hon då befinner sig inte blir offentlig, kan det förväntas öka tryggheten för vittnet. Detta kan i sin tur antas öka benägenheten hos framför allt vittnen och andra förhörspersoner att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna och delta i rättegångar.

Enligt hittillsvarande reglering skulle uppgifter om var en person befinner sig som deltar i ett sammanträde i domstol från en annan plats än rättssalen möjligen kunna sekretessbeläggas i vissa specifika situationer. En sådan situation är om personen ingår i ett särskilt personsäkerhetsarbete (35 kap. 11 § offentlighets- och sekretesslagen). Som utredningen konstaterar är de befintliga möjligheterna att hålla aktuella uppgifter hemliga emellertid både otillräckliga och delvis oklara. Det finns därför ett behov av att införa en uttrycklig och tydlig reglering om att sekretess som utgångspunkt ska gälla hos en domstol för uppgift om var en person befinner sig som deltar i ett sammanträde inför rätten genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring.

Bestämmelsens närmare utformning

Den nya sekretessbestämmelsen bör, som utgångspunkt, korrespondera mot de förutsättningar för deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring som anges i 5 kap. 10 § rättegångsbalken. Sekretess bör bli aktuellt när grunden för ett beslut om deltagande på distans är att den som ska delta känner rädsla för att vara närvarande i rättssalen eller att det kan antas att han eller hon utsätts för påtryckningar (jfr 5 kap. 10 § tredje stycket 2 och 3). Sekretess bör även kunna komma i fråga om beslutet baserar sig på säkerhetsmässiga skäl (jfr 5 kap. 10 § tredje stycket 4). Det kan t.ex. handla om att det finns en konkret hotbild mot den som ska delta på distans. Om ett beslut om deltagande på distans däremot grundar sig på

kostnadsmissiga eller praktiska skäl bör sekretess i regel inte bli aktuellt (jfr 5 kap. 10 § tredje stycket 1).

Det nära samband som bör finnas mellan rättsens beslut om deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring och beslutet om sekretess för uppgift om varifrån deltagandet sker kan, som *Kammarrätten i Stockholm* påpekar, anses tala för att bestämmelsen uttryckligen bör hänvisa till de ovan angivna situationerna i 5 kap. 10 §. Som utredningen konstaterar finns det dock en diskrepans mellan behovet av att besluta om inställelse på distans och behovet av sekretess för uppgift om platsen för deltagandet. Uppräkningen av omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring i 5 kap. 10 § tredje stycket är inte uttömmande. Rätten är alltså oförhindrad att besluta om sådan inställelse av andra skäl. Det kan inte uteslutas att sekretess bör gälla även i sådana fall. Det kan också tillkomma omständigheter i tiden efter att ett beslut om inställelse på distans har fattats som medför ett behov av sekretess. Så kan t.ex. vara fallet om beslutet om deltagande på distans fattats av praktiska skäl och domstolen i ett sent skede får kännedom om en hotbild mot den som ska delta. Det sagda talar för att det, i likhet med vad utredningen förslår, inte bör finnas en uttrycklig hänvisning till 5 kap. 10 §.

I fråga om vilka aktörer som ska omfattas av bestämmelsen bör den, som utredningen föreslår, i första hand ta sikte på förhörspersoner som vitnen och målsägande. Det är främst dessa som kan antas känna rädsla för att medverka i rättegången eller utsättas för påtryckningar. Risken kan dock antas vara stor för att även andra som ska delta i ett sammanträde i domstol under vissa omständigheter känner rädsla eller utsätts för hot och påtryckningar. I vissa mål kan sådana risker finnas för medtilltalade. Det kan också hända att vårdnadshavare till underåriga deltagare som kallats till ett sammanträde känner samma rädsla eller utsätts för samma påtryckningar som den underårige. Regeringen anser därför, till skillnad från utredningen, att möjligheten att besluta om sekretess för platsen för deltagande inte bör begränsas till vissa aktörer eller kopplas till formen för deras deltagande. I detta avseende bör bestämmelsen i stället ha samma tillämpningsområde som regleringen i 5 kap. 10 §.

Utredningen föreslår vidare att bestämmelsen ska vara tillämplig i brottmål och tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott. *JO* och *Svea hovrätt* påpekar att behovet av att kunna hålla uppgifter om platsen för deltagandet hemlig kan uppkomma i alla typer av mål vid domstolarna. De anser därför att det finns skäl att överväga att införa en mer generell bestämmelse.

Regeringen konstaterar att möjligheten att fatta beslut om deltagande genom ljudöverföring eller ljud- eller bildöverföring enligt 5 kap. 10 § inte är begränsad till någon särskild typ av mål. Beslut om sådan inställelse kan alltså fattas i såväl brott- som tvistemål och i ärenden. Syftet med den föreslagna bestämmelsen är att ge ett ökat skydd åt personer som på grund av risk för påtryckningar eller andra säkerhetsmissiga skäl bedömts behöva delta i ett sammanträde inför rätten på distans. Sådana risker kan potentiellt uppkomma i flera typer av mål och ärenden. Som anges ovan bör den nya sekretessbestämmelsen, som utgångspunkt, korrespondera mot de förutsättningar som anges i 5 kap. 10 § rättegångsbalken.

Regeringen delar mot den bakgrunden JO:s och Svea hovrätts uppfattning att bestämmelsen inte bör begränsas till en viss typ av mål eller ärenden.

Eftersom huvudregeln bör vara att sekretess ska gälla för uppgift om platsen för deltagandet bör regleringen utformas med ett omvänt skaderekvisit. Det betyder att sekretess gäller för uppgiften om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men, t.ex. känner rädsla eller utsätts för påtryckningar.

I föregående avsnitt redovisas under vilka förutsättningar offentlighetsprincipen får inskränkas och understryks att en bestämmelse som inskränker offentlighetsprincipen måste vara proportionerlig. Bestämmelsen får därför inte ges ett vidare tillämpningsområde än nödvändigt med hänsyn till dess ändamål.

En möjlighet att sekretessbelägga uppgiften om var en enskild befinner sig som ska delta i ett sammanträde inför rätten på distans kan minska risken för hot, trakasserier och otillbörlig påverkan för den som ska delta. Detta bedöms i sin tur kunna leda till att fler vågar samarbeta med de brottsutredande myndigheterna och medverka i rättsprocesser. Uppgiften om var en person, som deltar på distans i ett domstolssammanträde, befinner sig kan därtill antas ha begränsad betydelse för allmänhetens möjligheter till insyn i domstolarnas rättskipande och rättsvårdande verksamhet. Intresset av att skydda uppgiften bör alltså i detta fall ha företräde framför intresset av att denna uppgift är offentlig. Detta gäller även om bestämmelsen får ett något bredare tillämpningsområde än vad utredningen föreslår.

Sammanfattningsvis bedömer regeringen att sekretess ska gälla hos en domstol för uppgift om var en enskild befinner sig som deltar i ett sammanträde inför rätten genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men. Som utredningen föreslår bör sekretessen gälla i högst femtio år när uppgiften förekommer i en allmän handling. Detta bör framgå av bestämmelsen.

8.3 Vittnesförhör med den som har en skyddsidentitet beslutad i en annan stat

Regeringens förslag: En tjänsteman ska upplysa rätten om att det namn som han eller hon uppger inför ett vittnes- eller målsägandeförhör ingår i en skyddsidentitet som har beslutats i en annan stat och som motsvarar en svensk kvalificerad skyddsidentitet.

Sekretessskyddet utvidgas för uppgifter som förekommer i en brottsutredning och som hänför sig till en i en annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande en svensk kvalificerad skyddsidentitet. Det sker genom att kraven på att det måste vara fråga om ett ärende enligt vissa lagar och att brottsutredningen genomförs av en tjänsteman med en sådan skyddsidentitet tas bort.

Utredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslagen.

Skälen för regeringens förslag

En upplysningsskyldighet för utländska tjänstemän som vittnar under sin skyddsidentitet

Polismän och vissa andra tjänstemän kan i vissa fall använda sig av en kvalificerad skyddsidentitet när de deltar i spanings-, underrättelse- och utredningsverksamhet, se lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter. Det förekommer också att utländska polismän och tjänstemän som deltar i svenska brottsutredningar och annan verksamhet använder sig av skyddsidentiteter. Möjligheten att använda kvalificerade skyddsidentiteter i brottsutredande verksamhet har införts bl.a. för att de brottsbekämpande myndigheterna på ett ändamålsenligt sätt ska kunna bedriva spaning mot och utreda allvarlig organiserad brottslighet. I förarbetena har också framhållits behovet av att Sverige kan delta i europiskt och annat internationellt polissamarbete mot gränsöverskridande brottslighet, se propositionen Kvalificerad skyddsidentitet (prop. 2005/06:149 s. 22 f.).

I samma förarbeten har vidare uttalats att intresset av att brottsbekämpning och polisiär underrättelseverksamhet kan bedrivas effektivt och på ett för de deltagande tjänstemännen säkert sätt med styrka talar för att den kvalificerade skyddsidentiteten ska kunna användas även under en rättegång (se prop. 2005/06:149 s. 70). Det har emellertid hittills inte ansetts nödvändigt med några särskilda bestämmelser för att möjliggöra det. Däremot har en upplysningsskyldighet införts för den som vittnar under en kvalificerad skyddsidentitet (36 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken).

Innan ett vittnesmål påbörjas ska rätten höra vittnet om hans eller hennes fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist (36 kap. 10 § första stycket). Om en person med en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen om kvalificerade skyddsidentiteter i stället uppger det namn som ingår i skyddsidentiteten ska han eller hon upplysa om det (36 kap. 10 § tredje stycket). Detsamma gäller i fall då en person med en kvalificerad skyddsidentitet hörs som målsägande (37 kap. 3 § första stycket).

Denna upplysningsskyldighet reglerar inte uttryckligen förutsättningarna för att kunna vittna under en skyddsidentitet. Däremot har bestämmelsen ibland tolkats så. Eftersom upplysningsskyldigheten i hittillsvarande reglering endast omfattar den som uppger ett namn som ingår i en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen om kvalificerade skyddsidentiteter har det i praxis ansetts innebära att ett vittne som har en i en annan stat beslutad skyddsidentitet inte kan vittna under den utan måste uppge sitt riktiga namn (se rättsfallet RH 2007:24). I förarbetena till lagen om kvalificerade skyddsidentiteter har något uttryckligt ställningstagande inte gjorts till om även personer med en i en annan stat beslutad skyddsidentitet ska kunna vittna under den skyddsidentiteten. Som utredningen konstaterar får rättsläget betraktas som oklart.

Sverige bör kunna erbjuda tjänstemän som har skyddsidentiteter beslutade i en annan stat, och som motsvarar en svensk skyddsidentitet, samma skydd som tjänstemän med en svensk kvalificerad skyddsidentitet. För att kunna utreda och lagföra allvarliga brott med internationella förgreningar krävs ibland att tjänstemän med utländska skyddsidentiteter vittnar i svenska domstolar. Om en sådan person måste avslöja sin rätta

identitet kan det, på samma sätt som för tjänstemän med svenska kvalificerade skyddsidentiteter, innebära risker inte bara för honom eller henne, utan också för den verksamhet som han eller hon deltagit eller deltar i. Intresset av att brottsbekämpning och polisiär underrättelseverksamhet kan bedrivas effektivt och på ett för de utländska tjänstemännen säkert sätt talar därför för att även sådana tjänstemän ska kunna använda sina skyddsidentiteter under en rättegång.

Mot den bakgrunden finns det skäl att, som utredningen föreslår, förtydliga lagstiftningen i detta avseende. Det bör därför införas en bestämmelse som anger att upplysningsskyldigheten i 36 kap. 10 § rättegångsbalken även gäller en tjänsteman med en i en annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande en svensk kvalificerad skyddsidentitet.

Stärkt sekretess för uppgifter i utredningar där utländska skyddsidentiteter förekommer

Ett vittne lämnar som huvudregel sin berättelse under ed och är därmed skyldigt att berätta om sådant som han eller hon har iakttagit eller vet. Ibland kan emellertid den tystnadsplikt som följer av en sekretessregel ha företräde framför skyldigheten att vittna om en uppgift (36 kap. 5 § rättegångsbalken). En sådan tystnadsplikt kan finnas när någon ska vittna om en sekretessbelagd uppgift som hänför sig till ett ärende enligt lagen om kvalificerade skyddsidentiteter (18 kap. 5 § offentlighets- och sekretesslagen). En sådan tystnadsplikt kan också finnas för sekretessbelagda uppgifter som hänför sig till ett ärende enligt 15 § lagen (2003:1174) om vissa former av internationellt samarbete i brottsutredningar eller enligt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder, om ärendet rör en brottsutredning som genomförs av en tjänsteman med en i annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande en svensk sådan (18 kap. 6 § offentlighets- och sekretesslagen).

Om sekretess gäller för en uppgift enligt dessa bestämmelser får ett vittne inte höras om uppgiften utan att den myndighet i vars verksamhet uppgiften har inhämtats har gett sitt tillstånd (36 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken). Detta innebär t.ex. att utan tillstånd får en polisman under ett vittnesförhör inte höras om ifall en annan polisman uppträder under en svensk kvalificerad skyddsidentitet. Han eller hon får inte heller tillfrågas om sådant som kan röja att en utländsk tjänsteman uppträder under en motsvarande skyddsidentitet, om den utländske tjänstemannen deltar i en hemlig utredning som skulle kunna motverkas genom ett sådant röjande. Vidare får frågor inte ställas om vilken verklig person som använder en kvalificerad skyddsidentitet eller till vilken operativ myndighet en sådan skyddsidentitet hör (se prop. 2005/06:149 s. 93).

Sekretessen enligt 18 kap. 6 § offentlighets- och sekretesslagen är begränsad på så sätt att uppgiften dels måste röra en brottsutredning som genomförs av en tjänsteman med en i en annan stat beslutad skyddsidentitet, dels vara hänförlig till ett ärende enligt 15 § lagen om vissa former av internationellt samarbete i brottsutredningar eller enligt lagen om en europeisk utredningsorder. Begränsningen får till effekt att ett vittne utan tillstånd kan höras om motsvarande uppgifter om de förekommer i en brottsutredning som genomförs av någon som inte har en skyddsidentitet eller förekommer i ett ärende enligt någon annan lag.

Som utredningen konstaterar kan det inte uteslutas att uppgifter om utländska skyddsidentiteter förekommer även i andra brottsutredningar än sådana som omfattas av den hittillsvarande regleringen. Det medför i sin tur en risk för att en tjänsteman som deltar i en hemlig utredning får sin identitet röjd, vilket är något som kan försvåra utredningen och utgöra en säkerhetsrisk för tjänstemannen.

Regeringen delar utredningens bedömning att uppgifter om utländska skyddsidentiteter i detta avseende bör omfattas av samma sekretesskydd som uppgifter om svenska kvalificerade skyddsidentiteter. Sekretess bör alltså gälla för uppgift som hänför sig till en i en annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande en svensk skyddsidentitet och som förekommer i en brottsutredning, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen motverkas. Kraven på att det måste vara en uppgift som hänför sig till ett ärende enligt 15 § lagen om vissa former av internationellt samarbete i brottsutredningar eller enligt lagen om en europeisk utredningsorder och att det måste vara fråga om en brottsutredning som genomförs av en tjänsteman med en sådan skyddsidentitet, bör därför tas bort.

Den som inte får röja en uppgift av nu aktuellt slag kommer inte heller att kunna höras som vittne om uppgiften utan att den myndighet, i vars verksamhet uppgiften har inhämtats, har gett sitt tillstånd (jfr 36 kap. 5 § rättegångsbalken). Det behövs inga ytterligare lagändringar för att åstadkomma detta.

9 Ett system med anonyma vittnen bör inte införas

Regeringens bedömning: Ett system med anonyma vittnen bör inte införas.
--

Utredningens bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En klar majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Göta hovrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *JK*, *JO*, *Kammarrätten i Stockholm*, *Malmö tingsrätt*, *Svea hovrätt* och *Sveriges advokatsamfund*, delar eller har inget att invända mot bedömningen. Som skäl för sitt ställningstagande har flera av dessa angett att ett system med anonyma vittnen skulle medföra svårigheter att upprätthålla grundläggande rättssäkerhetskrav. Några remissinstanser, bl.a. *Göteborgs tingsrätt*, påpekar att det är inte är osannolikt att införandet av ett system med anonyma vittnen kan leda till motsatt effekt när det gäller att få fler att vilja vittna. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* påpekar att anonyma vittnesmål generellt kan förväntas ha ett lågt bevisvärde. *Brottsofferjouren Sverige (BOJ)*, *Ekobrottsmyndigheten* och *Polismyndigheten* anser att ett system med anonyma vittnen bör införas även om det bara skulle tillämpas i exceptionella fall. *Åklagarmyndigheten* efterfrågar ytterligare underlag inför sitt ställningstagande och anser att frågan bör analyseras på nytt. *Ekobrottsmyndigheten* bedömer att det går att utforma ett system med

anonyma vittnen utan att rättssäkerheten för den misstänkte eller tilltalade försämrans men att frågan om hur det närmare ska ske måste utredas ytterligare. *Polismyndigheten* påpekar att ett system med anonyma vittnen åtminstone delvis skulle kunna bryta tystnadskulturen i och kring kriminella nätverk och därtill utgöra ett resurseffektivt och mindre ingripande alternativ till identitetsbyte.

Skälen för regeringens bedömning

Förutsättningarna för ett system med anonyma vittnen

Med anonyma vittnen avses vittnen vars identitet inte är känd för den misstänkte eller tilltalade. I Sverige är det inte möjligt för ett vittne att lämna uppgifter anonymt under rättegången. En särskild reglering som möjliggör anonyma vittnesmål finns dock för tjänstemän inom Polismyndigheten, Säkerhetspolisen och Försvarsmakten som har en kvalificerad skyddsidentitet.

Frågan om ett system med anonyma vittnen ska införas har behandlats i tidigare utredningar men något författningsförslag har inte lagts fram, se t.ex. betänkandena Våld och Brottsoffer (SOU 1990:92) och Brottsoffer – Vad har gjorts? (SOU 1998:40) samt promemorian Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (Ds 1993:29). När åtgärder nu övervägs som syftar till att öka lagföringen för framför allt allvarliga brott som begås inom ramen för kriminella nätverk finns det skäl att på nytt se över frågan.

Frågan om det bör införas en ordning med anonyma vittnen berör principer som inte bara är grundläggande för den svenska rättsordningen utan fundamentala i en rättsstat. Det är grundläggande för den svenska straffprocessen att den som anklagas för ett brott ska ha rätt till fullständig insyn i de förhållanden som kan läggas till grund för en dom eller ett beslut mot honom eller henne. Kunskapen om ett vittnes identitet är en förutsättning för att den tilltalade ska kunna ifrågasätta vittnets trovärdighet och tillförlitligheten i de uppgifter som lämnas. Om vittnet t.ex. är bekant med eller har kännedom om den tilltalade kan det finnas bakomliggande skäl till att vittnet gör vissa påståenden. Den tilltalades kunskap om ett vittnes identitet och möjligheten att, utifrån den kunskapen, kunna ställa kritiska frågor och åberopa motbevisning är alltså en grundläggande förutsättning för att domstolen fullt ut ska kunna bedöma bevisvärdet av de uppgifter vittnet lämnar.

Europadomstolen har i ett antal avgöranden prövat om förfaranden med anonyma vittnen är förenligt med rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i Europakonventionen. Domstolen har konstaterat att förenligheten måste bedömas utifrån flera olika faktorer. En grundförutsättning är att det måste finnas starka skäl för att hålla vittnets identitet dold. Det måste i varje enskilt fall göras en prövning av om det finns en objektiv grund som styrker fara för vittnets säkerhet och bevisning som stödjer det. Kravet på starka skäl innebär också, som regel, att vittnet inte kan vara någon som den tilltalade är bekant med eftersom anonymiteten då inte fyller någon funktion (se t.ex. Europadomstolens avgöranden den 23 april 1997 i målet *Van Mechelen m.fl. mot Nederländerna* och den 4 juni 2020 i målet *Boshoski mot Nordmakedonien*).

Att ett anonymt vittne utgör den enda eller den huvudsakliga bevisningen utesluter numera inte att förfarandet är förenligt med artikel 6. Om ett anonymt vittnesmål utgör den enda eller den huvudsakliga bevisningen måste domstolen dock med största möjliga omsorg försäkra sig om att det finns ett starkt processuellt eller annat skydd för den tilltalade som medför att förfarandet ändå kan anses rättvist. Ju större betydelse vittnesmålet tillmäts, desto fler eller starkare kompensatoriska åtgärder behövs (se t.ex. Europadomstolens avgöranden den 15 december 2011 i målet *Al-Khawaja och Tahery mot Förenade kungariket* och den 10 april 2012 i målet *Ellis, Simms och Martin mot Förenade kungariket*). Det är emellertid oklart vad som närmare krävs för att kompensera den tilltalades rättsförlust i olika situationer. Det är också svårt att avgöra vad detta krav innebär för den svenska processordningen. Flera av de skyddsåtgärder som Europadomstolen pekar på, t.ex. att förhören hålls av en undersökningsdomare som sedan hörs som vittne eller att företrädare för rättsväsendet förhörs om vittnets karaktär, har inte någon motsvarighet i Sverige eller i övriga nordiska länder.

Att införa en möjlighet att vittna anonymt skulle alltså utgöra en principiellt sett omvälvande förändring av den svenska processordningen. Det skulle inskränka den grundläggande principen om att den tilltalade ska ha full insyn i de omständigheter som läggs till grund för en fällande dom. Det skulle potentiellt också kunna komma i konflikt med rätten till en rättvis rättegång. Med hänsyn till detta är en given utgångspunkt för en reglering som tillåter anonyma vittnen att den endast skulle bli aktuell vid särskilt allvarliga brott.

Vidare skulle krävas att anonymiteten fyller en reell funktion på så sätt att anonymiteten skyddar vittnet i det enskilda fallet. Detta innebär att det som utgångspunkt är uteslutet att låta en person som på något sätt är bekant med den tilltalade att vittna anonymt. Detsamma gäller om den tilltalade på grund av andra omständigheter vet vem vittnet är eller med ledning av de uppgifter som vittnet lämnar förstår vem vittnet är. Det skulle alltså som huvudregel inte vara aktuellt att låta personer som ingår i de kriminella nätverken vittna anonymt eftersom dessa personer regelmässigt har kännedom om varandra. I regel skulle det bli aktuellt med anonyma vittnesmål när det är fråga om s.k. tillfällighetsvittnen. Anonyma vittnesmål skulle alltså huvudsakligen kunna lämnas av personer som helt saknar anknytning till brottet och vars identitet inte heller kommer att avslöjas genom de uppgifter han eller hon har att lämna om sina iakttagelser.

Med hänsyn till hur ingripande ett beslut om vittnesanonymitet är för den misstänkte eller tilltalade och för att garantera att rätten till en rättvis rättegång inte kränks behöver ett sådant beslut fattas av domstol och vara överklagbart. Som utredningen redovisar motsvarar det också vad som gäller i de flesta länder som har ordningar med anonyma vittnen. Detta innebär att ett beslut om vittnesanonymitet som har fattats i ett tidigt skede av förundersökningen skulle kunna komma att ändras senare i processen. Möjligheten att redan i ett tidigt skede av förundersökningen lämna en garanti till vittnen om anonymitet framstår därmed som i princip utesluten.

Som utredningen och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* påpekar kan det på goda grunder antas att oavsett hur ett system med anonyma vittnen utformas så kommer domstolen att tillmäta uppgifter från ett anonymt vittne ett begränsat bevisvärde. Även om vissa

processuella skyddsåtgärder införs för att säkerställa den tilltalades rätt till en rättvis rättegång skulle det inte fullt ut kompensera en process där han eller hon vet vem vittnet är.

Även vittnen vars uppgifter ger stöd för den misstänktes eller den tilltalades uppgifter kan vara ovilliga att delta i rättsprocessen, t.ex. för att dessa personer känner rädsla. Detta kan särskilt antas gälla vid brott som begåtts inom ramen för kriminella nätverk där flera personer är misstänkta för delaktighet i brottet. För att säkerställa så korrekta utredningar och domar som möjligt och med beaktande av principen om parternas likställighet (eng. equality of arms) kan det på goda grunder hävdas att även den tilltalade bör ha möjlighet att åberopa anonyma vittnen om ett sådant system införs. Den ordningen finns bl.a. i Finland. Som utredningen framhåller väcker en sådan utformning av ett system med anonyma vittnen både praktiska och principiella frågeställningar. En sådan fråga är mot vilka anonymiteten ska gälla. Om anonymiteten t.ex. ska gälla mot polisen skulle domstolens möjligheter att göra en riskanalys inför sin bedömning av behovet av anonymitet bli klart begränsade.

Ett system med anonyma vittnen är inte motiverat

Mot bakgrund av vad som nu redovisats är det en given utgångspunkt att en reglering om anonyma vittnen bör införas endast om starka skäl talar för det. Det måste med någon form av säkerhet kunna påvisas att regleringen är nödvändig för att skydda särskilt utsatta vittnen från hot och våld och bidra till att de i större utsträckning vågar lämna uppgifter som leder till att utredningen av allvarliga brott förbättras och att fler skyldiga lagförs för sådana brott.

De internationella erfarenheterna av system med anonyma vittnen är av intresse vid den bedömningen. Som utredningen konstaterar framstår det generellt sett som att regleringar om anonyma vittnen i andra länder tillämpas endast i särskilda undantagsfall. När det gäller regleringarna i de nordiska länderna tillämpas dessa extremt sällan. Företrädare för det norska rättsväsendet har till utredningen inte kunnat nämna ett enda konkret fall trots att bestämmelserna infördes 2000. I Finland finns ett exempel på att ett anonymt vittnesmål tillätits sedan regleringen infördes 2012, då i ett ärende som gällde terroristbrott utfört i en annan stat. Detsamma gäller Danmark där företrädarna har hänvisat till ett fall om grovt vapenbrott sedan regleringen infördes 2011.

Företrädare för de nordiska länderna har som skäl för att möjligheten till anonyma vittnesmål tillämpas så sällan pekat på ett antal faktorer. Till att börja med blir anonyma vittnesmål i regel endast aktuellt när det är fråga om tillfällighetsvittnen och sådana vittnen är förhållandevis ovanliga vid grov brottslighet. Dessutom finns det i dessa fall sällan en tillräckligt tydlig risk för vittnets säkerhet. Även om domstolen skulle besluta att hålla ett vittnes identitet dold kan några garantier aldrig ges för att vittnets identitet inte röjs, vilket också tycks bidra till den begränsade tillämpningen.

Om ett system med anonyma vittnen skulle införas i Sverige finns det skäl att anta att det skulle utformas och fungera på ett liknande sätt som i de övriga nordiska länderna. En reglering som tillåter anonyma vittnen skulle i så fall bli aktuell endast vid de allra allvarligaste brotten. Att låta personer som ingår i de kriminella nätverken att vittna anonymt skulle

dessutom i princip aldrig kunna komma i fråga eftersom dessa personer regelmässigt har kännedom om varandra.

Det kan därtill antas att effektiviteten i en reglering med anonyma vittnen förutsätter att vittnen får besked om huruvida de kan vara anonyma redan under förundersökningen, och då helst i ett tidigt skede av brottsutredningen. Som nämns ovan framstår det som i princip uteslutet att polis och åklagare i ett tidigt skede av förundersökningen ska kunna lämna en garanti till vittnen om anonymitet. Detta kan i allmänhet förväntas begränsa viljan hos vittnen att medverka i utredningar om allvarliga brott trots en möjlighet till anonymitet.

Sammanfattningsvis anser regeringen att det alltså finns goda grunder för utredningens slutsats att ett system med anonyma vittnen endast skulle vara tillämpligt i exceptionella fall. Den slutsatsen ifrågasätts inte heller av någon av de remissinstanser som yttrat sig i frågan.

BOJ, Ekobrottsmyndigheten och *Polismyndigheten* anser däremot att ett system med anonyma vittnen bör införas, även om det bara skulle tillämpas i exceptionella fall. Detta mot bakgrund av den utveckling som under senare år skett avseende gängkriminalitet och organiserad brottslighet.

Som påpekas inledningsvis krävs emellertid starka skäl för att motivera införandet av ett system med anonyma vittnen. Framför allt på grund av att det innebär en förhållandevis stor inskränkning av den för straffprocessen grundläggande principen om rätten till insyn och en stor risk för att den misstänkes eller tilltalades rättssäkerhet försämras.

Det kan självklart vara mycket påfrestande för en person att vittna i ett brottmål, särskilt när det gäller allvarliga brott som har koppling till kriminella nätverk. Dessa nätverk har ofta ett stort skrämselkapital. Den som har uppgifter om ett brott kan därför känna ett stort obehag och välja att vara tyst av rädsla för att utsättas för repressalier. Det finns emellertid, vilket utredningen och *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* konstaterar, inte någon specifik forskningsstudie som visar att en möjlighet att vittna anonymt skulle öka benägenheten att vittna.

Som både utredningen och några remissinstanser påpekar, bl.a. *Göteborgs tingsrätt*, är det tvärtom inte osannolikt att införandet av ett system med anonyma vittnen kan leda till motsatt effekt. Själva förekomsten av en reglering skulle potentiellt kunna skapa en förväntan hos vittnen som känner obehag inför vittnessituationen att få vittna anonymt. Eftersom detta endast skulle vara aktuellt i exceptionella fall finns det således en risk att benägenheten att vittna på ett generellt plan skulle minska om anonyma vittnen infördes. Detta skulle i sin tur medföra att det blir svårare att utreda och lagföra brott, vilket är raka motsatsen till önskad effekt. Som *Göteborgs tingsrätt* framhåller skulle det också kunna skada tilltron till rättsväsendet.

Att det endast i särskilda undantagssituationer skulle vara aktuellt att tillåta ett vittne att lämna sina uppgifter anonymt talar också mot *Polismyndighetens* uppfattning att ett system med anonyma vittnen delvis skulle kunna lösa de problem med tystnads kulturer som finns i framför allt kriminella miljöer. Att ett sådant system i någon märkbar utsträckning skulle leda till en ökad lagföring för grova brott kan också ifrågasättas, då vittnesuppgifter som lämnats anonymt i regel torde ha ett lågt bevisvärde.

Till detta kommer att regeringen, till skillnad från *Ekobrottsmyndigheten*, bedömer att det kan antas bli svårt att utforma ett system med anonyma vittnen som inte försämrar en misstänkt eller tilltalads rättssäkerhet. Detta med hänsyn till Europadomstolens praxis och svårigheten att bedöma vad den innebär i en svensk kontext. Det skulle vara nödvändigt att hitta möjliga kompensatoriska skydd i processrätten. En sådan möjlig åtgärd som återfinns i bl.a. Danmark är att försvararen, men inte den tilltalade, har kännedom om vittnets identitet. Som utredningen och bl.a. *Sveriges advokatsamfund* påpekar skulle en sådan ordning emellertid skapa svåra lojalitetskonflikter för försvararen och dessutom kunna utgöra en säkerhetsrisk för honom eller henne. En sådan ordning framstår därför inte som lämplig.

Det är vidare sannolikt att principen om parternas likställdhet i straffprocessen urholkas om ett system med anonyma vittnen endast skulle avse de vittnen som åberopats av åklagaren. Det finns, som nämns i avsnittet ovan, en hel del betänkligheter kring att låta en misstänkt eller tilltalad åberopa anonyma vittnen.

Slutligen ska det framhållas att regeringen, till skillnad från *Polismyndigheten*, bedömer att ett anonymt vittnesmål inte borde vara ett alternativ till ett identitetsbyte. En möjlighet att vittna anonymt skulle inte utgöra någon garanti för att vittnets identitet inte uppdragas i efterhand. En förutsättning för ett beslut om att ett vittne ska vara anonymt bör vara att det finns en konstaterad hotbild mot vittnet. Det är alltså inte uteslutet att vittnet ändå skulle bli aktuellt för ett identitetsbyte efter en eventuell rättegång.

Med hänsyn till vad som nu har sagts delar regeringen utredningens och en klar majoritet av remissinstansernas bedömning att det inte finns tillräckligt starka skäl för att införa ett system med anonyma vittnen. Med beaktande av den gedigna genomlysning av frågan som utredningen gjort finns det inte heller skäl att, som *Åklagarmyndigheten* önskar, utreda frågan ytterligare.

Det bedöms däremot finnas skäl att ytterligare se över möjligheten att skapa en tryggare och mer förutsebar situation för vittnen som deltar i en rättsprocess. Utredningen konstaterar, liksom *BOJ* och *Brottsoffermyndigheten*, att vittnen har behov av att i ett tidigt skede och redan under förundersökningen få närmare information om hur rättsprocessen fungerar och vilka möjligheter till stöd som finns. Regeringen avser att återkomma till frågan i förordning.

10 En förtydligad roll för domstolen i brottmålsprocessen

Regeringens förslag: Det ska införas en uttrycklig reglering om rättsens ansvar för materiell processledning under förberedelsen i brottmål.

Rättsens möjlighet att på eget initiativ förelägga åklagaren att komplettera eller genomföra förundersökning ska tas bort. Ett sådant föreläggande från rätten ska i stället förutsätta att en part har framställt

ett yrkande om det. En part som vill att en förundersökning genomförs eller kompletteras ska begära det hos rätten så snart som möjligt.

Rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning i mål om brott som hör under allmänt åtal ska begränsas till frågor om påföljd. Det ska förtydligas att rätten även fortsättningsvis ska kunna besluta om rättspsykiatrisk undersökning och om yttranden över sådana undersökningar från Socialstyrelsen.

Utredningens förslag (SOU 2019:38) om rättens ansvar för materiell processledning överensstämmer med regeringens. Utredningens förslag om komplettering av förundersökningen och inhämtande av bevisning överensstämmer i allt väsentligt med regeringens förslag. Utredningen föreslår inte något krav på att en part som i hovrätten vill att en förundersökning genomförs eller kompletteras ska begära det hos rätten så snart som möjligt.

Remissinstanserna: En klar majoritet av remissinstanserna är i huvudsak positiva till förslaget om rättens ansvar för materiell processledning, däribland *JO, JK, Åklagarmyndigheten, Gävle tingsrätt, Ekobrottsmyndigheten, Jusek, Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet, Göteborgs universitet* och *Polismyndigheten. Åklagarmyndigheten* anför att det medför stora processekonomiska vinster om en misstänkt tidigt i processen förtydligar hur han eller hon ställer sig till gärningsbeskrivningens olika moment. *Eskilstuna tingsrätt* konstaterar att rätten har få processuella verktyg för att kunna uppfylla syftet med bestämmelsen. Även *Malmö tingsrätt* har liknande synpunkter. Enligt *Gävle tingsrätt* bör den materiella processledningen även omfatta att se till att parterna anger vad som ska styrkas med varje bevis.

När det gäller förslaget om att ta bort rättens möjlighet att förelägga om komplettering av förundersökningen och inhämta bevisning är majoriteten av de remissinstanser som yttrar sig positiva. Detta gäller bl.a. *Hovrätten för Västra Sverige, Södertälje tingsrätt, Uppsala tingsrätt, Falu tingsrätt, JK* och *Polismyndigheten*. Flera remissinstanser påpekar att förslaget ligger i linje med hur det fungerar i praktiken, exempelvis *Hovrätten för Övre Norrland, Göteborgs tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten* och *Jusek*. Några remissinstanser avstyrker förslaget och anför att tilltalade utan försvarare kan drabbas negativt, däribland *Hovrätten över Skåne och Blekinge* som anser att nuvarande reglering behövs för att säkerställa principen om parternas likställighet. *Civil Rights Defenders* pekar bl.a. på att domarens ansvar för att saken blir tillräckligt utredd har fungerat som en skyddsmekanism för den tilltalade, särskilt i de fall den tilltalade är särskilt sårbar eller om den tilltalade inte har en försvarare. Även *Göteborgs universitet* har liknande synpunkter och anför att frågan borde ha analyserats närmare med fokus på de mindre brottmålen. *Brottsofferjouren* anser att brottsoffer påverkas negativt av förslaget eftersom målsäganden blir mer beroende av den enskilda åklagarens insats och fler fall riskerar att ogillas.

Skälen för regeringens förslag

Rättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen bör regleras i lag

Vid huvudförhandlingen har rätten redan i dag ett lagfäst ansvar för materiell processledning (46 kap. 4 § andra stycket och 51 kap. 17 § första stycket rättegångsbalken). Rätten ska se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver och att inget onödigt dras in i målet. Genom frågor och påpekanden ska rätten försöka avhjälpa ottydligheter och ofullständigheter i de uttalanden som görs.

Någon uttrycklig reglering finns dock inte för ansvaret under förberedelsen. Bestämmelsen om materiell processledning vid huvudförhandlingen anses emellertid analogt tillämplig under förberedelsen, se propositionen om ett reformerat tingsrättsförfarande (prop. 1986/87:89 s. 234). En bestämmelse om rättens allmänna ansvar för förberedelsen infördes 2014 genom ett tillägg i 45 kap. 10 § tredje stycket rättegångsbalken, se propositionen Åtgärder för att hantera stora brottmål och inställda förhandlingar (prop. 2013/14:170 s. 19 f.). Där anges att rätten allt efter målets beskaffenhet ska verka för att målet förbereds så, att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. I samband med att den bestämmelsen infördes lyftes även frågan om att lagfästa ansvaret för materiell processledning under förberedelsen. Regeringen uttalade dock att den frågan borde övervägas gemensamt med vissa andra förslag rörande domarrollen. De förslag som avsågs var att ta bort rättens möjlighet att självant begära komplettering av förundersökningen och hämta in bevisning. Då dessa förslag ansågs kräva ytterligare underlag tog regeringen inte ställning i frågan (prop. 2013/14:170 s. 21).

De senaste årens utveckling med allt fler stora och komplicerade brottmål har medfört ökade krav på rätten att vidta aktiva förberedande åtgärder före huvudförhandlingen. Yrkanden, inställningar och grunder kan behöva redas ut för att rätten och parterna ska ha klart för sig vilka frågor som ska prövas i målet. Rätten kan också behöva ställa frågor till parterna om den återopade bevisningen för att undvika att bevisning tas upp som inte behövs för målets prövning och för att minska risken för sena kompletteringar av förundersökningen. Behovet av förberedande åtgärder är särskilt påtagligt i omfattande eller komplicerade mål, men kan fylla en viktig funktion även i andra mål. Ett mål som inte är tillräckligt förberett när huvudförhandlingen inleds riskerar att ta längre tid än vad som är nödvändigt. I vissa fall kan oklarheter leda till att huvudförhandlingen måste ställas in. Utdragna och inställda förhandlingar drabbar inblandade parter, vittnen och ombud negativt, ökar statens utgifter för rättsliga biträden och tar stora resurser i anspråk både för åklagarväsendet och domstolarna.

Med hänsyn till den betydelse som förberedande åtgärder numera har i brottmål delar regeringen utredningens bedömning att det bör införas en uttrycklig reglering om rättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen. På så sätt blir det tydligt för parterna vad de kan förvänta sig av rätten under målets förberedelse. Rätten får också ett tydligt mandat att reda ut målet inför huvudförhandlingen. En aktiv materiell processledning är i dag, inte minst i stora brottmål, en så viktig förutsättning för möjligheten att planera och genomföra en koncentrerad huvudförhandling

att ansvaret för detta bör följa av lag. Till skillnad från *Eskilstuna tingsrätt* och *Malmö tingsrätt* anser regeringen att nuvarande processuella verktyg är tillräckliga och ger rätten goda möjligheter att bedriva ett effektivt förberedelsearbete. Bland dessa verktyg kan nämnas möjligheterna att hålla förberedande sammanträde och att förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet.

Sammanfattningsvis instämmer regeringen alltså, i likhet med majoriteten av remissinstanserna, i utredningens bedömning att rättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen bör regleras uttryckligen i lag. Som utredningen föreslår bör ansvaret omfatta att rätten ska se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa. Till skillnad från *Gävle tingsrätt* anser regeringen inte att det finns behov av att därutöver precisera att rätten ska verka för att parterna anger vad som ska styrkas med varje bevis (jfr 45 kap. 10 § första stycket rättegångsbalken).

Den nya regleringen om materiell processledning under förberedelsen bör, så som utredningen föreslår, gälla även i brottmål som rör enskilda åtal och vid förberedelsen i hovrätten.

Rättens möjligheter att självant komplettera förundersökningen och hämta in bevisning

I brottmål har rätten möjlighet att begära komplettering av förundersökningen och hämta in bevisning även utan att en part har begärt det. Av 45 kap. 11 § rättegångsbalken följer att tingsrätten kan förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen eller, om förundersökning inte har genomförts, genomföra en sådan om rätten bedömer att det behövs för att målet ska kunna slutföras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen. Motsvarande möjlighet finns i hovrätten enligt 51 kap. 12 § tredje stycket rättegångsbalken. Trots att utgångspunkten är att parterna ansvarar för bevisningen har rätten även möjlighet att på eget initiativ hämta in bevisning i brottmål, både i skuld- och påföljdsfrågan (35 kap. 6 § rättegångsbalken).

Enligt utredningen är det i dag ovanligt att rätten på eget initiativ vidtar åtgärder för att komplettera förundersökningen eller hämta in bevisning i skuldfrågan. Den bilden delas av flertalet av de remissinstanser som uttalar sig om förslaget, däribland *Stockholms tingsrätt*, *Malmö tingsrätt* och *Ekobrottsmyndigheten*. Som *Hovrätten över Skåne och Blekinge* framhåller hanteras frågan om att hämta in bevisning eller att förelägga åklagaren att komplettera förundersökningen normalt sett med stöd av materiell processledning.

I likhet med utredningen och flertalet remissinstanser ser regeringen tydliga fördelar med en ordning där rätten inte på eget initiativ får begära komplettering av förundersökningen eller hämta in bevisning i skuldfrågan. De nuvarande möjligheterna för rätten att självant begära komplettering eller hämta in bevisning kan, som utredningen framhåller, ge upphov till tveksamheter kring rättens opartiskhet, inte minst eftersom det på förhand kan vara svårt att veta om en viss förundersökningsåtgärd eller ett nytt bevis kommer att vara till fördel för den tilltalade. Dessutom

finns det, som *Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet* påpekar, ett värde i en tydlig ansvarsfördelning i brottmålsprocessen. Som *JO* framhåller gäller också den föreslagna ordningen i praktiken redan i dag.

Några remissinstanser, däribland *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Civil Rights Defenders*, uttrycker oro för att tilltalade utan försvarare kan komma att drabbas negativt av förslaget och anser att nuvarande reglering behövs eftersom den fungerar som en skyddsmekanism och säkerställer principen om parternas likställdhet.

Regeringen konstaterar att även med ett förtydligt ansvar för parterna att svara för utredningen och bevisningen i målet kvarstår rättens ansvar för processledningen. I ansvaret för processledningen ligger ett krav på rätten att reda ut målet och på så sätt säkerställa en rättssäker prövning. En begränsning av rättens möjligheter att begära komplettering av utredningen och hämta in bevisning innebär inte någon begränsning av ansvaret för materiell processledning, t.ex. möjligheten att ställa klargörande frågor till parterna, även i sådana avseenden som kan ha betydelse för bedömningen av skuldfrågan. En rätt utövad materiell processledning utesluter många gånger behovet av att rätten agerar ex officio i fråga om inhämtande av utredning (Rättegångsbalken m.m., JUNO, Fitger m.fl., 2021-10-29, kommentaren till 35 kap. 6 § rättegångsbalken). Genom förslaget om ett lagstadgat ansvar för materiell processledning under förberedelsen tydliggörs dessutom rättens processledande ansvar ytterligare. I likhet med *JO* utgår regeringen från att domstolarna även fortsättningsvis kommer att vara särskilt uppmärksamma t.ex. när en tilltalad inte biträds av en försvarare och det därmed finns ett större behov än annars av aktiv materiell processledning. Det ska också understrykas, som *JO* och *Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet* påpekar, att om utredningen är ofullständig eller den bevisning som har lagts fram innehåller oklarheter ska åtalet ogillas. Detta är i sig en viktig rättssäkerhetsventil.

Med hänsyn till att kraven på en aktiv processledning gäller såväl i de stora som de mindre brottmålen och även i förhållande till målsäganden delar regeringen inte den oro som *Göteborgs universitet* och *Brottsofferjouren* ger uttryck för om att förslaget riskerar att påverka de mindre brottmålen och målsägande negativt. Det ska härvid återigen framhållas att de nuvarande möjligheterna att begära komplettering av utredningen och hämta in bevisning används ytterst sällan.

Mot denna bakgrund bedömer regeringen att rättens möjlighet att självmant begära komplettering eller genomförande av förundersökning bör tas bort liksom möjligheten att hämta in bevisning i skuldfrågan. Rätten ska bara kunna förelägga åklagaren att komplettera eller genomföra förundersökning om en part har framställt ett yrkande om det. Med hänsyn till vikten av att förberedande åtgärder vidtas så tidigt som möjligt under handläggningen bör det krävas att en part som vill att en förundersökning genomförs eller kompletteras begär det hos rätten så snart som möjligt. När det gäller möjligheten att hämta in bevisning bör rätten även fortsättningsvis självmant kunna hämta in bevisning i frågor om påföljd. Rätten bör även kunna besluta om rättspsykiatrisk undersökning och om yttranden över sådana undersökningar från Socialstyrelsen, oavsett om underlaget behövs för rättens bedömning av skuldfrågan, påföljdsfrågan eller av dem båda.

11 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2022.
Regeringens bedömning: Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Utredningens förslag och bedömning (2021:35) överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Domstolsverket*, som är den enda remissinstans som har yttrat sig i denna del, önskar att bestämmelserna träder i kraft efter driftsättningen av projektet Digitalisering av brottmålsprocessen (DBM). Detta för att nödvändiga anpassningar av verksamhetsstöden ska kunna genomföras i tid.

Utredningens förslag och bedömning (SOU 2019:38) överensstämmer huvudsakligen med regeringens. Utredningen föreslår en annan tidpunkt för ikraftträdandet.

Remissinstanserna tillstyrker eller har inget att invända mot förslaget och bedömningen.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Med hänsyn till det angelägna syftet att stärka rättsprocessen och öka lagföringen bör lagändringarna träda i kraft så snart som möjligt. Givet en rimlig förberedelsestid för de myndigheter som påverkas av förslagen bör lagändringarna träda i kraft den 1 juli 2022. Detta gäller även med beaktande av vad *Domstolsverket* anför.

Det krävs inte några särskilda övergångsbestämmelser. Av 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken följer att de nya och ändrade bestämmelserna i brottsbalken inte får tillämpas på ett sådant sätt att de ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

12 Konsekvenser

Regeringens bedömning: De straffrättsliga förslagen leder till ökade kostnader för Kriminalvården. I enlighet med budgetpropositionen för 2022 har medel tillskjutits Kriminalvårdens anslag för att täcka merkostnaderna. Övriga förslag bedöms få begränsade ekonomiska konsekvenser för staten. De kostnadsökningar som kan uppkomma bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

Förslagen kan antas medföra positiva effekter för det brottsförebyggande och brottsbekämpande arbetet.

Förslagen förväntas inte få betydelse för jämställdheten mellan kvinnor och män.

Utredningens bedömning (SOU 2021:35) överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen har uppskattat kostnaderna till följd av de straffrättsliga förslagen till cirka 44 miljoner kronor och att finansieringen

av förslagen bör ske inom ramen för de resurser som kan förväntas behöva tillföras rättsväsendet på sikt.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna, bl.a. *Polismyndigheten* och *Åklagarmyndigheten*, tillstyrker eller har inget att invända mot bedömningen. *Domstolsverket* bedömer att förslagen har påtaglig påverkan på utvecklingen av verksamhetsstöden för Sveriges Domstolar och att de ökade kostnaderna inte kan anses rymmas inom befintliga medel för utveckling av dessa. *Göta hovrätt* och *Svea hovrätt* anser att ytterligare resurser även bör tillföras domstolarna. *Kriminalvården* påpekar att till följd av den ansträngda beläggnings-situationen kommer den förväntade ökade medelbeläggningsen innebära att tillfälliga platslösningar behöver tas fram, vilket är förenat med ytterligare kostnadsökningar. Förslaget om straffflindring vid utredningsmedverkan förväntas vidare medföra betydande svårigheter vad gäller myndighetens förutsättningar till god skyddshantering. *SiS* bedömer att de straffrättsliga förslagen kan antas medföra en ökning av dels verkställighetstiden för ungdomar som döms till slutet ungdomsvård, dels antalet meddelade domar på slutet ungdomsvård. Förslagen kommer därutöver påverka myndighetens säkerhetsarbete. Myndigheten bedömer att kostnadsökningen i anledning av förslagen inte kan hanteras inom ramen för myndighetens befintliga anslag.

Utredningens bedömning (SOU 2019:38) överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna uttalar sig inte särskilt om bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning

Konsekvenser för staten

Regeringens förslag innebär skärpta straff för brotten mened, falsk angivelse, falsk beskyllning, övergrepp i rättsak och skyddande av brottsling. Förslagen bedöms leda till längre strafftider vilket i sin tur innebär ökade kostnader för Kriminalvården. Utredningen, som understryker att det är svårt att beräkna hur stora dessa kostnader kommer att bli, har uppskattat att förslagen sammantaget kan antas leda till en ökning av fängelsestiden med cirka 37 år om de lagändringar som nu föreslås genomförs. Det skulle innebära en kostnadsökning om knappt 46 miljoner kronor årligen. Den redovisade kostnadsökningen bedöms inträda successivt.

Utredningens beräkning av hur mycket strafftiderna sammanlagt kommer att öka utgår ifrån bedömningen att ett visst antal domar med fängelse som påföljd kommer att meddelas per år avseende relevanta brottstyper och att förslagen kommer att medföra en viss ökning av fängelsestraffens längd i dessa fall. När det gäller antalet domar är utgångspunkten den offentliga kriminalstatistiken för 2014–2019. I fråga om fängelsestraffens genomsnittliga längd har utredningen gjort en ungefärlig uppskattning av dessa. Som utgångspunkt ska två tredjedelar av den beräknat förhöjda strafftiden avtjänas. Kostnadsuppskattningen bygger på uppgifter från Kriminalvården om presumerade kostnader för verkställighet i 2023 års kostnadsläge.

Regeringen, som delar uppfattningen att det inte kan bli fråga om annat än grova uppskattningar, utgår till skillnad från utredningen från den offentliga kriminalstatistiken för 2017–2019 vid beräkningen av antalet domar och strafftidernas genomsnittliga längd. När det gäller kostnaden för verkställighet har regeringen utgått från en årlig kostnad om 1,2 miljoner kronor. Utifrån dessa beräkningar bedömer regeringen att de straffrättsliga förslagen kommer att medföra kostnader för Kriminalvården. I enlighet med budgetpropositionen för 2022 tillförs Kriminalvården medel fr.o.m. 2022 med anledning av förslagen (prop. 2021/22:1 utg.omr. 4 avsnitt 2.8.3, bet. 2021/22:JuU1, rskr. 2021/22:89).

SiS bedömer att de straffrättsliga förslagen även kan antas medföra kostnadsökningar som kräver ökade resurser till myndigheten. Någon uppskattning av eventuella kostnadsökningar för *SiS* i anledning av ett möjligt ökat utdömande av påföljden slutna ungdomsvård presenteras inte av utredningen. Emellertid får det antas att eventuella kostnadsökningar i den delen under alla förhållanden skulle bli marginella. Detsamma gäller eventuella kostnadsökningar beträffande en möjlig ökning av den utdömda tiden för sådan vård. Vad *SiS* har anfört i den delen leder därför inte till annan bedömning än att dessa kostnadsökningar kan finansieras inom ramen för beslutade anslag.

Den föreslagna regleringen av en möjlighet till straff lindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott förväntas ge polis och åklagare ökade möjligheter att utreda brott. Den förväntas också medföra att lagföringen för allvarliga brott i viss utsträckning kommer att öka. Det kan antas att regleringen successivt kommer att tillämpas i ökad utsträckning, i takt med att det utvecklas en tydlig praxis bl.a. angående förutsättningarna för straff lindring för utredningsmedverkan och hur stor straffnedsättning som kan komma i fråga. Med beaktande av den mycket stora osäkerhet som finns i aktuellt avseende görs ändå bedömningen att regleringen kommer att tillämpas i ca 5–10 fall per år.

Att fler personer lagförs för brott kommer, som *Kriminalvården* påpekar, att medföra ökade kostnader för myndigheten, bl.a. bestående i merkostnader för temporära platser. Regeringen konstaterar att förslagen även i viss utsträckning kommer att leda till att strafftiderna för de som har medverkat i utredningen av annans brott – och som en konsekvens därav får straffreduktion – minskar. Detta leder i sin tur till minskade kostnader för Kriminalvården. Med hänsyn till att regleringen bedöms bli tillämplig endast i ett begränsat antal fall årligen bör eventuella kostnadsförändringar för myndigheten kunna hanteras inom ramen för beslutade anslag, särskilt som Kriminalvårdens anslag ökas påtagligt under kommande år.

Att misstänkta medverkar i utredningar av annans brott förväntas också leda till att fler personer kommer att vara i behov av särskilda skyddsåtgärder hos Polismyndigheten, Kriminalvården och *SiS* vilket kommer att leda till en ökad arbetsbelastning för dessa myndigheter. Åtgärderna kan vara av olika slag. Som *Kriminalvården* och *SiS* påpekar kan det handla om säkerhetsåtgärder på anstalter och vårdinrättningar. Det kan också handla om särskilt personsäkerhetsarbete genom Polismyndighetens försorg. Kostnaderna varierar beroende på vilken åtgärd det kan bli fråga om. Det finns också en stor osäkerhet när det gäller hur många personer som kommer att omfattas av sådana åtgärder och hur lång tid de kommer att vara i behov av dem. Mot bakgrund av att den föreslagna regleringen

bedöms bli tillämplig i relativt få fall årligen bedömer regeringen emellertid att de ökade kostnaderna för detta arbete kommer att kunna hanteras inom ramen för myndigheternas beslutade anslag.

Införandet av en reglering om strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott kan vidare antas medföra vissa kostnader för framtagandet av nya riktlinjer och rutiner samt utbildningsinsatser hos framförallt polis- och åklagarmyndigheterna. Även dessa kostnader bedöms kunna hanteras inom ramen för beslutade anslag.

Förslagen om nya sekretessbestämmelser kommer bl.a. att innebära sekretess för ett relativt stort antal uppgifter hos domstolarna och Åklagarmyndigheten som i nuläget är offentliga. För att kunna hantera detta kommer det, som bl.a. *Domstolsverket* påpekar, krävas nya rutiner och strukturer för hanteringen av sådana uppgifter, t.ex. genom utvecklingen av nya IT-stöd. Det kan förväntas att den föreslagna ordningen kommer att ta vissa resurser i anspråk hos domstolarna, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket, vilket leder till ökade kostnader för dessa myndigheter. Förslagen kommer vidare att medföra vissa ökade kostnader för Kronofogdemyndigheten när det gäller hantering av domar om skadestånd till målsägande. Det är inte möjligt att närmare uppskatta hur stora dessa utgifter blir, men de förväntas inte vara större än att de ryms inom ramen för myndigheternas beslutade anslag.

Förslagen om en förtydligad roll för domstolen i brottmålsprocessen förväntas leda till en mer effektiv handläggning av brottmål och färre inställda huvudförhandlingar. Förslagen bedöms inte leda till några ökade kostnader för staten.

Övriga konsekvenser

Förslaget om en reglering om strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott och förslagen som syftar till att ge förbättrat skydd för vittnen förväntas bidra till att fler brott utreds och att fler personer lagförs för brott. Detta förväntas därmed också, i någon mån, bidra till att färre brott begås. Förslagen bedöms framförallt ha en påverkan på förekomsten av allvarliga brott med flera gärningspersoner, t.ex. brott som begås inom ramen för kriminella nätverk.

Förslagen bedöms inte påverka jämställdheten mellan kvinnor och män eller ha några konsekvenser för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

23 kap.

10 § Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra–sjunde styckena, vem som får närvara vid ett förhör.

Vid ett förhör ska om möjligt ett trovärdigt vittne utsett av undersökningsledaren närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen och om biträdet uppfyller de krav som ställs på en försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte har rätt att själv närvara och ha sin försvarare närvarande vid ett förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 b § första stycket. Vid andra förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En försvarare som inte uppfyller de krav som ställs i 21 kap. 5 § första stycket får dock förhindras att närvara om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försåras eller för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Vid förhör med någon annan än den misstänkte får den misstänktes försvarare närvara om det kan ske utan men för utredningen.

En person som är misstänkt i en annan förundersökning och som förhörs med anledning av att han eller hon medverkar i utredningen på sådant sätt att 29 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken kan komma att tillämpas, har rätt att ha sin försvarare närvarande. Försvararen får, i den ordning som undersökningsledaren bestämmer, ställa frågor vid förhöret.

Ett målsägandebitråde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid ett förhör inte får uppenbaras.

Paragrafen reglerar vem som får närvara vid ett förhör under förundersökningen. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.

Ändringen i *första stycket* är redaktionell.

I *femte stycket*, som är nytt, anges i första meningen att en person som är misstänkt i en annan förundersökning och som förhörs med anledning av att han eller hon medverkar i utredningen på sådant sätt att 29 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken kan komma att tillämpas, har rätt att ha sin försvarare närvarande. Bestämmelsen är alltså tillämplig när en person ska höras i en annan förundersökning än den där han eller hon är misstänkt. En ytterligare förutsättning är att medverkan sker i syfte att lämna uppgifter om någon annans brott för vilket det är föreskrivet ett minimi-straff om fängelse i minst sex månader eller försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Innan ett förhör med den misstänkte har hållits kan det vara svårt att avgöra om uppgifterna är av ett sådant slag som anges i 29 kap. 5 a § brottsbalken. För att ett förhör ska kunna hållas krävs dock endast att den som beslutar om förhöret gör bedömningen att uppgifterna kan vara av det slaget, dvs. att 29 kap. 5 a § brottsbalken kan komma att tillämpas.

Av andra meningen framgår att försvararen får ställa frågor vid förhöret i den ordning som undersökningsledaren bestämmer. Det motsvarar vad som gäller vid förhör med en misstänkt enligt 11 § första meningen.

Sjätte–åttonde styckena är oförändrade och motsvarar hittillsvarande femte–sjunde styckena.

30 kap.

5 § En dom ska *vara skriftlig* och i skilda avdelningar ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden och den tilltalades försvarare,
3. domslutet,
4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på *samt, i förekommande fall, åklagarens förslag till påföljd enligt 45 kap. 4 § andra stycket*, och
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

En högre rätts dom *ska* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för *en* lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga, *ska* det i domen anges vad han *eller hon* i så fall ska iaktta.

Paragrafen anger vad en dom ska innehålla. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.

I *första stycket fjärde punkten* införs ett tillägg om att en dom i brottmål i vissa fall ska ange det förslag till påföljd som åklagaren har lämnat. Bestämmelsen är tillämplig när åklagaren i stämningsansökan har lämnat ett påföljdsförslag på grund av att han eller hon anser att det finns förutsättningar för strafflindring på grund av utredningsmedverkan. De närmare förutsättningarna för när åklagaren ska lämna ett sådant påföljdsförslag anges i 45 kap. 4 § andra stycket, se författningskommentaren till den bestämmelsen.

Övriga ändringar är endast språkliga.

35 kap.

6 § *Parterna ska svara för bevisningen*. Rätten får självmant *hämta in* bevisning endast i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal *när det gäller frågor om påföljd*.

Trots vad som sägs i första stycket får rätten självmant besluta om rättspsykiatrisk undersökning och om yttrande av Socialstyrelsen enligt lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning.

Paragrafen reglerar vem som svarar för bevisningen i ett mål och i vilka fall rätten själv får föra in bevisning. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Ändringen i *första stycket* innebär att rättens möjlighet att självmant hämta in bevisning i mål om brott som hör under allmänt åtal begränsas till frågor om påföljd. Det motsvarar den ordning som i praktiken tillämpas redan i dag. Rätten får som en följd av ändringen inte på eget initiativ hämta in bevisning i skuldfrågan i mål om brott som hör under allmänt åtal. Rätten får dock alljämt hämta in utredning i form av t.ex. yttrande från Kriminalvården, upplysningar från socialnämnden och läkarintyg enligt lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m.

liksom yttrande och upplysningar från Migrationsverket enligt 7 kap. 10 § utlänningsförordningen (2006:97). Ändringen innebär inte någon begränsning av rättsens utrymme att utöva materiell processledning, t.ex. att ställa klagörande frågor, även i sådana avseenden som kan ha betydelse för skuldfrågan.

I *andra stycket*, som är nytt, införs ett förtydligande avseende regleringen i första stycket andra meningen om att rätten i mål om brott som hör under allmänt åtal bara får hämta in bevisning i frågor om påföljd. Enligt andra stycket får rätten alltid självständigt besluta om rättspsykiatrisk undersökning och om yttrande av Socialstyrelsen enligt lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning. Detta gäller oavsett om underlaget behövs för rättsens bedömning av skuldfrågan, påföljdsfrågan eller av dem båda.

Övriga ändringar är endast språkliga.

36 kap.

10 § Innan vittnesmålet avläggs, ska rätten höra vittnet om hans eller hennes fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist. Rätten ska också försöka klargöra om vittnet står i något förhållande till en part eller till saken eller om det finns andra omständigheter som kan vara av vikt för att bedöma tilltron till vittnets berättelse.

Om vittnet är närstående till en part enligt 3 §, ska rätten informera vittnet om att han eller hon inte är skyldig att avlägga vittnesmål.

Om det namn som vittnet uppger ingår i en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter, ska vittnet upplysa rätten om detta. *Detsamma gäller om namnet ingår i en skyddsidentitet som har beslutats i en annan stat och som motsvarar en sådan skyddsidentitet som avses i lagen om kvalificerade skyddsidentiteter.*

Paragrafen innehåller bl.a. en bestämmelse om att rätten, inför ett vittnesförhör, ska höra vittnet om hans eller hennes namn. Övervägandena finns i avsnitt 8.3.

I *tredje stycket andra meningen* införs en ny bestämmelse som innebär att en utländsk skyddsidentitet jämföras med en svensk vid tillämpningen av paragrafen. När en tjänsteman med en i en annan stat beslutad skyddsidentitet ska uppge sitt namn inför vittnesmålet kan han eller hon uppge det namn som ingår i skyddsidentiteten. Tjänstemannen ska då upplysa rätten om det. Detta motsvarar vad som gäller för en person med en kvalificerad skyddsidentitet beslutad i Sverige. Skyldigheten att upplysa rätten om att det namn som uppgetts ingår i en kvalificerad skyddsidentitet gäller bara om den utländska skyddsidentiteten motsvarar en sådan skyddsidentitet som avses i lagen om kvalificerade skyddsidentiteter. Det innebär att det ska vara en av utländsk myndighet anordnad skyddsidentitet och att den ska komma till uttryck i befolkningsregister eller andra officiella register eller i körkort, pass eller andra officiella identiteter (jfr prop. 2005/06:149 s. 95). Bestämmelsen tydliggör att en tjänsteman med en utländsk skyddsidentitet kan vittna under en sådan identitet.

Övriga ändringar är endast språkliga.

45 kap.

4 § I stämningsansökan ska åklagaren uppge

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid, plats och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,
4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, *och*
5. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

Om åklagaren anser att det finns skäl att beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 a § brottsbalken ska åklagaren lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska åklagaren i *stämningsansökan* lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. *Åklagaren ska även lämna uppgift* om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

Paragrafen reglerar vad åklagaren ska uppge i stämningsansökan. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.

I *andra stycket*, som är nytt, anges att åklagaren ska lämna ett förslag till påföljd i stämningsansökan om åklagaren anser att det finns förutsättningar för strafflindring på grund av utredningsmedverkan. Bestämmelsen ska alltså tillämpas i situationer då åklagaren anser att den tilltalade bör få ett lindrigare straff på grund av att han eller hon har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av det egna brottet. Detsamma gäller om uppgifterna är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det är föreskrivet ett minimistraff om fängelse i minst sex månader eller försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Påföljdsförslaget ska utgå från omständigheterna vid tidpunkten då åtal väcks. Utöver den omständigheten att den tilltalade har medverkat i utredningen av brott ska åklagaren beakta andra omständigheter som, i mildrande eller skärpande riktning, kan påverka straffet eller valet av påföljd. Det kan bl.a. vara omständigheter som aktualiserar något av billighetsskälerna i 29 kap. 5 § brottsbalken, t.ex. att den tilltalade riskerar att utsättas för allvarliga repressalier.

I de fall endast fängelse kan komma ifråga som påföljd bör åklagaren ange längden på det fängelsestraff som föreslås. Om åklagaren anser att en icke frihetsberövande påföljd ska väljas bör det räcka att åklagaren anger att en sådan påföljd är aktuell och att åklagaren återkommer med ett mer preciserat förslag när domstolen har inhämtat ett yttrande från Kriminalvården eller socialtjänsten. Det kan ofta vara lämpligt att även ange det straff åklagaren anser borde ha dömts ut om den tilltalade inte hade medverkat i utredningen av ett eget eller någon annans brott.

Tredje–femte styckena motsvarar hittillsvarande andra–fjärde styckena.

Övriga ändringar är endast språkliga.

10 § I stämningen ska rätten även förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen uppge vilken bevisning han eller hon åberopar och vad han eller hon vill styrka med varje bevis. Detta gäller dock inte om det på grund av den tilltalades erkännande eller andra omständigheter kan antas att uppgift om bevisning inte behövs.

De skriftliga bevis som åberopas bör ges in samtidigt med att bevisuppgift lämnas.

Rätten ska allt efter målets beskaffenhet verka för att målet förbereds så att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. *Rätten ska också se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa.* Om det behövs får rätten förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den.

Förberedelsen får ske vid ett sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas.

Paragrafen reglerar stämningens innehåll, möjligheten att inhämta skriftligt svaromål och förberedelse. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Genom tillägget i *tredje stycket andra meningen* införs en uttrycklig reglering av rättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen. Regleringen innebär att rätten ska ta ett aktivt ansvar för att inget onödigt dras in i målet och genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa klarläggs under förberedelsen. På samma sätt ska rätten se till att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa. Behovet av materiell processledning kan variera utifrån målets beskaffenhet. I omfattande eller annars komplicerade mål kan det finnas ett särskilt behov av att rätten före huvudförhandlingen förbereder målet genom att klarlägga parternas ståndpunkter och bevisuppgifter. Behovet av materiell processledning kan dock finnas även i andra mål.

Fjärde stycket motsvarar hittillsvarande tredje stycket andra och tredje meningarna.

11 § *Om det behövs för att målet ska kunna slutföras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen, får rätten på yrkande av en part förelägga åklagaren att komplettera en förundersökning eller, i de fall en förundersökning inte har genomförts, att genomföra en sådan.*

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket ska vidtas, ska han eller hon så snart som möjligt begära det hos rätten.

Paragrafen reglerar rättens möjligheter att förelägga åklagaren att komplettera eller genomföra en förundersökning. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Ändringen i *första stycket* innebär att det krävs ett yrkande från en part för att rätten ska kunna förelägga åklagaren att antingen komplettera en förundersökning eller, i de fall en förundersökning inte har genomförts, att genomföra en förundersökning. Rätten ska fortsättningsvis inte på eget initiativ kunna rikta ett sådant föreläggande mot åklagaren.

Av *andra stycket*, som är nytt, följer att en part som vill att en åtgärd enligt första stycket ska vidtas, ska begära det hos rätten så snart som möjligt. Om en komplettering ska utföras eller en förundersökning genomföras bör det ske så tidigt som möjligt under handläggningen för att

målet inte ska fördröjas i onödan. Bestämmelsen ställer ett krav på parterna om ett sådant skyndsamt agerande.

Övriga ändringar är endast språkliga.

47 kap.

7 a § Rätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa.

Paragrafen, som är ny, reglerar rättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen vid enskilda åtal. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Bestämmelsen är likalydande med den bestämmelse som gäller vid allmänt åtal, se författningskommentaren till 45 kap. 10 §.

51 kap.

11 § Hovrätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden och inställningar samt grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger vilken bevisning de vill åberopa.

Paragrafen, som är ny, reglerar hovrättens ansvar för materiell processledning under förberedelsen i brottmål. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Bestämmelsen är likalydande med den bestämmelse som gäller i tingsrätten, se författningskommentaren till 45 kap. 10 §.

12 § Om hovrätten anser att det behövs, ska hovrätten besluta att

1. ett yttrande av en sakkunnig hämtas in,
2. ett skriftligt bevis läggs fram,
3. ett föremål tillhandahålls för syn eller besiktning,
4. ett bevis tas upp utom huvudförhandlingen, eller
5. någon annan förberedande åtgärd vidtas.

Om en åtgärd enligt 23 kap. behöver vidtas i mål om allmänt åtal, får hovrätten på yrkande av en part meddela åklagaren föreläggande om det.

Om en part vill att en åtgärd enligt första eller andra stycket ska vidtas, ska han eller hon så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Paragrafen innehåller bl.a. regler om inhämtande av ytterligare utredning och om förberedelsen i övrigt i hovrätten. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Av ändringen i *andra stycket*, som tidigare var tredje stycket, följer att hovrättens föreläggande om komplettering av förundersökningen förutsätter yrkande av en part (jfr författningskommentaren till 45 kap. 11 §).

Av ändringen i *tredje stycket*, som tidigare var andra stycket, följer att om en part vill att hovrätten ska förelägga åklagaren att vidta en åtgärd enligt 23 kap., dvs. en förundersökningsåtgärd, ska han eller hon begära det hos hovrätten så snart som möjligt (jfr författningskommentaren till 45 kap. 11 §).

Övriga ändringar är endast redaktionella och språkliga.

13.2 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

15 kap.

1 § *Den som, efter att han eller hon har avlagt en lagstadgad ed, lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, döms för mened till fängelse i högst fyra år. Om brottet är ringa döms för ringa mened till böter eller fängelse i högst sex månader.*

Om brottet är grovt döms för grov mened till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om det skett med uppsåt att

1. försvåra eller förhindra utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet,

2. någon oskyldig ska dömas för sådan brottslighet som avses i 1, eller

3. tillfoga någon annan synnerlig skada, i andra fall än som avses i 2.

Paragrafen behandlar mened. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

Första stycket ändras på så sätt att en särskild brottsbeteckning – ringa mened – införs för brottets ringa grad.

I *andra stycket* införs en särskild brottsbeteckning för det grova brottet – grov mened. I stycket anges härfter i en ny punktlista kvalifikationsgrunder till ledning för bedömningen av när ett brott ska anses som grovt.

Kvalifikationsgrunderna anger inte uttömmande de omständigheter som ska beaktas vid bedömningen. Frågan om ett brott ska bedömas som grovt ska avgöras med beaktande av samtliga omständigheter vid brottet. Det innebär att ett brott inte med nödvändighet ska bedömas som grovt för att någon av de angivna kvalifikationsgrunderna föreligger, men också att en mened kan bedömas som grov även om inte någon av kvalifikationsgrunderna är tillämpliga. För att ett brott ska bedömas som grovt med hänsyn till andra omständigheter än de som anges i bestämmelsens kvalifikationsgrunder krävs dock att dessa, i det enskilda fallet, framstår som försvårande i motsvarande grad som de särskilt angivna kvalifikationsgrunderna.

Punkt 1, som innehåller en ny kvalifikationsgrund, anger att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om menedsbrottet begåtts med uppsåt att utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet ska försvåras eller förhindras. Att försvårandet eller förhindrandet kan avse både utredningen och lagföringen av ett brott tydliggör att bestämmelsen är tillämplig såväl när vittnet hörs vid huvudförhandlingen i domstol som då vittnet hörs under ed under förundersökningen enligt 23 kap. 13 § rättegångsbalken.

Att gärningspersonen haft uppsåt att förhindra eller försvåra utredningen eller lagföringen innebär att han eller hon ska ha begått meneden med uppsåt att utredningen ska fördröjas eller inte resultera i att åtal väcks eller, om åtal har väckts, den åtalade personen inte ska kunna dömas för brottet. Det ställs inte något krav på att meneden lett till att utredningen eller lagföringen har försvårats eller förhindrats. Det är tillräckligt att gärningspersonen haft ett sådant uppsåt.

Att det särskilt ska beaktas om meneden skett med uppsåt att utredningen eller lagföringen av allvarlig brottslighet ska förhindras eller försvåras innebär att straffvärdet av det brott eller den brottslighet som meneden avser får stor betydelse. Som utgångspunkt bör ett menedsbrott

kunna anses avse allvarlig brottslighet och därmed ofta kunna anses som grovt om straffvärdet av den brottslighet den avser når upp till eller överstiger två år. Så kan vara fallet om meneden avser ett brott som har ett minimistraff på fängelse i minst två år eller ett eller flera brott vars straffvärde i det enskilda fallet kan bedömas uppgå till åtminstone två år. Exempel på brott med minimistraff om fängelse i två år eller mer är bl.a. mord, dråp, människohandel, synnerligen grov misshandel, grovt rån, mordbrand, allmänfarlig ödeläggelse, grovt narkotikabrott och grovt vapenbrott. Att bestämmelsen omfattar brott som kan förväntas ha ett straffvärde om fängelse i minst två år innebär att kvalifikationsgrunden även kan omfatta flerfaldig brottslighet eller allvarligare former av exempelvis grov misshandel, rån och andra förmögenhetsbrott såsom grov stöld, grovt bedrägeri och grovt penningtvättsbrott. De omständigheter som gör att brottsligheten har ett straffvärde om minst två års fängelse ska täckas av gärningspersonens uppsåt.

Straffvärdet av de brott som meneden varit avsedd att försvåra eller förhindra är bara ett exempel på omständigheter som kan tillmätas betydelse vid bedömningen av om det varit fråga om allvarlig brottslighet. Domstolen kan således beakta andra omständigheter än straffvärdet vid bedömningen av om brottsligheten är allvarlig. Ett exempel är om brottsligheten är visserligen bedöms ha ett straffvärde som understiger två år men har begåtts inom ramen för ett kriminellt nätverks brottslighet.

Straffvärdet för grov mened ska stå i relation till straffvärdet för den brottslighet som meneden avser. Ju allvarligare brottslighet menedsuppsåtet omfattar desto mer straffvärd är meneden. Om straffvärdet för brottsligheten som föregått meneden är betydligt högre än två år, t.ex. om det är fråga om mord, grov mordbrand, grov allmänfarlig ödeläggelse, synnerligen grov misshandel, synnerligen grovt narkotikabrott eller synnerligen grovt vapenbrott, bör det påverka straffvärdet för den grova meneden i skärpande riktning. Som alltid måste det dock göras en bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Enligt *punkt 2* ska särskilt beaktas om uppsåtet varit att någon oskyldig ska dömas för sådan brottslighet som avses i punkt 1. I sak motsvarar kvalifikationsgrunden den hittillsvarande lydelsen av andra stycket. Genom hänvisningen till kvalifikationsgrunden i punkt 1 görs dock tydligt att uttrycket allvarlig brottslighet ska förstås på samma sätt oavsett om uppsåtet avser att försvåra eller förhindra utredningen eller att någon oskyldig ska dömas.

Punkt 3 avser andra fall än som avses i punkt 2 där någon tillfogats synnerlig skada med anledning av menedsbrottet och har sin motsvarighet i den hittillsvarande lydelsen av andra stycket.

Paragrafen ändras även språkligt. Ingen ändring i sak är avsedd.

6 § *Den som anger en oskyldig till åtal med uppsåt att han eller hon ska bli dömd till ansvar, döms för falsk angivelse till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms för ringa falsk angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.*

Om brottet är grovt döms för grov falsk angivelse till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om angivelsen avsett allvarlig brottslighet.

Om han eller hon inte insåg, men hade skälig anledning att anta, att den som angetts var oskyldig, döms för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Paragrafen reglerar falsk och obefogad angivelse. Övervägandena finns i avsnitt 7.4.

Första stycket ändras på så sätt att en särskild brottsbeteckning – ringa falsk angivelse – införs för brottets ringa grad. Någon ändring av straffskalan görs inte. Även språkliga ändringar görs.

I *andra stycket*, som är nytt, införs en särskild brottsbeteckning – grov falsk angivelse – för allvarligare fall av falsk angivelse. Straffskalan är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Det införs också en kvalifikationsgrund till ledning för bedömningen av när ett brott ska anses som grovt, som tar sikte på fall då angivelsen avsett allvarlig brottslighet. Bedömningen av hur allvarlig den falska angivelsen är ska alltså som utgångspunkt relatera till hur allvarlig den brottslighet som angivelsen avsett är. När det gäller vad som ska anses utgöra allvarlig brottslighet kan viss ledning hämtas från den innebörd uttrycket avses ha vid gränsdragningen mellan mened och grov mened, se författningskommentaren till 1 § andra stycket. Det ska dock beaktas att minimistraffet för grov mened är betydligt strängare än för grov falsk angivelse. En falsk angivelse bör därför kunna anses som grov även om straffvärdet av den brottslighet som angivelsen avser understiger fängelse i två år. Straffvärdet av den brottslighet som angivelsen avser är bara en omständighet som kan beaktas vid bedömningen om det varit fråga om allvarlig brottslighet. En helhetsbedömning ska alltid göras där exempelvis också karaktären och arten av den brottslighet som angivelsen avser kan beaktas. Även en angivelse för ett mindre allvarligt men vanärande brott, t.ex. lindrigare sexualbrott, kan medföra att den falska angivelsen ska bedömas som grov.

Tredje stycket motsvarar med enbart språkliga ändringar det hittillsvarande andra stycket.

7 § Den som, i annat fall än som avses i 6 §, hos åklagare, Polismyndigheten eller annan myndighet *osant beskyller* någon annan för en brottslig gärning, påstår en besvärande omständighet eller förnekar en friande eller mildrande omständighet, döms, om myndigheten ska ta upp anmälan i en sådan sak, för falsk beskyllning till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms för ringa falsk beskyllning till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov falsk beskyllning till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om beskyllningen avsett allvarlig brottslighet.

Om han eller hon inte insåg men hade skälig anledning att anta att utsagan var osann, döms för vårdslös beskyllning till böter eller fängelse i högst sex månader.

Paragrafen reglerar falsk och vårdslös beskyllning. Övervägandena finns i avsnitt 7.4 och 7.5.

Beteckningarna för brotten i paragrafen ändras till *falsk* respektive *vårdslös beskyllning*.

Första stycket ändras på så sätt att en särskild brottsbeteckning – ringa falsk beskyllning – införs för brottets ringa grad. Någon ändring av straffskalan görs inte. Övriga ändringar i stycket är enbart språkliga och innebär inte någon ändring i sak.

I *andra stycket*, som är nytt, införs en särskild brottsbeteckning – grov falsk beskyllning – för allvarigare fall av falsk beskyllning. Straffskalan är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Det införs också en kvalifikationsgrund till ledning för bedömningen av när ett brott ska anses som grovt, som tar sikte på fall då beskyllningen avsett allvarlig brottslighet. Bedömningen av hur allvarlig den falska beskyllningen är ska alltså relatera till hur allvarlig den brottslighet som beskyllningen avsett är. När det gäller vad som ska anses utgöra allvarlig brottslighet kan viss ledning hämtas från den innebörd uttrycket avses ha vid gränsdragningen mellan mened och grov mened, se författningskommentaren till 1 § andra stycket. Det ska dock beaktas att minimistraffet för grov mened är betydligt strängare än för grov falsk beskyllning. En falsk beskyllning bör därför kunna anses som grov även om straffvärdet av den brottslighet som beskyllningen avser understiger fängelse i två år. Straffvärdet av den brottslighet som beskyllningen avser är bara en omständighet som kan beaktas vid bedömningen om det varit fråga om allvarlig brottslighet. En helhetsbedömning ska alltid göras där exempelvis också karaktären och arten av den brottslighet som beskyllningen avser kan beaktas. Även en beskyllning för ett mindre allvarligt men vanärande brott, t.ex. lindrigare sexualbrott, kan medföra att den falska beskyllningen ska bedömas som grov.

Tredje stycket motsvarar med undantag för bytet av brottsbeteckningen och språkliga ändringar det hittillsvarande andra stycket.

15 § För förberedelse eller stämpling till mened, *grov mened* och för försök till bevisförvanskning *som inte är ringa* döms det till ansvar enligt 23 kap.

Paragrafen reglerar straffansvar för osjälvständiga brott i 15 kap. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.3.

Första meningen i paragrafen ändras på så sätt att straffansvaret för stämpling till mened och grov mened utvidgas. Straffansvar gäller för alla former av stämpling till mened och grov mened, dvs. även i fall då någon åtar eller erbjuder sig att utföra mened. I den hittillsvarande lydelsen omfattade straffansvaret endast stämpling som består i att någon söker anstifta en sådan gärning.

Den hittillsvarande andra meningen tas bort mot bakgrund av att ringa mened får en egen brottsbeteckning. Med anledning av ändringen görs ett tillägg i första meningen som anger att försök till bevisförvanskning som är ringa inte är kriminaliserat. Ingen ändring i sak är avsedd.

17 kap.

10 § Den som med våld eller hot om våld angriper någon för att han eller hon gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller för att hindra någon från en sådan åtgärd döms för *övergrepp i rättsak* till fängelse i *lägst sex månader och* högst fyra år. Detsamma gäller den som med någon annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att han eller hon avlagt vittnesmål eller annars avgett utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra honom eller henne från att avge en sådan utsaga.

Med domstol eller annan myndighet i första stycket avses även en dömande kammare eller ett annat organ i Internationella brottmålsdomstolen.

Om brottet är grovt döms för grovt övergrepp i rättssak till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna eller någon enskild,

2. gärningen har innefattat våld av allvarligt slag,

3. gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller

4. gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

Om brottet med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarligt döms till fängelse i högst ett år.

Paragrafen behandlar övergrepp i rättssak. Övervägandena finns i avsnitt 5.4.

Första stycket ändras på så sätt att minimistrafket för övergrepp i rättssak av normalgraden höjs till fängelse i sex månader. Minimistrafket fängelse i sex månader anger brottets straffvärde på en lägsta nivå. Højningen av minimistrafket syftar till en höjd straffnivå för brottstypen men avser inte att påverka tillämpningen av straffbestämmelsen i övrigt. Avsikten är alltså i princip inte att förändra gränsdragningen mellan övergrepp i rättssak av normalgraden och sådana mindre allvarliga fall, som i den hittillsvarande lydelsen betecknades som ringa övergrepp i rättssak (se dock kommentaren till fjärde stycket).

I tredje stycket anges i fyra punkter särskilda omständigheter som kan medföra att ett övergrepp i rättssak bedöms som grovt. *Punkterna 1 och 4* motsvarar den hittillsvarande lydelsen av punkterna 1 och 3. *Punkt 2* ändras så att den del som avser allvarligt hot bryts ut och regleras särskilt i en ny punkt. *Punkt 3*, som är ny, anger att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag.

Den nya kvalifikationsgrunden framhåller och tydliggör ytterligare hotets allvar som en central omständighet att beakta vid gradindelningen vid övergrepp i rättssak som har utförts genom hot. Kvalifikationsgrunden finns bl.a. i bestämmelserna om grovt våld och hot mot tjänsteman (17 kap. 1 § andra stycket) och grovt olaga tvång (4 kap. 4 § andra stycket). Kvalifikationsgrunden har också samma innebörd som i dessa bestämmelser (jfr i det följande prop. 2015/16:113 s. 83 och 84).

I punkten ges exempel på två sätt att förstärka ett hot som kan medföra att brottet bör rubriceras som grovt. Hotet ska i båda fallen ha varit ägnat att inge brottsoffret uppfattningen att det finns stark anledning att räkna med att hotet kommer att verkställas.

Det första fallet handlar om att hotet påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp. Ordet vapen har samma betydelse som i bl.a. bestämmelsen om olaga hot (4 kap. 5 § andra stycket) och avser alltså inte enbart vapen i teknisk mening, som knivar och skjutvapen, utan omfattar även andra verktyg och föremål som kan användas för att skada eller döda människor. En avgränsning ligger dock i kravet på att hotet påtagligt ska ha förstärkts med hjälp av vapnet. Som utgångspunkt gäller att ju farligare ett vapen är desto påtagligare blir

förstärkningen. Hänvisningen till sprängämne innebär att t.ex. handgranater, bombbälten och andra föremål som innehåller sprängämnen omfattas. Vapenattrapper omfattas under förutsättning att de framstår som riktiga vapen.

Vad som krävs för att hotet ska anses påtagligt ha förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp får avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. En verbal hänvisning till t.ex. ett vapen kan inte sägas innebära att hotet förstärks ”med hjälp av” vapen, utan för att bestämmelsen ska vara tillämplig bör det krävas att ett vapen funnits med vid gärningstillfället. Typiskt sett bör det också ha hanterats på ett särskilt hotfullt sätt. Det kan t.ex. handla om att gärningspersonen hållit en kniv eller ett annat stickvapen mot brottsoffrets kropp eller gjort aggressiva utfall eller rörelser med en kniv eller batong. När det handlar om framför allt skjutvapen och sprängämnen kan det dock vara tillräckligt att hjälpmedlet har riktats mot eller varit synligt för brottsoffret.

Det andra fallet som behandlas i punkten är hot som påtagligt har förstärkts genom anspelning på ett våldskapital. Med våldskapital menas en förmåga och beredskap inom en kriminell gruppering att begå allvarligare våldsbrott eller andra brott som kan medföra fara för liv och hälsa.

En anspelning på ett våldskapital kan bestå i en uttrycklig verbal hänvisning till en kriminell gruppering eller dess våldsamhet. Det kan också vara fråga om ett verbalt budskap som framförs i förtäckta ordalag, såsom när gärningspersonen genom att omnämna sina ”bröder” eller liknande underförstått hänvisar till ett våldsbenäget kriminellt nätverk. Vidare kan det röra sig om ett icke-verbalt budskap, exempelvis ett som förmedlas genom bärande av en jacka, tröja eller väst med en kriminell organisations emblem. En begränsning i vilka budskap som omfattas ligger i kravet på att hotet påtagligt ska ha förstärkts genom anspelningen.

Det våldskapital som anspelningen avser behöver inte vara ett faktiskt existerande våldskapital. Avgörande är att det framstår som att gärningspersonen tillhör eller backas upp av en gruppering som kan och är beredd att använda våld för att uppnå sina syften. Om det inte framstår som trovärdigt att gärningspersonen har den tillgång till ett våldskapital som påstås kan det inte sägas att hotet påtagligt har förstärkts genom anspelningen på våldskapet. Det behöver emellertid inte vara fråga om ett våldskapital som gärningspersonen själv disponerar. Även fall då en utomstående profiterar på en kriminell grupperings rykte omfattas alltså.

Den tredje punkten rymmer också hot som annars har varit av allvarligt slag, dvs. som har varit allvarliga av något annat skäl än att de påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspelning på ett våldskapital. Det kan exempelvis handla om hot som har förstärkts på liknande sätt som de nyss nämnda, t.ex. med hjälp av en frätande vätska eller en bombliknande konstruktion som inte innehåller något sprängämne. Även andra kvalificerade hot omfattas.

I *fjärde stycket* ersätts den hittillsvarande särskilda beteckningen ringa övergrepp i rättsak med en mindre allvarlig grad av övergrepp i rättsak utan särskild brottsbeteckning och med en strängare straffskala som är fängelse i högst ett år. Det innebär att övergrepp i rättsak oavsett rubricering alltid ligger på fängelsenivå. Vid bedömningen av om en gärning är mindre allvarlig ska samtliga omständigheter beaktas. Särskild

hänsyn ska dock tas till straffvärdet av förbrottet och våldets eller hotets allvar. Utrymmet för att bedöma en gärning som mindre allvarlig ska emellertid, i likhet med vad som hittills gällt för den ringa graden av övergrepp i rättssak, vara begränsat. Avsikten är i princip inte att förändra gränsdragningen mellan övergrepp i rättssak av normalgraden och sådana mindre allvarliga fall, som i den hittillsvarande lydelsen betecknades som ringa övergrepp i rättssak. Det bör dock i begränsade undantagsfall kunna finnas ett utrymme att använda straffskalan för mindre allvarliga fall för de minst straffvärda fallen av brott som innan straffskärpningen ansågs höra till normalgraden. Exempel på när en sådan tillämpning kan komma i fråga är om straffvärdet för brottet bedöms uppgå till fängelse i en eller ett par månader.

11 § Om någon döljer den som *begått* brott, hjälper honom eller henne att *komma undan*, undanröjer bevis eller på annat *liknande* sätt motverkar att *brottet upptäcks* eller *lagförs*, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst två år.

För skyddande av brottsling döms också den som undanröjer bevis om brott som är föremål för ett rättsligt förfarande vid Internationella brottmålsdomstolen eller på annat *liknande* sätt motverkar att det *upptäcks* eller *lagförs*.

Om brottet är grovt döms för grovt skyddande av brottsling till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna, eller
2. gärningen annars har varit av särskilt farlig art.

Den som inte insåg men hade skälig anledning att anta att den andre var brottslig, döms till böter.

Det ska inte dömas till ansvar om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige, *den brottslighet som denne begått* och övriga omständigheter.

Paragrafen behandlar skyddande av brottsling. Övervägandena finns i avsnitt 5.5.

Första stycket ändras på så sätt att maximistraflet för brott av normalgraden höjs till två års fängelse. Vidare görs språkliga ändringar som inte innebär någon ändring i sak.

Andra stycket ändras enbart språkligt.

I *tredje stycket*, som reglerar allvarligare fall av skyddande av brottsling, införs en särskild brottsbeteckning för grovt brott – grovt skyddande av brottsling. Vidare görs förändringar i straffskalan. Minimistraflet höjs till fängelse i ett år och maximistraflet till fängelse i sex år. Vidare införs två kvalifikationsgrunder som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett brott är grovt.

Kvalifikationsgrunden i *punkt 1* – att det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna – tar framför allt sikte på gärningens potentiella eller faktiska inverkan på den rättssak som gärningen avser. Åtgärder som t.ex. resulterar i att brottslingen undkommer genom att han eller hon lämnar landet bör exempelvis ses som allvarligare än om skyddandet endast medför att utredningen eller lagföringen fördröjs. Även karaktären på det brott som den som skyddas har begått ska beaktas. Att någon skyddar en person som begått allvarlig

brottslighet innebär, eller riskerar att innebära, betydande men för det allmänna genom att utredning och lagföring inte kan ske.

Skyddande av brottsling kan påbörjas antingen direkt efter att ett brott har begåtts eller vid ett senare tillfälle. I det första fallet riskerar gärningen att förhindra eller försvåra utredningen av brottet. Om skyddandet av brottsling sker vid ett senare tillfälle och efter att åtal har väckts, förhindras eller försvåras i stället lagföringen. Någon skillnad i allvarlighets-hänseende bör inte göras mellan dessa två situationer.

Kvalifikationsgrunden i *punkt 2* – att gärningen annars har varit av särskilt farlig art – innebär att försvårande omständigheter som t.ex. är hänförliga till det sammanhang i vilket gärningen utförs ska beaktas. Det kan bl.a. handla om situationer som innebär att gärningen ytterst blir systemhotande eller kan påverka samhällets funktionssätt. Det ska också beaktas om brottet begåtts i organiserad form, systematiskt eller på annat sätt utförts på ett förslaget sätt. Så kan exempelvis vara fallet om brottet har föregåtts av noggrann planering, genomförts strukturerat eller med användning av betydande resurser, såsom bruk av fordon, bostäder eller avancerade tekniska hjälpmedel.

Vidare ska beaktas om brottet har begåtts inom ramen för en kriminell miljö, t.ex. om brottet har begåtts som ett led i en särskilt kvalificerad brottslig verksamhet och har ett påtagligt samband med verksamheten.

I *femte stycket* regleras ansvarsfrihet vid ringa gärningar. I bestämmelsen införs en hänvisning till den brottslighet som skyddandet avsett. Jämfört med den hittillsvarande lydelsen innebär ändringen att det, vid den intresseavvägning som ska göras, ska tas större hänsyn till allvaret av den brottslighet som den som skyddas har begått. Utrymmet för ansvarsfrihet vid allvarliga brott är avsett att vara begränsat. Om någon har begått ett mycket allvarligt brott, exempelvis mord, synnerligen grov misshandel eller allmänfarlig ödeläggelse, grovt brott, bör ansvarsfrihet för den som skyddat honom eller henne i princip vara uteslutet. Detta gäller även om personen har ett mycket nära släktskapsförhållande till brottslingen och de åtgärder som vidtagits inte har varit av särskilt kvalificerat slag. I sådana fall kan gärningspersonens lojalitet till brottslingen i stället påverka straffet i mildrande riktning inom ramen för straffmätningen.

16 § För försök eller förberedelse till våld eller hot mot tjänsteman, grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak, grovt övergrepp i rättssak, *skyddande av brottsling*, *grovt skyddande av brottsling* eller främjande av flykt döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för stämpling till grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak, grovt övergrepp i rättssak, *skyddande av brottsling* eller *grovt skyddande av brottsling*.

Paragrafen, som reglerar straffansvar för osjälvständiga brott i 17 kap., ändras på så sätt att försök, förberedelse och stämpling till skyddande av brottsling och grovt skyddande av brottsling kriminaliseras. Övervägandena finns i avsnitt 5.5.4.

Ansvar för försök kan exempelvis aktualiseras när någon tillhandahåller en brottsling en bil eller annat fordon för att kunna fly, men flykten inte kan genomföras på grund av polisens ingripande. En förutsättning för

försöksansvar är då att den som tillhandahåller fordonet inte varit inblandad i huvudbrottet. Ett annat exempel är att någon, som inte varit inblandad i ett mord eller ett annat våldsbrott, har påbörjat städning av en brottsplats men avbrutits på grund av polisens ingripande.

Som exempel på förberedelse kan nämnas att någon skaffar en bil eller en lokal i syfte att gömma någon som begått brott, men skyddandet av någon anledning inte kommer till stånd. Ett annat exempel är att någon, efter det att ett brott utförts av annan, skaffar verktyg eller annat material för att avlägsna bevisning. Att två eller flera personer beslutar att, mot ersättning, skydda en person som begått brott eller dölja bevisning utgör ytterligare exempel på situationer som kan aktualisera förberedelseansvar.

Stämpling kan föreligga t.ex. om två eller flera personer beslutar att skydda en brottsling eller dölja bevis utan krav på ersättning. Detsamma gäller om någon eller några personer åtar sig att skydda en brottsling. Ytterligare ett exempel på stämpling är att någon söker anstifta annan att skydda en brottsling.

29 kap.

5 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,
3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,
4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,
5. om den tilltalade frivilligt angett sig,
6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,
7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,
8. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller
9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

Paragrafen innehåller bestämmelser om strafflindringsgrunder. Övervägandena finns i avsnitt 6.1.

Första stycket femte punkten ändras på så sätt att bestämmelsen om strafflindring vid medverkan i utredningen av ett eget brott flyttas till den nya 5 a §.

Övriga ändringar är endast språkliga.

5 a § *Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skälig omfattning beakta om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.*

Detsamma gäller om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader eller försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Finns det någon sådan omständighet som avses i första eller andra stycket, får rätten döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det.

Paragrafen, som är ny, behandlar strafflindring vid medverkan i utredningen av brott. Övervägandena finns i avsnitt 6.1 och 6.2.

Paragrafen är utformad med bestämmelsen om strafflindringsgrunder i 5 § som förebild. Bestämmelsen i *första stycket* om strafflindring vid medverkan i utredningen av ett eget brott motsvarar också hittillsvarande 29 kap. 5 § första stycket 5 andra ledet brottsbalken (se prop. 2014/15:37 s. 38 och 39). Någon ändring i sak är inte avsedd.

I *andra stycket* införs en ny grund för strafflindring som avser medverkan i utredningen av någon annans brott. Precis som i regleringen om strafflindring vid medverkan i utredningen av ett eget brott krävs att de uppgifter som lämnas är av väsentlig betydelse för utredningen. Detta innebär att uppgifterna ska ha varit ägnade att leda till att utredningen i något väsentligt avseende påskyndas eller underlättas.

För att strafflindring ska kunna komma i fråga bör den tilltalade i normalfallet ha lämnat en utförlig redogörelse för omständigheterna kring brottet. Det kan också handla om andra uppgifter som varit till betydande fördel för utredningen. Det kan t.ex. vara fråga om uppgifter om kontakter som den tilltalade har haft, utpekande av personer som kunnat lämna upplysningar om olika förhållanden eller anvisning av platser av betydelse, såsom var en försvunnen person, ett mordvapen, narkotika, sprängmedel eller skjutvapen finns. I ett mål om ekonomisk brottslighet kan det vara fråga om en redogörelse för olika transaktioner.

Ett tydligt exempel på när uppgifterna har varit av väsentlig betydelse för utredningen är när dessa har lett eller bidragit till att en eller flera personer lagförts för brott. Detsamma gäller om uppgifterna lett till att ett brott har kunnat avbrytas på planerings- eller försöksstadiet.

Att uppgifterna ska ha varit av väsentlig betydelse innebär dock inte ett krav på ett visst resultat som lagföring eller åtal. Hur en brottsutredning framskrider kan vara beroende av flera omständigheter. Exempelvis kan den gärningsperson som uppgifterna avser hålla sig undan eller avlida. Det kan också hända att den tilltalade som har lämnat uppgifterna lagförs innan lagföring sker av den gärningsperson som uppgifterna avser. Även i dessa situationer kan de uppgifter som har lämnas vara av väsentlig betydelse för utredningen, t.ex. om uppgifterna medfört att narkotika eller vapen har kunnat tas i beslag eller att värdefull egendom återfunnits.

Uppgifter om någon annans brott kan däremot inte anses som väsentliga om de lämnas efter att det brott som uppgifterna avser har preskriberats. Det innebär att uppgifter om mindre allvarliga brott efter viss tid inte längre kan ge strafflindring enligt denna bestämmelse.

Strafflindring enligt *andra stycket* kan bara bli aktuellt om de uppgifter som lämnas avser ett brott för vilket det är föreskrivet ett minimistraff om fängelse i minst sex månader. De kan också avse försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott om gärningen är belagd med straff. Det brott

som uppgifterna avser måste alltså vara av ett visst allvar för att möjligheten till strafflindring ska bli aktuell.

En allmän utgångspunkt är att bestämmelsen, på samma sätt som när det gäller strafflindring vid medverkan i utredningen av ett eget brott, bör tillämpas med viss försiktighet och endast om den tilltalades utredningsmedverkan är av sådan omfattning att en relativt påtaglig justering av påföljden kan komma ifråga. Strafflindringen ska som utgångspunkt sättas i relation till framför allt graden av den tilltalades medverkan, i synnerhet om brottsligheten inte hade kunnat klaras upp utan sådan medverkan. Även allvaret i den brottslighet som utredningsmedverkan avser bör kunna tillmätas betydelse. Beroende på omständigheterna kan det bli fråga om en omfattande nedsättning, sett till antalet månader eller år (jfr prop. 2014/15:37 s. 38 f.). Om strafflindringsgrunderna enligt första och andra styckena eller 5 § föreligger samtidigt ska en samlad bedömning av strafflindringens storlek göras med utgångspunkt i den straffvärdenivå som den egna aktuella brottsligheten ligger på.

I *tredje stycket* införs en bestämmelse motsvarande den i 29 kap. 5 § andra stycket. Den innebär att rätten vid tillämpning av strafflindringsgrunderna i första och andra stycket får döma till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet, om det finns särskilda skäl för det (jfr prop. 1987/88:120 s. 97).

6 § *Om det är uppenbart oskäligt att döma till påföljd med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § eller 5 a §, ska rätten meddela påföljdseftergift.*

Paragrafen anger att rätten ska meddela påföljdseftergift i vissa fall. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Paragrafen ändras så att det framgår att rätten i vissa fall ska meddela påföljdseftergift om den tilltalade har medverkat i utredningen av ett eget eller någon annans brott på ett sådant sätt som anges i 29 kap. 5 a §, se författningskommentaren till den bestämmelsen. Detta motsvarar vad som hittills gällt vid medverkan i utredningen av ett eget brott enligt regleringen i 29 kap. 5 § första stycket.

Övriga ändringar är endast språkliga.

30 kap.

4 § Vid val av påföljd ska rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. *Rätten ska då beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 och 5 a §§.*

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

Paragrafen anger vilka omständigheter rätten ska beakta vid valet av påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Första stycket andra meningen ändras så att det framgår att rätten vid valet av påföljd ska beakta att den tilltalade har medverkat i utredningen av ett eget eller någon annans brott på ett sådant sätt som anges i 29 kap. 5 a §, se författningskommentaren till den bestämmelsen. Detta motsvarar vad som hittills gällt vid medverkan i utredningen av ett eget brott enligt regleringen i 29 kap. 5 § första stycket.

Övriga ändringar är endast språkliga.

13.3 Förslaget till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

18 kap.

6 § Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till en i *en* annan stat beslutad skyddsidentitet, motsvarande den som avses i 5 § och *som förekommer i en brottsutredning*, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen motverkas.

Paragrafen behandlar frågan om sekretess för uppgift som hänför sig till en i en annan stat beslutad skyddsidentitet. Övervägandena finns i avsnitt 8.3.

Paragrafen ändras på så sätt att det hittillsvarande kravet på att uppgiften måste hänföra sig till ett ärende enligt 15 § lagen (2003:1174) om vissa former av internationellt samarbete i brottsutredningar eller enligt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder tas bort. Det krävs inte heller längre att det måste vara fråga om en uppgift som rör en brottsutredning som genomförs av en tjänsteman med en i en annan stat beslutad skyddsidentitet. Det räcker att en uppgift om en sådan identitet förekommer i brottsutredningen. Den utländska skyddsidentiteten måste dock fortfarande motsvara en kvalificerad skyddsidentitet enligt 5 §.

Övriga ändringar är endast språkliga.

35 kap.

7 § Sekretessen enligt 1 § första stycket upphör att gälla hos de myndigheter och i de verksamheter som anges där, om uppgiften lämnas till *en* domstol med anledning av *ett* åtal, om inte

1. sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen enligt 12 §, 12 a §, 13 a § eller 36 kap. 2 §,
2. uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet, eller
3. uppgiften finns i en handling som har kommit från en annan myndighet där uppgiften är sekretessreglerad.

Paragrafen reglerar bl.a. när sekretess till skydd för en enskild upphör att gälla hos de brottsutredande myndigheterna om uppgiften lämnas till en domstol med anledning av ett åtal. Övervägandena finns i avsnitt 8.1.

I *punkt 1* förs det in en hänvisning till bestämmelsen i 12 a § om sekretess för kontaktuppgifter till enskilda, se författningskommentaren till 12 a §. Det innebär att sekretessen enligt 1 § inte upphör att gälla hos de myndigheter och i de verksamheter som anges där om sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen med stöd av 12 a §.

Övriga ändringar är endast språkliga.

Kontaktuppgifter till enskilda

12 a § Sekretess gäller hos en domstol i ett brottmål för uppgift som rör en enskild, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men och uppgiften avser

1. bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var han eller hon bor stadigvarande eller tillfälligt,

2. telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med honom eller henne, eller

3. personnummer.

Motsvarande sekretess gäller i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och i ett ärende som rör brott.

Sekretessen enligt denna paragraf gäller inte för uppgift som rör den som är tilltalad eller svarande.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om sekretess för kontaktuppgifter till enskilda när uppgifterna förekommer i vissa mål i en domstol. Överväganden finns i avsnitt 8.1.

Sekretessen i *första stycket* är utformad som en primär sekretessbestämmelse. Det innebär att sekretessbestämmelsen riktar sig direkt till domstolen. Sekretessens föremål är kontaktuppgifter till en enskild i ett brottmål. Med brottmål avses både mål om ett allmänt åtal och mål om ett enskilt åtal. Sekretessen är utformad med ett omvänt skaderekvisit, vilket innebär att det råder en presumtion för sekretess. Den presumtionen kan bara brytas om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men.

I punkterna 1–3 anges vilken typ av uppgifter som omfattas av sekretess enligt bestämmelsen. Sekretess gäller för uppgift om bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var den enskilde bor stadigvarande eller tillfälligt. Med annan jämförbar uppgift avses t.ex. en adress till en fritidsbostad eller ett hotell. Även del av en adressuppgift eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att ta reda på var den enskilde bor omfattas av bestämmelsen (jfr prop. 2005/06:161 s. 98). Sekretess gäller vidare för uppgifter om telefonnummer, e-postadress eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med den enskilde. En sådan annan jämförbar uppgift kan t.ex. vara uppgift om en arbetsplats. Sekretessen omfattar också personnummer.

Enligt *andra stycket* gäller sekretessen enligt första stycket även i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott och i ett ärende som rör brott. Bestämmelsen är tillämplig även om talan om det enskilda anspråket inte handläggs gemensamt med brottmålet. Ett ärende som rör brott kan t.ex. vara ett ärende om förordnande av målsägandebiträde.

I *tredje stycket* anges att sekretessen inte gäller för uppgift som rör den som är tilltalad eller svarande. Sådana uppgifter omfattas alltså inte av bestämmelsen, utan är som utgångspunkt offentliga.

Av *fjärde stycket* framgår att sekretessen enligt paragrafen gäller i högst femtio år om uppgifterna finns i en allmän handling.

Deltagande i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring

13 b § *Sekretess gäller hos en domstol för uppgift om var en enskild befinner sig som ska delta i ett sammanträde inför rätten genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men.*

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Paragrafen, som är ny, behandlar sekretess i vissa fall för uppgift om var en enskild befinner sig som ska delta i ett sammanträde i domstol genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Överväganden finns i avsnitt 8.2.

Sekretessen i *första stycket* är utformad som en primär sekretessbestämmelse. Det innebär att sekretessbestämmelsen riktar sig direkt till domstolen. Bestämmelsen innebär att när rätten har beslutat att en part eller någon annan ska delta i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring gäller, som utgångspunkt, sekretess för uppgift om var denne kommer att befinna sig vid deltagandet. Sekretessen är utformad med ett omvänt skaderekvisit, vilket innebär att det råder en presumtion för sekretess. Den presumtionen kan bara brytas om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde lider men.

När rätten har fattat ett beslut om deltagande i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring på grund av att den som ska delta känner rädsla för att närvara i rättssalen eller om det kan antas att han eller hon utsätts för påtryckningar bör, som utgångspunkt, sekretess gälla (jfr 5 kap. 10 § tredje stycket 2 och 3 rättegångsbalken). Sekretess bör även ofta kunna komma i fråga om beslutet baserar sig på säkerhetsmässiga skäl (jfr 5 kap. 10 § tredje stycket 4 rättegångsbalken). Det kan t.ex. handla om att det finns en konkret hotbild mot den som ska delta från en annan plats än rättssalen.

Om beslutet om deltagande genom ljudöverföring eller ljud- eller bildöverföring däremot grundar sig på kostnadmässiga eller praktiska skäl bör sekretess i regel inte komma i fråga (jfr 5 kap. 10 § tredje stycket 1 rättegångsbalken). Det kan emellertid tillkomma omständigheter i tiden efter att beslutet har fattats som gör att sekretess ändå bör gälla för uppgift om platsen för deltagandet, t.ex. om domstolen i ett sent skede får kännedom om en hotbild mot den som ska delta från en annan plats än rättssalen.

Bestämmelsen uppställer inte något krav på vem det är som ska delta i sammanträdet inför rätten. Detta överensstämmer med hur 5 kap. 10 § rättegångsbalken är utformad. Sekretess kan alltså komma i fråga för uppgift om platsen för såväl en målsägandes eller ett vittnes deltagande som för en medtilltalads eller en sakkunnigs deltagande.

Av *andra stycket* framgår att sekretessen enligt paragrafen gäller i högst femtio år om uppgifterna finns i en allmän handling.

Sammanfattning av betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring (SOU 2021:35)

Vårt uppdrag

Vårt uppdrag har, i huvudsak, varit att

1. överväga ändringar av straffbestämmelserna för mened, övergrepp i rättsak och skyddande av brottsling och lämna förslag som sammantaget innebär en höjd straffnivå för brotten samt överväga behovet av ändringar när det gäller vittnesuppgifter som lämnas under förundersökningen,
2. analysera om det finns ett behov av och är lämpligt att införa en möjlighet till strafflindring för den som medverkar till utredning av någon annans brottslighet,
3. analysera om det finns ett behov av och är lämpligt att införa en möjlighet att vittna anonymt, och
4. föreslå åtgärder för att förbättra stödet till vittnen och överväga åtgärder för att stärka skyddet av vittnen.

Problembilden

Vår utredning har tillsatts mot bakgrund av de senaste årens utveckling där antalet skjutningar med dödlig utgång i kriminella sammanhang har ökat. För att kunna lämna förslag som är relevanta och effektiva bör man först analysera och försöka konkretisera hur problembilden ser ut. Vi ger därför först en beskrivning av brottsutvecklingen i allmänhet, vad som avses med kriminella nätverk och vilka brott som begås inom ramen för sådana nätverk, men även vilka konsekvenser – bl.a. i form av tystnadskulturer – som detta för med sig.

Om brottsligheten i samhället ökar eller minskar är en fråga som inte är helt enkel att besvara. Uppgifterna från Brå talar dock för att brottsligheten i Sverige ligger på en förhållandevis jämn nivå. För flera brottstyper har små förändringar skett sett över tid, medan vissa brottstyper har ökat och andra minskat.

När det gäller dödligt våld har det dock skett en ökning de senaste åren (2015–2020) jämfört med tidigare år under 2000-talet. Det är framför allt inom ramen för kriminella konflikter mellan olika sammanslutningar som det dödliga våldet har ökat.

Antalet sammanslutningar i den kriminella miljön har ökat kraftigt under de senaste åren. Hur olika kriminella grupper eller nätverk ser ut varierar. Skrämselkapitalet är emellertid en central beståndsdel som genomsyrar dem alla.

Den varierande graden av organisation och struktur avseende de kriminella nätverken gör att det är svårt att ge en enhetlig bild av de brott som de begår. De flesta kriminella nätverk har dock, på ett eller annat sätt, koppling till narkotikamarknaden. Vidare framkommer att ökningen av dödligt våld i den kriminella miljön i stor utsträckning härrör från s.k. förorts- och stadsdelsbaserade grupper. Utmärkande för dessa grupper är att de sällan har en formaliserad organisationsstruktur.

Kriminella nätverk är ofta verksamma i eller i anslutning till s.k. utsatta områdena, vilka bl.a. kännetecknas som områden med låg socioekonomisk status där kriminella har en inverkan på lokal-samhället. Det dödliga våldet är – i relation till andelen personer som bor där – vanligare i utsatta områden än i övriga delar av landet. Boende i utsatta områden är också betydligt mer otrygga än boende i övriga urbana områden.

De viktigaste orsakerna till tystnad gentemot rättsväsendet för brott som sker inom ramen för kriminella nätverk är, enligt Brå, att brottsoffren har egen vinning eller andra fördelar av brottsligheten, såsom status, eller att de känner lojalitet och samhörighet med gärningspersonen eller att de är rädda för att utsättas våld. Avståndet till polisen är också stort. När det gäller personer som bevitnar brott i utsatta områden är de vanligaste orsakerna till tystnad rädsla för hot och våld, att en anmälan inte leder till något samt bristande förtroende för Polismyndigheten och andra myndigheter.

Mot bakgrund av hur problembilden ser ut utgår vi från en bred definition av begreppet kriminella nätverk. Förslagen är inriktade på åtgärder mot samarbeten mellan personer som avser brottslig verksamhet som skapar otrygghet i samhället. Som regel grundar sig den brottsliga verksamheten på en vilja att tjäna pengar, särskilt genom försäljning av narkotika.

Mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling

Att motverka brott som begås inom ramen för kriminella nätverk, men även brott i allmänhet, kräver en väl fungerande rättsprocess. Straffbestämmelserna om mened, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling spelar i det sammanhanget en väsentlig roll.

När det gäller mened (15 kap. 1 § BrB) är straffet för brott av normalgraden fängelse i högst fyra år. Om brottet är ringa döms till böter eller fängelse i högst sex månader och om brottet är grovt döms till fängelse i lägst två och högst åtta år.

Vi anser att straffskalan, inräknat alla svårhetsgrader, är i huvudsak väl avvägd. Däremot är det tydligt att straffmätningen av brottet är allt för komprimerad – straffet bestäms regelmässigt till fängelse i mellan en upp till fyra månader och straffskalan för grov mened tillämpas överhuvudtaget inte. Mot denna bakgrund anser vi att paragrafen bör ändras med syftet att straffmätningen av allvarliga respektive mindre allvarliga brott ska skilja sig åt i större utsträckning. Vi föreslår därför att det i bestämmelsen om grov mened införs en ny kvalifikationsgrund som tar sikte på brott som begås med uppsåt att utredningen av eller lagföringen för ett allvarligt brott ska förhindras. Med allvarligt brott avses brott som har eller kan antas ha ett straffvärde om fängelse i minst två år.

Förändringarna av kvalifikationsgrunderna kan förväntas leda till att bestämmelsen om grov mened, till skillnad från vad som nu är fallet, kommer att tillämpas i praktiken, vilket kommer att medföra en kraftig skärpning av straffen för de allvarligaste fallen av mened, t.ex. då någon lämnar ett falskt alibi avseende den som är misstänkt för ett mord. För att kunna göra mer nyanserade bedömningar och för att undvika tröskeleffekter föreslår vi emellertid att minimistraffet för grov mened ska sänkas från fängelse i två år till fängelse i ett år och sex månader. För att

undvika alltför stora överlappningar mellan straffskalorna för grovt brott och brott av normalgraden föreslår vi också att maximistraflet för det senare brottet ska sänkas från fängelse i fyra år till fängelse i tre år. Om de förändringar vi föreslår genomförs, så kan det förväntas leda till att straffnivån för allvarigare fall av mened tredubblas jämfört med vad som gäller i dag.

Vi föreslår också att stämpling till mened som består i att någon i samråd med annan beslutar gärningen eller åtar eller erbjuder sig att utföra den – vilket bl.a. kan förekomma inom ramen för kriminella nätverk – ska kriminaliseras.

Förslaget om att förändra straffskalorna för mened innebär att straffskalorna för brotten osann utsaga inför nordisk domstol (15 kap. 4 a § BrB) och osann utsaga inför en internationell domstol (15 kap. 4 b § BrB), som hänvisar till menedsbestämmelsen, kommer att förändras.

I bilaga 2 lämnar vi ett alternativt förslag på ändringar av straffskalan för mened, som innebär att minimistraflet för brott av normalgraden ska höjas till fängelse i sex månader och att maximi-straflet för ringa brott höjs till fängelse i ett år.

Straffskalorna för övergrepp i rättssak (17 kap. 10 § BrB) motsvarar straffskalorna för mened. Till skillnad från vad som gäller beträffande mened tillämpas straffskalan för det grova brottet i viss utsträckning. Vi anser dock att vissa former av hot har ett högre straffvärde än vad bestämmelsen ger uttryck för. För att sådana gärningar ska bestraffas hårdare än vad som nu är fallet föreslår vi att den befintliga kvalifikationsgrunden för grovt brott som innebär att gärningen har innefattat hot av allvarligt slag ska ersättas av en mer preciserad kvalifikationsgrund; vid bedömningen av om ett brott är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenatrupp eller genom anspelning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag. Detta förväntas medföra att fler brott bedöms som grova.

Övergrepp i rättssak är ett brott av så allvarlig karaktär och har ett så högt abstrakt straffvärde att straflet, enligt vår uppfattning, bör ligga på fängelsenivå. Vi föreslår därför att den särskilda graden för ringa övergrepp i rättssak ska tas bort.

I bilaga 2 lämnar vi ett alternativt författningsförslag. Förslaget innebär att minimistraflet för brott av normalgraden ska höjas till fängelse i sex månader, att böter ska tas bort ur straffskalan och att det ska införas en särskild grad för brott som är att anse som mindre allvarliga med en straffskala på fängelse i högst ett år.

När det gäller skyddande av brottsling (17 kap. 11 § BrB) är straflet böter eller fängelse i högst ett år. Är brottet grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Den som inte insåg men hade skälig anledning att anta att den andre var brottslig döms till böter. Ansvar ska inte dömas ut om gärningen bedöms som ringa med hänsyn till gärningspersonens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter. Straffstadgandet tar, precis som straffbestämmelserna för mened och övergrepp i rättssak, sikte på åtgärder som inte sällan kan förekomma inom ramen för kriminella nätverk. Straffskalan för skyddande av brottsling är dock klart lägre än för mened och övergrepp i rättssak, och bör därför skärpas. Vi föreslår att maximistraflet för brott av normalgraden

ska höjas till fängelse i två år. För grovt brott föreslår vi att minimistraflet ska höjas till fängelse i ett år och att maximistraflet ska höjas till fängelse i sex år. Det grova brottet föreslås dessutom få en egen brottsbeteckning, grovt skyddande av brottsling.

Vi föreslår också att två kvalifikationsgrunder ska införas för grovt brott; det ska särskilt beaktas om 1) det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna, eller 2) gärningen annars har varit av särskilt farlig art. I bestämmelsen om ringa brott, ska det också anges att hänsyn ska tas till det brott som den som skyddandet avser har begått; om han eller hon har begått ett mycket allvarligt brott bör skyddande av brottsling, som utgångspunkt, inte kunna bedömas som ringa. Gärningar på förstadiet till skyddande av brottsling är inte kriminaliserade. Enligt vår bedömning kan sådana gärningar före-komma, inte minst inom ramen för kriminella nätverk. Vi föreslår därför att försök, förberedelse och stämpling till skyddande av brottsling och grovt skyddande av brottsling ska kriminaliseras.

I bilaga 2 lämnar vi ett alternativt förslag till ändring av straff-skalorna för skyddande av brottsling, som, utöver de förslag som vi lämnar, innebär att böter ska tas bort.

Vi har övervägt behovet av ändringar när det gäller vittnesuppgifter som lämnas under förundersökningen. Sådana uppgifter kan lämnas innan åtal har väckts eller då brottmålet behandlas i domstol. Frågan har uppkommit i anledning av utgången i avgörandet "Alibit" NJA 2019 s. 294, där HD slog fast att det inte är straffbart såsom skyddande av brottsling att i polisförhör lämna falska uppgifter till förmån för någon som är misstänkt eller dömd för ett brott, när det endast kan påverka bevisläget mot den personen. Straffansvar kan endast komma i fråga om vittnet har lämnat uppgifterna under ed.

I 23 kap. 13 § RB finns en möjlighet att hålla vittnesförhör under förundersökningen. Sådant förhör får hållas bl.a. om någon i förhör vägrar att yttra sig angående en omständighet som är av vikt för utredningen eller när det i annat fall är av synnerlig vikt för utredningen att någon som är skyldig att vittna i målet hörs som vittne redan under förundersökningen. För att hålla sådant förhör måste förundersökningen ha kommit så långt att någon skäligen kan misstänkas för brottet. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas i undantagsfall och den används mycket sällan. Åklagarmyndigheten har bl.a. uppgett att när det gäller den misstänktes vittnen åberopas de ofta så sent i utredningen att det inte finns något att vinna på att under förundersökningen hålla ett vittnesförhör. Det kan, enligt myndigheten, också medföra negativa konsekvenser för brottsutredningen eftersom den misstänkte har rätt att närvara vid förhöret.

Vi anser att det inte finns skäl att ändra i bestämmelsen i 23 kap. 13 § RB. Att i större utsträckning utnyttja möjligheterna som den ger att hålla vittnesförhör under förundersökningen torde i vissa fall kunna utgöra ett verktyg i utredningar om brott som begås inom ramen för kriminella nätverk. Detta gäller särskilt i fall där den misstänkte åberopat ett vittne som är av avgörande betydelse för utredningen, t.ex. ett alibivittne. Om en person lämnar falska uppgifter i polisförhör efter det att åtal har väckts kan han eller hon, som regel, höras under straffansvar i domstol. När det gäller oriktiga uppgifter som lämnas efter hovrättens dom har sådana, med hänsyn till de högst begränsade möjligheterna att få prövningstillstånd i

HD, mycket liten möjlighet att påverka utgången i målet. Vi anser därför att det inte finns anledning att skapa en särskild bestämmelse för just den situationen.

Strafflindring vid medverkan till utredning av annans brott

Påföljdssystemet är utformat utifrån principerna om proportionalitet, ekvivalens och förutsägbarhet. Utgångspunkten vid påföljdsbestämningen är brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. I viss utsträckning kan dock individuella hänsynstaganden tas enligt de s.k. billighetsskälerna i 29 kap. 5 § BrB. Sådana hänsynstaganden tar framför allt sikte på omständigheter som anses ”orättfärdiga att inte beakta”. Bland annat finns en möjlighet att beakta att den tilltalade har medverkat till utredningen av egen brottslighet.

Regleringar som innebär att gärningspersonens medverkan till utredning av annans brott kan beaktas vid straffmätningen står, som utgångspunkt, inte i strid med Europakonventionens artikel 6 (rätten till en rättvis rättegång). Flertalet av de europeiska länder, bl.a. Norge och Danmark, som vi har inhämtat information från har regelverk som innebär att en tilltalad kan få ett mildare straff för uppgifter om någon annans brott. Erfarenheterna från Norge och Danmark visar också att bestämmelserna tillämpas.

Frågan om att införa en ordning som ger möjlighet till strafflindring för uppgifter om annans brott har berörts i ett flertal utredningar. Något förslag till en sådan reglering har dock inte lagts fram.

En ordning som ger möjlighet till strafflindring för uppgifter om annans brott skulle främst motiveras utifrån effektivitetshänsyn. Att en misstänkt kan få strafflindring i utbyte mot uppgifter om brott som någon annan begått kan förväntas öka incitamenten för honom eller henne att samarbeta med de brottsutredande myndigheterna. Det kan därmed också bidra till att fler allvarliga och svårutredda brott klaras upp och att fler personer lagförs.

Utifrån ett målsägandeperspektiv torde det sakna betydelse om uppgifterna som leder till att ett brott utreds och klaras upp kommer från den som begått brottet eller från någon annan. Det finns dessutom skäl att anta att det i många fall är mycket svårt att skilja på vad som är uppgifter av betydelse för utredningen av egen respektive annans brottslighet, vilket talar mot att göra någon skillnad mellan sådana uppgifter.

Ett utpräglat kronvitnesssystem där en misstänkt kan förhandla sig till åtalsfrihet eller där åklagaren har möjlighet att helt eller delvis binda domstolen i påföljdsfrågan, är ur flera aspekter, betänkligt. Det skulle reducera domstolarnas roll som kontrollorgan och kan medföra bl.a. en risk för att likabehandlingsprincipen åsidosätts. Dessa konsekvenser blir dock inte följden av en ordning som innebär att domstolen vid straffmätningen kan beakta att en tilltalad bidragit till utredningen av någon annans brott.

Sammantaget anser vi att övervägande skäl talar för att det bör införas en ordning som ger möjlighet att vid straffmätningen beakta att den tilltalade medverkat i utredningen om allvarlig brottslighet som någon annan begått. Vi föreslår därför att det ska införas en ny paragraf – 5 a § – i 29 kap. BrB, som anger att rätten vid straffmätningen ska, utöver brottets

straffvärde, i skäligen omfattning beakta om den tilltalade har lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av annans brott och för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader. Detsamma ska gälla försök, förberedelse eller stämpling till sådana brott om gärningen är belagd med straff.

För att öka förutsägbarheten för en misstänkt som vill, eller kan tänkas vilja, samarbeta med de rättsvårdande myndigheterna bör han eller hon tidigt få information om möjligheterna till strafflindring. Vi föreslår därför att det ska införas en ny paragraf – 12 c § – i FUK som anger att den som skäligen misstänks för brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i sex månader eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott ska underrättas om förutsättningarna för strafflindring enligt 29 kap. 5 a § BrB.

Om en misstänkt förklarar att han eller hon är beredd att medverka till utredningen av brott bör utredningen alltid ledas av en åklagare. Åklagaren bör då också kunna ge fördjupad information till den misstänkte angående förutsättningarna för strafflindring vid utredningsmedverkan. Det får dock inte ske på ett sådant sätt att det riskerar att strida mot förbudet mot otillbörliga förhörsmetoder enligt 23 kap. 12 § RB.

För att en ordning om strafflindring ska ha förutsättningar att tillämpas i praktiken krävs att den är förutsägbar. För att åstad-komma detta föreslår vi att det ska införas en bestämmelse i 45 kap. 4 § andra stycket RB, som anger att åklagaren ska lämna ett påföljdsförslag i stämningsansökan. Åklagaren ska dock ha möjlighet att ändra sitt förslag om förutsättningarna förändras och rätten ska inte vara bunden av förslaget.

En möjlighet till strafflindring för uppgifter om annans brott kan leda till en ökad risk för att misstänkta lämnar felaktiga uppgifter. För sådana situationer bör det finnas väl avvägda straffregleringar. Straffbestämmelsen om falsk tillvitelse (15 kap. 7 § BrB) – där den döms som sanningslöst tillvitar någon annan en brottslig gärning – tar sikte på sådana situationer. I vissa fall kan situationen också vara sådan att den misstänkte, genom en anmälan till polis, anger en oskyldig person för brott. Sådana fall kan aktualisera straffansvar för falsk angivelse (15 kap. 6 § BrB). Vi ser inte något behov av att utvidga eller justera det straffbara området för dessa brott. Däremot anser vi att det finns anledning att höja straffnivån för de allvarligaste fallen av falsk angivelse och falsk tillvitelse. Vi föreslår därför att det för båda brotten ska införas en särskild grad, med egen brottsbeteckning för grovt brott. Straffskalan ska vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vi föreslår också att beteckningarna på brotten falsk tillvitelse och vårdslös tillvitelse ska moderniseras; dessa ska betecknas falsk beskyllning respektive vårdslös beskyllning. Vi föreslår dessutom att det för grov falsk angivelse respektive grov falsk beskyllning ska införas en kvalifikationsgrund som tar sikte på att angivelsen respektive beskyllningen har avsett ett allvarligt brott.

Anonyma vittnen

Det är, som utgångspunkt, inte tillåtet att hålla identiteten på ett vittne dold. Denna ordning grundar sig på principen att en part har rätt att få del av allt som kan läggas till grund för avgörandet. En tjänsteman som har en

kvalificerad skyddsidentitet kan dock vittna under sådan skyddsidentitet, men han eller hon måste då upplysa om det.

Frågan om att införa en ordning med anonyma vittnen har berörts i ett flertal utredningar. Något förslag till en sådan reglering har dock inte lagts fram.

Förfaranden med anonyma vittnen kan, om vissa särskilda förutsättningar är uppfyllda, vara förenligt med Europakonventionens artikel 6 (rätten till en rättvis rättegång). Det måste dock finnas starka skäl för att hålla vittnets identitet dold – som regel krävs att det finns en risk för vittnets liv eller hälsa. Att ett anonymt vittne utgör den enda eller den avgörande bevisningen utesluter inte att förfarandet är förenligt med konventionen. I sådana fall måste domstolen emellertid med största möjliga omsorg försäkra sig om att det finns ett starkt processuellt eller annat skydd för den tilltalade som gör att förfarandet ändå kan anses rättvist. Ju viktigare ett anonymt vittnesmål är som bevis desto högre krav ställs på de åtgärder som säkerställer att den tilltalade får en rättvis rättegång.

Flertalet av de europeiska länder, bl.a. Norge, Danmark och Finland, som vi har inhämtat information från har regelverk som ger möjlighet att hålla ett vittnes identitet dold. I vilken utsträckning som regelverken tillämpas, och om de är effektiva, är delvis oklart. Vissa länder har inte närmare angett i vilken utsträckning som bestämmelserna tillämpas. Några länder har angett att bestämmelserna används i begränsad utsträckning. I de nordiska länderna används bestämmelserna extremt sällan.

Vi har inhämtat uppgifter från de brottsbekämpande myndigheterna angående behovet av en ordning med anonyma vittnen. Dessa har framfört att det i vissa utredningar finns ett behov av att kunna erbjuda anonymitet för brottsoffer och vittnen. Detta gäller särskilt vid allvarliga brott med koppling till kriminella konflikter.

Eftersom en ordning som ger möjlighet att vittna anonymt skulle inskränka den grundläggande principen om att den tilltalade ska ha full insyn i de omständigheter som läggs till grund för en fällande dom måste den, enligt vår uppfattning, ha starka skäl för sig.

Det skulle endast bli aktuellt att tillämpa en reglering om anonyma vittnen i brottsutredningar eller rättegångar om särskilt allvarliga brott. Det rättsliga utrymmet för att införa och tillämpa en reglering om anonyma vittnen är därutöver klart begränsat, särskilt av Europakonventionen. I viss utsträckning är det också oklart hur Europadomstolens avgöranden om sådana förfaranden bör tolkas utifrån en svensk kontext. Det finns även flera komplicerade frågor angående hur en reglering om anonyma vittnen skulle utformas för att vara effektiv, men samtidigt rättssäker. Det handlar bl.a. om när ett beslut om vittnesanonymitet ska fattas och om förutsättningarna att ompröva ett sådant beslut. Eftersom ett anonymt vittnesmål begränsar möjligheten för den tilltalade att ifrågasätta vittnets trovärdighet kan det också förväntas leda till att domstolen oftast skulle tillmäta ett anonymt vittnesmål ett begränsat bevisvärde.

Att ett flertal länder i Europa har regleringar om anonyma vittnen kan anses tala för att en sådan ordning bör införas även i Sverige. Av vad som framkommit används dessa regleringar, som utgångspunkt, endast i särskilda undantagsfall. De internationella erfarenheterna ger därför

begränsad ledning när det gäller frågan om det bör införas ett system med anonyma vittnen.

En reglering om anonyma vittnen torde framför allt fylla en funktion när det gäller s.k. tillfällighetsvittnen. Även för sådana personer skulle dock utrymmet för att vittna anonymt vara mycket begränsat, bl.a. för att det sällan finns en tillräckligt tydlig hotbild eller att anonymiteten inte skulle fylla någon funktion – t.ex. om den tilltalade vet eller på annat sätt kan skaffa sig kännedom om vem vittnet är. Att någon garanti inte skulle kunna ges till ett vittne om att han eller hon kan vara anonym under hela rättsprocessen hade troligtvis också avsevärt begränsat viljan att vittna anonymt. Det finns också en risk för att införandet av en reglering om anonyma vittnen skulle leda till orealistiska förväntningar på möjligheten att anonymt kunna lämna uppgifter, vilket i förlängningen skulle kunna skada tilltron till rättsväsendet.

Sammantaget anser vi att en reglering om anonyma vittnen i högst begränsad utsträckning skulle bidra till utredningar av eller lagföringar för brott. De skäl som talar mot att införa en reglering som ger möjlighet för vittnen att lämna sina uppgifter anonymt är starkare än de skäl som talar för en sådan reglering. Vi anser därför att det inte bör införas en möjlighet att vittna anonymt.

Stöd till och skydd av vittnen

Bestämmelser som på olika sätt syftar till att stödja eller skydda vittnen – men även andra som deltar i rättsprocessen – finns i ett flertal olika lagar, förordningar och föreskrifter, vilka direkt eller indirekt berör myndigheter, kommuner och ideella organisationer. Även om det av Brå:s forskning framgår att det är ovanligt med otillåtna påverkansförsök eller konkreta hotbilder mot vittnen är det självklart att det kan vara mycket påfrestande för en person att vittna i ett brottmål, särskilt när det gäller allvarliga brott som har koppling till kriminella nätverk. Den som har uppgifter om ett brott kan känna ett stort obehag och, av rädsla för att han eller hon eller närstående ska utsättas för repressalier, välja att vara tyst. Mot denna bakgrund anser vi att det finns anledning att på ett generellt plan stärka stödet till och skyddet av vittnen i syfte att de ska känna en ökad trygghet när de medverkar i en brottsutredning och vid en domstolsförhandling. Vi har därför, framför allt i förhållande till den problembild vi tagit fram, övervägt konkreta åtgärder, av varierande slag, som kan förbättra stödet till och skyddet av vittnen.

Information till vittnen under förundersökningen

Många vittnen känner obehag eller rädsla inför att delta i en rättsprocess. En ovilja att delta i rättsprocessen kan ha flera orsaker, men inte sällan grundar det sig i okunskap om vad processen innebär. För målsäganden finns det bestämmelser i FUK som bl.a. anger att de ska få information om rättsprocessen och om möjligheten till stöd. Vi anser att detta, som utgångspunkt, även bör gälla för vittnen. Vi föreslår därför att det ska införas en ny paragraf – 13 g § – i FUK, som anger att ett vittne som kallas till ett förhör och, om det behövs och är möjligt, ett vittne i övriga förhörssituationer ska informeras om

- de kontaktuppgifter som behövs för att få upplysningar om det ärende som han eller hon förekommer i,
- den fortsatta handläggningen och vilken roll han eller hon kommer att ha i den,
- rätten till ersättning för kostnader vid inställelse till förhör och sammanträden i domstol,
- att han eller hon på begäran kan få information om hur ärendet fortskrider hos polisen, åklagare eller domstol om det kan ske utan men för utredningen, och
- vilka organisationer som kan lämna stöd och hjälp.

Sekretess för vissa uppgifter angående bevispersoner

En åtgärd som vi bedömer kan öka tryggheten för förhörspersoner är att skapa bättre förutsättningar att hemlighålla uppgifter som ger möjlighet att komma i kontakt med vittnen och målsäganden. Vi föreslår därför att det ska införas en ny paragraf – 12 b § – i 35 kap. OSL, som anger att sekretess gäller hos en domstol i ett brottmål, för uppgift om en målsägandes eller ett vittnes, eller en till honom eller henne anhörigs bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var någon av dessa personer bor stadigvarande eller tillfälligt, eller telefonnummer, e-postadress, personnummer eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med någon av dessa personer. Sekretess ska gälla för uppgiften om det inte står klart att den kan röjas utan att målsäganden eller vittnet eller någon närstående till honom eller henne lider men. Detsamma ska gälla i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott för motsvarande uppgift om en käre eller ett vittne, eller om en anhörig till honom eller henne, och i ett ärende som rör brott för motsvarande uppgift om en sökande, eller om en anhörig till honom eller henne.

En ytterligare åtgärd som vi bedömer kan öka tryggheten för förhörspersoner är att kunna hemlighålla uppgifter om var den befinner sig som, till följd av bl.a. rädsla eller risk för påtryckningar, hörs genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Vi föreslår därför att det ska införas en ny paragraf – 13 b § – i 35 kap. OSL, som anger att sekretess gäller hos en domstol för uppgift om var den befinner sig som hörs i ett brottmål eller tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott, genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den hörde lider men. Detsamma ska gälla för motsvarande uppgift, även om personen inte hörs, om var en målsägande eller tilltalad befinner sig som deltar i ett sammanträde i ett brottmål och var en part befinner sig som deltar i ett sammanträde i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott.

Vittnesförhör med den som har en i annan stat beslutad skyddsidentitet

En tjänsteman med en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter kan vittna under en sådan skyddsidentitet, men han eller hon måste då upplysa om det. Det finns oklarheter när det gäller möjligheten för en tjänsteman med utländsk

skyddsidentitet att vittna under sådan skyddsidentitet. Sverige bör, bl.a. för att kunna delta i internationella brottsutredningar mot kriminella nätverk, kunna erbjuda en tjänsteman med en utländsk skyddsidentitet möjlighet att vittna under sådan skyddsidentitet. Vi föreslår att detta tydliggörs genom att det ska införas en bestämmelse, i 36 kap. 10 § fjärde stycket RB, som anger att om en tjänsteman, med en i annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande den som avses i lagen om kvalificerade skyddsidentiteter, vittnar under sin skyddsidentitet ska han eller hon upplysa om det.

Vi föreslår också att 18 kap. 6 § OSL ska ändras på så sätt att sekretess ska gälla för uppgift som hänför sig till en i annan stat beslutad skyddsidentitet, motsvarande den som avses i lagen om kvalificerade skyddsidentiteter, och som förekommer i en brottsutredning, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen mot-verkas.

Vittnesstöd vid de allmänna domstolarna

Vittnesstödsverksamhet bedrivs vid samtliga allmänna domstolar, med undantag för Högsta domstolen. Vittnesstödens uppgift är att ge vittnen och målsäganden information om hur rättegången går till samt ge ett medmänskligt stöd i anslutning till rättegången. På de flesta domstolarna drivs vittnesstödsverksamheten ideellt av den lokala brottsofferjouren och då som regel av BOJ. BrOM har det övergripande ansvaret för vittnesstödsverksamheten. DV ska verka för att det finns praktiska förutsättningar för genomförandet av vittnesstödet.

Vittnesstödsverksamheten har utvärderats ett antal gånger och olika förslag har lämnats på hur den kan förbättras.

Utifrån vad som framkommit vid samråd med berörda myndigheter och organisationer gör vi bedömningen att vittnesstödsverksamheten i huvudsak fungerar väl. Vi ser därför inget behov av genomgripande förändringar av verksamheten. I vissa avseenden, bl.a. när det gäller samarbetet mellan vissa domstolar och brottsofferjourer, kan verksamheten dock förbättras. Det är viktigt att samtliga inblandade aktörer – domstolarna, brottsofferjourerna, BrOM och DV – aktivt och kontinuerligt arbetar för att vittnesstödsverksamheten fungerar på ett ändamålsenligt sätt. En åtgärd som bör övervägas är att DV ger nytillträdda domstolschefer särskild information om vittnesstödsverksamheten.

Vissa särskilda frågor angående skydd av vittnen och andra förhörspersoner

Det finns regelverk som har ett tydligt syfte att skydda förhörspersoner, ofta genom att vidta olika typer av säkerhetsåtgärder för personer som det finns konkreta hotbilder mot. Vi har övervägt om det finns behov av att ändra i de regleringar som är av särskilt intresse med anledning av vårt uppdrag och de förslag vi lämnar. Det handlar om regler som styr Polismyndighetens arbete med att skydda förhörspersoner, regler angående skydd för person- eller kontaktuppgifter och regler angående skydd för den som är intagen i kriminalvårdsanstalt.

Enligt vår bedömning är de regelverk som ger Polismyndigheten förutsättningar att skydda förhörspersoner utformade på ett ändamålsenligt sätt. Något behov av att ändra eller komplettera dessa har inte framkommit. Det har inte heller framkommit något behov av att – utöver de ovan angivna förslagen om nya bestämmelser i OSL – ändra eller komplettera regelverken om skydd för person- eller kontaktuppgifter till förhörspersoner.

När det gäller regelverken som styr verkställighet av fängelse-straff i kriminalvårdsanstalt ger dessa utrymme för Kriminalvården att skydda intagna som riskerar att utsättas för våld eller hot om våld. Kriminalvården vidtar också skyddsåtgärder för intagna. Enligt vår uppfattning bör det dock övervägas att tydligare reglera förutsättningarna för Kriminalvården att skydda intagna. En tydligare reglering skulle bl.a. kunna bidra till att arbetet med att skydda intagna sker på ett mer strukturerat och enhetligt sätt. Det skulle också kunna säkerställa att de skyddsåtgärder som vidtas inte står i strid med andra bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

Vi bedömer att lagstiftning till följd av våra förslag kan träda i kraft tidigast den 1 juli 2022 och föreslår därför detta datum för ikraftträdande.

Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Konsekvenser

När det gäller de ekonomiska konsekvenserna av våra förslag gör vi följande bedömning.

Förslagen om ändringar i straffbestämmelserna för mened, falsk angivelse, falsk beskyllning, övergrepp i rättssak och skyddande av brottsling förväntas leda till längre och i viss mån fler fängelsestraff. Det kommer att innebära ökade kostnader för Kriminalvården. Kostnaderna till följd av våra förslag uppskattas till cirka 44 miljoner kronor och kostnaderna till följd av de alternativa förslagen uppskattas till cirka 54 miljoner kronor.

Förslaget om en reglering om strafflindring vid utredningsmedverkan kommer att medföra ökade kostnader för Polis-myndigheten, åklagarmyndigheterna och Kriminalvården. Detta gäller särskilt för Polismyndigheten och Kriminalvården, som en konsekvens av att fler personer förväntas vara i behov av särskilt personsäkerhetsarbete och att fler personer som är intagna i anstalt förväntas vara i behov av skyddsåtgärder. Det är mycket svårt att uppskatta i vilken utsträckning som regleringen kommer att tillämpas och därmed hur stora kostnaderna kommer att bli. Vi gör ändå den bedömningen att regleringen kommer att tillämpas i 5–10 fall per år – dvs. antalet lagföringar där den tilltalade får straffreduktion som en följd av att han eller hon medverkat till utredningen av annans brott – under de 5 år som följer efter ikraftträdandet.

Förslagen om att införa nya bestämmelser i OSL till skydd för uppgifter om förhörspersoner kommer, i någon mån, att medföra ökade kostnader för domstolarna, åklagarmyndigheterna och DV.

Förslaget om att information ska lämnas till vittnen under förundersökningen kommer, i någon mån, att medföra ökade kostnader för Polismyndigheten, men också för andra myndigheter som håller förhör med vittnen.

Om våra förslag, eller de alternativa förslagen, till ändringar i straffbestämmelserna om brott genomförs bör ekonomiska tillskott tillföras Kriminalvården. Finansieringen av förslagen bör ske inom ramen för de resurser som kan förväntas behöva tillföras rättsväsendet på sikt. Samtliga övriga angivna kostnadsökningar bedöms kunna hanteras inom respektive myndighets beslutade ekonomiska ramar.

När det gäller förslagets konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet gör vi bedömningen att förslaget om en reglering om strafflindring vid utredningsmedverkan av annans brott och förslagen (i kapitel 7) som syftar till att ge ökat stöd och skydd till vittnen kommer att bidra till att fler brott utreds och att fler personer kommer att lagföras för brott. Detta förväntas därmed också, i någon mån, bidra till att färre brott begås.

Våra förslag medför inte några av de övriga konsekvenser som ska redovisas enligt kommittéförordningen.

Förslaget om en reglering om strafflindring vid utredningsmedverkan av annans brott innebär att en ny form av strafflindringsgrund införs. Det är svårt att förutse bl.a. i vilken utsträckning som den kommer att tillämpas och vilka effekter som den för med sig. Regleringen bör därför utvärderas, dock tidigast fem år efter att den har trätt i kraft.

Lagförslagen i betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken att 23 kap. 10 §, 30 kap. 5 §, 36 kap. 10 §, 37 kap. 3 § och 45 kap. 4 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

10 §¹

Undersökningsledaren bestämmer, med de begränsningar som följer av andra–*sjätte* styckena, vem som får närvara vid ett förhör.

Vid ett förhör ska om möjligt ett trovärdigt vittne utsett av undersökningsledaren närvara.

Ett biträde till en person som förhörs har rätt att närvara vid förhöret om det kan ske utan men för utredningen och om biträdet uppfyller de krav som ställs på en försvarare i 21 kap. 3 § tredje stycket.

Den misstänkte har rätt att själv närvara och ha sin försvarare närvarande vid ett förhör som hålls på den misstänktes begäran enligt 18 b § första stycket. Vid andra förhör med den misstänkte har han eller hon rätt att ha sin försvarare närvarande. En försvarare som inte uppfyller de krav som ställs i 21 kap. 5 § första stycket får dock förhindras att närvara om det är nödvändigt för att sakens utredning inte väsentligen ska försvåras eller för att avvärja fara för någons liv, fysiska hälsa eller frihet. Vid förhör med någon annan än den misstänkte får den misstänktes försvarare närvara om det kan ske utan men för utredningen.

En person som är misstänkt i en annan förundersökning och som förhörs med anledning av att han eller hon medverkar i utredningen på sådant sätt att 29 kap. 5 a § brottsbalken kan komma att tillämpas, har rätt att ha sin försvarare närvarande. Försvararen har rätt att ställa frågor till den misstänkte enligt 11 § första meningen.

Ett målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans eller hennes närvaro inte är till men för utredningen.

När den som hörs är under 15 år bör den som har vårdnaden om honom eller henne vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

¹ Senaste lydelse 2017:176.

Undersökningsledaren får besluta att det som har förekommit vid ett förhör inte får uppenbaras.

30 kap.

5 §²

En dom *skall* avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden och den tilltalades försvarare,

3. domslutet,

4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på, och

5. domskälen med uppgift om vad

En högre rätts dom *skall* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga, *skall* det i domen anges vad han i så fall *skall* iaktta.

En dom *ska* avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange

4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundats på *samt åklagarens förslag till påföljd enligt 45 kap. 4 § andra stycket*, och

som är bevisat i målet.

En högre rätts dom *ska* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga, *ska* det i domen anges vad han *eller hon* i så fall *ska* iaktta.

36 kap.

10 §³

Innan *vittnesmål* avläggs, *skall* rätten höra vittnet om hans fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist. Rätten *skall* också försöka klargöra om vittnet till part eller till saken står i något förhållande, som kan vara av vikt för bedömandet av tilltron till vittnets berättelse, eller om det annars finns omständigheter av betydelse i *detta hänseende*.

Står vittne till part i sådant förhållande som avses i 3 §, *skall* vittnet *erinras* om att han *icke* är skyldig att avlägga vittnesmål.

Om det namn som vittnet uppger ingår i en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter, *skall* vittnet upplysa om detta.

Innan *vittnesmålet* avläggs, *ska* rätten höra vittnet om hans *eller hennes* fullständiga namn och, om det behövs, ålder, yrke och hemvist. Rätten *ska* också försöka klargöra om vittnet till part eller till saken står i något förhållande, som kan vara av vikt för bedömandet av tilltron till vittnets berättelse, eller om det annars finns omständigheter *som har betydelse i det hänseendet*.

Om vittnet är närstående till part enligt 3 §, *ska* rätten *informera* vittnet om att han *eller hon inte* är skyldig att avlägga vittnesmål.

Om det namn som vittnet uppger ingår i en kvalificerad skyddsidentitet enligt lagen (2006:939) om kvalificerade skyddsidentiteter, *ska* vittnet upplysa om detta.

² Senaste lydelse 1994:1034.

³ Senaste lydelse 2006:940.

Detsamma gäller om vittnet är en tjänsteman med en i annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande den som avses i lagen om kvalificerade skyddsidentiteter.

37 kap.

3 §⁴

Vid förhör enligt detta kapitel *skall* i övrigt 36 kap. 9 § andra stycket, 10 § första och tredje styckena, 13 § första stycket, 16 § samt 18 och 19 §§ tillämpas.

Vid förhör under sanningsförsäkran *skall*, förutom de lagrum som anges i första stycket, 36 kap. 5 och 6 §§, 8 § andra stycket samt 14 och 15 §§ tillämpas.

I brottmål *skall*, förutom de lagrum som anges i första stycket, 36 kap. 24 och 25 §§ tillämpas i fråga om ersättning till målsägande, som kallats till förhör i anledning av åklagarens talan. Detta *skall* gälla även när någon annan part än en målsägande eller en tilltalad kallats till sådant förhör.

Vid tillämpning av de lagrum som anges i första–tredje styckena *skall* vad som sägs om vittne gälla part eller målsägande som inte för talan och vad som sägs om ed gälla sanningsförsäkran.

Vid förhör enligt detta kapitel *ska* i övrigt 36 kap. 9 § andra stycket, 10 § första, tredje och fjärde styckena, 13 § första stycket, 16 § samt 18 och 19 §§ tillämpas.

Vid förhör under sanningsförsäkran *ska*, förutom de lagrum som anges i första stycket, 36 kap. 5 och 6 §§, 8 § andra stycket samt 14 och 15 §§ tillämpas.

I brottmål *ska*, förutom de lagrum som anges i första stycket, 36 kap. 24 och 25 §§ tillämpas i fråga om ersättning till målsägande, som kallats till förhör i anledning av åklagarens talan. Detta *ska* gälla även när någon annan part än en målsägande eller en tilltalad kallats till sådant förhör.

Vid tillämpning av de lagrum som anges i första–tredje styckena *ska* vad som sägs om vittne gälla part eller målsägande som inte för talan och vad som sägs om ed gälla sanningsförsäkran.

⁴ Senaste lydelse 2006:940.

I stämningsansökan ska åklagaren uppgive:

1. den tilltalade,
2. målsäganden, om någon sådan finns,
3. den brottsliga gärningen med uppgift om tid och plats för *dess förövande* och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande samt de bestämmelser som är tillämpliga,
4. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, samt
5. de omständigheter som gör domstolen behörig, om inte behörigheten framgår på annat sätt.

Om åklagaren anser att 29 kap. 5 a § brottsbalken ska tillämpas beträffande den tilltalade ska åklagaren i ansökan lämna ett förslag till påföljd.

Vill åklagaren i samband med att åtalet väcks även väcka talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 §, ska åklagaren i ansökan lämna uppgift om anspråket och de omständigheter som det grundas på samt de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Om den tilltalade är eller har varit anhållen eller häktad på grund av misstanke om brott som omfattas av åtalet, ska åklagaren ange detta i stämningsansökan. Uppgift ska dessutom lämnas om tiden för frihetsberövandet.

Har åklagaren några önskemål om hur målet ska handläggas, bör dessa anges i stämningsansökan.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken

dels att 15 kap. 1, 6, 7 och 15 §§, 17 kap. 10, 11 och 16 §§, 29 kap. 5 § samt 30 kap. 4 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 29 kap. 5 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 kap.

1 §¹

Om någon under laga ed lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, dömes för mened till fängelse i högst fyra år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst åtta år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det skett med uppsåt att oskyldig skulle fällas till ansvar för allvarligt brott eller eljest synnerlig skada tillfogas annan.

Den som, efter att han eller hon avlagt en lagstadgad ed, lämnar osann uppgift eller förtiger sanningen, döms för mened till fängelse i högst tre år. Om brottet är ringa döms för ringa mened till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov mened till fängelse i lägst ett år och sex månader och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om det skett med uppsåt att

1. utredningen av eller lagföringen för ett allvarligt brott ska förhindras,

2. någon oskyldig ska dömas för ett sådant brott som avses i 1, eller

3. annan, i andra fall, ska tillfogas synnerlig skada.

¹ Senaste lydelse 1975:1292.

Angiver man oskyldig till åtal med uppsåt att denna må bli fälld till ansvar, dömes för falsk angivelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som anger en oskyldig person till åtal med uppsåt att han eller hon ska bli fälld till ansvar, döms för falsk angivelse till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms för ringa falsk angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov falsk angivelse till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om angivelsen avsett ett allvarligt brott.

Om han icke insåg men hade skälig anledning antaga, att den angivne var oskyldig, dömes för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han eller hon inte insåg, men hade skälig anledning att anta, att den som angetts var oskyldig, döms för obefogad angivelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

7 §²

Den som, i annat fall än som avses i 6 §, hos åklagare, Polismyndigheten eller annan myndighet sanningslöst tillvitar någon annan en brottslig gärning, påstår besvärande omständighet eller förnekar friande eller mildrande omständighet, döms, om myndigheten ska ta upp anmälan i sådan sak, för falsk tillvitelse till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som, i annat fall än som avses i 6 §, hos åklagare, Polismyndigheten eller annan myndighet sanningslöst beskyller någon annan för en brottslig gärning, påstår en besvärande omständighet eller förnekar en friande eller mildrande omständighet, döms, om myndigheten ska ta upp anmälan i en sådan sak, för falsk beskyllning till fängelse i högst två år. Om brottet är ringa döms för ringa falsk beskyllning till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om brottet är grovt döms för grov falsk beskyllning till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen avsett ett allvarligt brott.

Om han eller hon inte insåg men hade skälig anledning att anta att utsagan var sanningslös, döms för vårdslös tillvitelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om han eller hon inte insåg men hade skälig anledning att anta att utsagan var sanningslös, döms för vårdslös beskyllning till böter eller fängelse i högst sex månader.

15 §³

För förberedelse till mened eller stämpling till mened som innebär att någon söker anstifta sådan gärning och för försök till bevisförvanskning döms det till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Skulle brottet, om det fullbordats, ha varit att anse som ringa, ska gärningen dock inte medföra ansvar.

För förberedelse eller stämpling till mened, grov mened och för försök till bevisförvanskning döms det till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Skulle brottet, om det fullbordats, ha varit att anse som ringa, ska gärningen dock inte medföra ansvar.

17 kap.

10 §⁴

Den som med våld eller hot om våld angriper någon för att han eller hon gjort anmälan, fört talan, avlagt vittnesmål eller annars vid förhör avgett utsaga hos en domstol eller annan myndighet eller för att hindra någon från en sådan åtgärd döms för *övergrepp i rättssak* till fängelse i högst fyra år. Detsamma gäller den som med någon annan gärning, som medför lidande, skada eller olägenhet, eller med hot om en sådan gärning angriper någon för att han eller hon avlagt vittnesmål eller annars avgett utsaga vid förhör hos en myndighet eller för att hindra honom eller henne från att avge en sådan utsaga.

Med domstol eller annan myndighet i första stycket avses även en dömande kammare eller ett annat organ i Internationella brottmålsdomstolen.

Om brottet är grovt döms för *grovt övergrepp i rättssak* till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas

1. om det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna eller någon enskild,

2. om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag, eller

3. om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller allvarlig art.

Om brottet är grovt döms för *grovt övergrepp i rättssak* till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om

1. det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna eller någon enskild,

2. gärningen har innefattat våld av allvarligt slag,

3. gärningen har innefattat hot som påtagligt har förstärkts med hjälp av vapen, sprängämne eller vapenattrapp eller genom anspänning på ett våldskapital eller som annars har varit av allvarligt slag, eller

4. gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös eller farlig art.

³ Senaste lydelse 2013:425.

⁴ Senaste lydelse 2016:508.

Om brottet är ringa döms för ringa övergrepp i rättsak till böter eller fängelse i högst sex månader.

11 §⁵

Om någon döljer den som *förövat* brott, hjälper honom eller henne att *undkomma*, undanröjer bevis om brottet eller på annat *dylikt* sätt motverkar att det *uppdagas* eller beivras, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst *ett* år.

För skyddande av brottsling döms också den som undanröjer bevis om brott som är föremål för ett rättsligt förfarande vid Internationella brottmålsdomstolen eller på annat *dylikt* sätt motverkar att det *uppdagas* eller beivras.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst *sex månader* och högst *fyra* år.

Den som inte insåg men hade skälig anledning att anta att den andre var brottslig, döms till böter.

Ansvar ska inte dömas ut om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige och övriga omständigheter.

Om någon döljer den som *begått* brott, hjälper honom eller henne att *komma undan*, undanröjer bevis om brottet eller på annat *liknande* sätt motverkar att det *upptäcks* eller beivras, döms för skyddande av brottsling till böter eller fängelse i högst *två* år.

För skyddande av brottsling döms också den som undanröjer bevis om brott som är föremål för ett rättsligt förfarande vid Internationella brottmålsdomstolen eller på annat *liknande* sätt motverkar att det *upptäcks* eller beivras.

Om brottet är grovt döms för grovt skyddande av brottsling till fängelse i lägst *ett* och högst *sex* år. *Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om*

1. *det har uppkommit eller funnits risk för betydande men för det allmänna, eller*

2. *gärningen annars har varit av särskilt farlig art.*

Ansvar ska inte dömas ut om gärningen är att anse som ringa med hänsyn till gärningsmannens förhållande till den brottslige, *det brott som denne begått* och övriga omständigheter.

16 §⁶

För försök eller förberedelse till våld eller hot mot tjänsteman, grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättsak, grovt

För försök eller förberedelse till våld eller hot mot tjänsteman, grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättsak, grovt

⁵ Senaste lydelse 2009:1281.

⁶ Senaste lydelse 2016:508.

övergrepp i rättssak eller främjande av flykt döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för stämpling till grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak *eller* grovt övergrepp i rättssak.

övergrepp i rättssak, *skyddande av brottsling, grovt skyddande av brottsling* eller främjande av flykt döms det till ansvar enligt 23 kap. Detsamma gäller för stämpling till grovt våld eller hot mot tjänsteman, grov förgripelse mot tjänsteman, övergrepp i rättssak, grovt övergrepp i rättssak, *skyddande av brottsling eller grovt skyddande av brottsling.*

29 kap.

5 §⁷

Vid straffmätningen ska rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,
2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks,

4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,

5. om den tilltalade frivilligt angett sig *eller lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet,*

6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,

7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir eller kan antas bli avskedad eller uppsagd från anställning eller drabbas av annat hinder eller synnerlig svårighet i yrkes- eller näringsutövning,

8. om ett straff utmätt efter brottets straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller

9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets straffvärde motiverar.

Föreligger omständighet som avses i första stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

5 a §

Vid straffmätningen ska rätten utöver brottets straffvärde i skälig omfattning beakta om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet.

⁷ Senaste lydelse 2015:78.

Detsamma gäller om den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av annans brott för vilket det inte är föreskrivet ett lindrigare straff än fängelse i sex månader eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott om gärningen är belagd med straff.

Föreligger omständighet som avses i första eller andra stycket, får rätten, om särskilda skäl påkallar det, döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

30 kap.

4 §⁸

Vid val av påföljd *skall* rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid *skall* rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 §.

Vid val av påföljd *ska* rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid *ska* rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap. 5 och 5 a §§.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

Förslag till lag om ändring i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

Bilaga 2

Härigenom föreskrivs i fråga om offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

dels att 18 kap. 6 § och 35 kap. 7 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas två nya paragrafer, 35 kap. 12 b och 13 b §§, och närmast före dessa nya rubriker av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 kap.

6 §¹

Sekretess gäller för uppgift som hänförs sig till *ärende enligt 15 § lagen (2003:1174) om vissa former av internationellt samarbete i brottsutredningar eller enligt lagen (2017:1000) om en europeisk utredningsorder, om ärendet rör en brottsutredning som genomförs av en tjänsteman* med en i annan stat beslutad skyddsidentitet motsvarande den som avses i 5 § *och* det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen motverkas.

Sekretess gäller för uppgift som hänförs sig till en i annan stat beslutad skyddsidentitet, motsvarande den som avses i 5 §, *om förekommer i en brottsutredning, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att verksamheten hos de myndigheter som deltar i utredningen motverkas.*

35 kap.

7 §²

Sekretessen enligt 1 § första stycket upphör att gälla hos de myndigheter och i de verksamheter som anges där, om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal, om inte

1. sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen enligt 12 §, 13 a § eller 36 kap. 2 §,
1. sekretess för uppgiften ska gälla hos domstolen enligt 12 §, 12 b §, 13 a § eller 36 kap. 2 §,
2. uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet, eller
3. uppgiften finns i en handling som har kommit från en annan myndighet där uppgiften är sekretessreglerad.

¹ Senaste lydelse 2017:1012.

² Senaste lydelse 2017:178.

Kontaktuppgifter till målsägande och vittne

12 b §

Sekretess gäller hos en domstol i ett brottmål, för uppgift om en målsägandes eller ett vittnes, eller en till honom eller henne anhörigs

1. bostadsadress eller annan jämförbar uppgift som kan lämna upplysningar om var någon av dessa personer bor stadigvarande eller tillfälligt, eller

2. telefonnummer, e-postadress, personnummer eller annan jämförbar uppgift som kan användas för att komma i kontakt med någon av dessa personer,

om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att målsäganden eller vittnet eller någon närstående till honom eller henne lider men.

Sekretess enligt första stycket gäller även i

1. ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott för motsvarande uppgift om en känd eller ett vittne, eller om en anhörig till honom eller henne, och

2. ett ärende som rör brott för motsvarande uppgift om en sökande, eller om en anhörig till honom eller henne.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Förhör genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring i domstol

13 b §

Sekretess gäller hos en domstol för uppgift om var den befinner sig som, i ett brottmål eller ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott, hörs genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den hörde lider men.

Detsamma gäller för motsvarande uppgift, även om personen inte hörs, om var en målsägande

eller tilltalad befinner sig som deltar i ett sammanträde i ett brottmål och var en part befinner sig som deltar i ett sammanträde i ett tvistemål om enskilt anspråk i anledning av brott. Bilaga 2

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2022.

Förteckning över remissinstanserna beträffande betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring

Efter remiss har yttranden lämnats av Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet (Brå), Brottsofferjouren Sverige (BOJ), Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Göta hovrätt, Göteborgs tingsrätt, Integritetsskyddsmyndigheten (IMY), Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet, Justitiekanslern, Kammarrätten i Stockholm, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Kustbevakningen, Malmö tingsrätt, Polismyndigheten, Riksdagens ombudsmän (JO), Skatteverket, Solna tingsrätt, Statens institutionsstyrelse (SiS), Svea hovrätt, Sveriges Advokatsamfund, Sveriges Domareförbund, Sveriges Kommuner och Regioner, Säkerhetspolisen, Tullverket, Åklagarmyndigheten och Örebro tingsrätt.

Följande remissinstanser har inte svarat eller angett att de avstår från att yttra sig: Akavia, Civil Rights Defenders, Journalistförbundet och TU Medier i Sverige.

Sammanfattning av betänkandet Stora brottmål – Bilaga 4 nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38) i relevanta delar

Uppdraget

Regeringen beslutade utredningens direktiv En modern brottmålsprocess anpassad även för stora mål den 7 april 2016 (dir 2016:31). Den 9 november 2017 och den 18 april 2019 beslutades tilläggsdirektiv till utredningen (dir. 2017:109 och dir. 2019:16).

Uppdraget har bestått av tre delar. Den första delen har gällt frågan om hur handläggningen av stora brottmål kan moderniseras och effektiviseras. Den delen av uppdraget redovisades till regeringen i februari 2017 genom delbetänkandet Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora brottmål (SOU 2017:7).

Den andra delen av uppdraget har varit att överväga om det bör införas utökade möjligheter att använda dokumenterade förhör som bevisning i domstol och om så är fallet lämna de fullständiga förslag till författningsändringar och andra förändringar som bedöms nödvändiga. Denna del av uppdraget redovisades till regeringen i december 2017 genom delbetänkandet Tidiga förhör – nya bevisregler i brottmål (SOU 2017:98).

Den tredje delen av uppdraget, som redovisas i detta betänkande, har varit att lämna konkreta förslag på hur handläggningen av stora brottmål med omfattande bevisning kan effektiviseras och moderniseras med bevarade krav på rättssäkerhet. Uppdraget har varit att analysera vilka straffprocessuella regler som behövs för att ramarna för straffprocessen ska kunna bestämmas på ett tydligare sätt under förundersökningen och förberedelsen av brottmålet än som är möjligt med dagens reglering. I uppdraget har det ingått att ta ställning till om parterna bör få ett större inflytande under förundersökningen och förberedelsen av brottmålet. Övervägandena ska ske inom ramen för en bibehållen grundprincip om obligatorisk åtalsplikt och en vidmakthållen objektivitetsplikt för åklagare. Syftet har enligt direktiven varit att skapa ytterligare möjligheter att begränsa de största målens omfattning och att säkerställa en effektiv och rättssäker förundersökning och förberedelse av alla brottmål, med särskild inriktning på stora och komplicerade mål. I uppdraget har det vidare ingått att utreda behovet och lämpligheten av utökade skriftliga inslag i domstolens prövning av brottmål. Syftet har varit att skapa bättre förutsättningar för en koncentrerad rättegång och ett fullgott beslutsunderlag för domstolen. Det har ingått i uppdraget att lämna de fullständiga förslag till författningsändringar och andra förändringar som bedöms nödvändiga. Uppdraget ska redovisas senast den 9 juli 2019.

Allmänt om utgångspunkterna för förslagen i detta betänkande

Straffsystemets yttersta ändamål är att motverka brott. Rättegångsbalken är anpassad för ärenden och mål av relativt begränsad omfattning. Utvecklingen mot allt större och mer komplicerade förundersökningar och brottmålsrättegångar har ställt nya krav på det processrättsliga regelverket. De antaganden som ligger bakom utformningen av rättegångsbalken gjordes i en tid som i väsentliga avseenden skiljer sig från vad som gäller nu. Samhället i allmänhet och brottmålsprocessen i synnerhet ser helt annorlunda ut i dag än för 100 år sedan då nuvarande brottmålsförfarande utarbetades.

Motiven till de ställningstaganden om muntlighet, omedelbarhet och koncentration samt om förundersöknings- och åtalsplikt som gjordes då rättegångsbalken infördes är visserligen fortsatt giltiga. I praktiken har det emellertid vid hanteringen av framför allt stora brottmål blivit allt svårare att upprätthålla en rättstillämpning i enlighet med de krav som principerna ställer. Även hanteringen av de mindre omfattande i brottmålen påverkas. Om de grunder för brottmålsprocessen som arbetades fram för 100 år sedan ska fortsätta att vara bärande krävs det vissa förändringar av reglerna om hur brottmålsprocessen tillåts genomföras. Det behov av åtgärder som rättstillämpningen ger signaler om behöver mötas upp av lagstiftningsreformer.

Förslagen i detta betänkande avser inte ett nytt brottmålsförfarande som anger hur brottmål alltid ska hanteras. Övervägandena utgår tvärtom från ett upprätthållande av den befintliga ordningen. Däremot förutsätter våra överväganden ett omtag i fråga om vilka åtgärder som ska anses rymmas inom den ordning som gäller. Det krävs nya processuella verktyg anpassade efter dagens läge för att brottmålsprocessen ska fungera i fortsättningen och även för stora brottmål. Avsikten med vårt arbete har varit att komplettera den befintliga processuella verktygslådan med ytterligare verktyg som kan användas om och när det är lämpligt i enskilda fall. Ambitionen är att skapa förutsättningar för en större verkningsgrad för statens resurser. Det handlar således om att skapa förutsättningar för att utreda och lagföra även den mest komplicerade och omfattande brottsligheten med rimliga resursinsatser och inom rimlig tid.

Ett större partsinflytande över sakinnehållet i brottmål och en renodlad domarroll med fokus på processledning

Vår grundinställning är att brottmålsförfarandet i högre grad bör utformas utifrån från antagandet att det är parterna som styr processens sakinnehåll medan domaren leder processen framåt. De sista resterna av ett inkvisitoriskt regelverk bör undanröjas. En modern rättsordning bör tydligt betona domarens konfliktlösande och processledande roll. Genom att parternas ställningstaganden i olika stadier av processen tillåts inverka på brottmålets sakinnehåll, dvs. vad domstolsprövningen kommer att handla om, uppnås fördelar såväl ur rättssäkerhets- som effektivitetssynpunkt. Samtidigt renodlas domarens opartiska roll på ett ur rättssäkerhetsperspektiv önskvärt sätt.

Att partsinflytandet över sakinnehållet bör öka betyder i våra överväganden att det bör finnas ett större utrymme för brottsmisstänkta att medverka i förundersökningsarbetet för att vinna fördelar i den vidare

prövningen och för åklagare att besluta om sådant som kan utgöra incitament för sådan medverkan. När det gäller förberedelsearbetet i domstolarna förutsätter en utveckling mot ett större partsinflytande en ordning som innebär att såväl domare som parter utifrån sina respektive roller agerar för att klargöra inställningar, grunder, bevisuppgift och andra ställningstaganden inför rättegångar. Samtidigt bör domares initiativrätt i fråga om utredningens innehåll göras beroende av parts yrkande. Domarens uppgift vid huvudförhandlingen bör, vid sidan om uppgiften att leda processen framåt, vara att opartiskt ta emot och bedöma det som parterna lägger fram eller yrkar. En utvecklingslinje i enlighet med den beskrivna rollfördelningen stämmer väl överens med vad som gäller i de flesta jämförbara europeiska länder vars rättssystem har ställts inför samma utmaningar med komplex och omfattande brottslighet som vi.

Den som anklagas för brott kommer även fortsättningsvis kunna välja att förhålla sig passiv utan att passiviteten följs av processuella sanktioner. Processens genomförande kommer heller inte vara beroende av parternas medverkan i högre grad än som är fallet i dag. Däremot ska det finnas tydligt uppfattade fördelar för parterna med att använda de nya verktygen. Genom rättstillämpningen finns det därvid förutsättningar för att brottmålsprocessen med tiden utvecklas till en ordning som bättre passar de förhållanden som gäller i dag i fråga om bl.a. brottmålets komplexitet, parternas ställning och den tekniska potentialen.

Ett ökat fokus på förberedelsen i brottmål

Rättegångsbalken är uppbyggd med en premis om förutsebarhet. En svårighet vid hanteringen av de stora brottmålen är att förundersökningen inte sällan brister i att uppfylla sitt förberedande syfte inför huvudförhandlingar i dessa mål. Det går i dessa brottmål inte att förlita sig på att förundersökningen speglar innehållet i en kommande rättegång. Att förutsebarheten brister innebär bl.a. att det är vanligt med kompletteringar av förundersökningen under pågående rättegång och att det är svårt för parterna att begränsa sina bevisuppgifter. Det kan konstateras att förberedelsen som en följd av detta numera fyller en större funktion i brottmål för ordningen med muntliga, omedelbara och koncentrerade rättegångar än vad rättegångsbalken ger uttryck för. Detta gäller inte minst eftersom den misstänkte kan ha valt att tåga under förundersökningen. Den uppfattning som tidigare har uttryckts i förarbetena till rättegångsbalken om att förberedelsen har en mindre betydelse i brottmål än i tvistemål gäller inte de stora eller annars komplexa brottmålen. Det ställs tvärtom i dessa mål höga krav på aktiva domare under förberedelsestadiet. Att domaren arbetar aktivt med förberedelsen i brottmålen är i hög grad en fråga om arbetsmetoder vid domstolarna. Det kan emellertid konstateras att förberedelsearbetet, i allmän mening, fortfarande är av begränsad omfattning vid domstolarna.

För att understryka den betydelse förberedelsen har i en nutida brottmålsprocess bör därför domarens ansvar för brottmålet under förberedelsen understödjas av lagstiftningsreformer. En reglering av rättens materiella processledning under förberedelsen bör införas. Det ska vara huvudregel i alla brottmål med ett föreläggande i stämningen om

inställning och grunden för den. Rätten ska hålla ett förberedande sammanträde på yrkande av en part om det inte är obehövligt. Vad som förekommer vid förberedelsen i fråga om exempelvis klargörande av parternas yrkanden, inställning och grunder för detta samt ställningstaganden i övriga frågor ska vidare kunna läggas fram vid huvudförhandlingen av rättens ordförande i den utsträckning det behövs.

Rättssäkerhetsaspekter

Det ingår vid överväganden om ny lagstiftning att säkerställa såväl rättssäkerheten för enskilda mot staten som rättstryggheten för enskilda att inte utsättas för brott. Våra samlade förslag ger förutsättningar för ett snabbare och mer förutsebart brottmålsförfarande, vilket har betydelse i båda dessa avseenden.

En tydlig rollfördelning mellan parter och domare är därvid grunden. Att med lagstiftningsreformer tydliggöra att statens ansvar för utredning och lagföring av brott ligger hos åklagare och inte domare är en rättssäkerhetsreform. Att brottmålets sakinnehåll kan låsas fast successivt, genom parternas ställningstagande och en tidig bevissäkring, ger vidare en mer förutsebar ordning. Att brottmålsprocessen är rimligt förutsebar är i högsta grad en rättssäkerhetsaspekt. De rättssäkerhetsrisker som finns i dag som en följd svårigheterna att tillgodogöra sig och bedöma materialet i omfattande brottmål minskar dessutom med våra förslag om en successiv fastlåsning och domares aktiva processledning. En snabbare hantering i förhållande till vad som är fallet i dag förbättrar möjligheterna att utreda och lagföra brott med tillgång till färsk bevisning. Att även komplicerad brottslighet kan lagföras har betydelse för den allmänna tilltron till rättsväsendets förmåga. Snabbhet i förfarandet innebär också minskade psykiska påfrestningar för t.ex. målsägande, misstänkta och vittnen som berörs av brottmålen samt kortare häktningstider och en minskad restriktionsanvändning. Det är framför allt i stora brottmål som riktigt långa häktningstider förekommer. En viktig rättssäkerhetsaspekt med att sträva efter en rimlig snabbhet i prövningen av brottmål är dessutom enskildas rätt till domstolsprövning inom skäligen tid.

Ikraftträdande

De föreslagna lagändringarna bör genomföras så snart som möjligt och i ett sammanhang. Något behov av särskilda hänsyn eller speciella informationsinsatser finns inte. Utredningen föreslår därför att författningsförslagen ska träda i kraft den 1 januari 2021.

Konsekvenser

Ett genomförande av de förslag vi lämnar kommer sammantaget inte att medföra några kostnadsökningar för staten. Förslagen om nya processverktyg kan, sedan de nya bestämmelserna varit i kraft en viss tid, antas leda till en mer effektiv användning av rättsväsendets resurser.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs ifråga om rättegångsbalken

dels att 20 kap. 8 §, 21 kap. 3 a §, 35 kap. 6 och 14 §§, 45 kap. 10, 11 och 13 §§, 46 kap. 6 § och 51 kap. 10 och 12 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas elva nya paragrafer, 20 kap. 8 a §, 23 kap. 4 b, 4 c, 4 d, 4 e, 4 f och 18 c §§, 30 kap. 3 a §, 35 kap. 14 a §, 45 kap. 4 a § och 47 kap. 7 a § av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

35 kap.

6 §¹

Det ankommer på parterna att svara för bevisningen. Rätten får självmant inhämta bevisning endast i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal.

Parterna ska svara för bevisningen. Rätten får självmant hämta in bevisning endast i tvistemål där förlikning om saken inte är tillåten och i mål om brott som hör under allmänt åtal när det gäller frågor om påföljd.

Trots vad som sägs i första stycket får rätten i brottmål självmant besluta om rättspsykiatrisk undersökning och om yttrande av Socialstyrelsen enligt vad som föreskrivs i lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning.

45 kap.

10 §²

I stämningen ska rätten även förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen uppge vilken bevisning han eller hon åberopar och vad han eller hon vill styrka med varje bevis. Detta gäller dock inte om det på grund av den tilltalades erkännande eller andra

I stämningen ska rätten även förelägga den tilltalade att muntligen eller skriftligen uppge sin inställning till åtalet och grunden för denna inställning samt vilken bevisning han eller hon åberopar och vad han eller hon vill styrka med varje bevis. Detta gäller

¹ Senaste lydelse 2005:683.

² Senaste lydelse 2014:320

omständigheter kan antas att uppgift om bevisning inte behövs

De skriftliga bevis som åberopas bör ges in samtidigt med att bevisuppgift lämnas. Rätten ska allt efter målets beskaffenhet verka för att målet förbereds så, att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. *Om det behövs får rätten förelägga den tilltalade att skriftligen redovisa sin inställning till åtalet och grunden för den.* Förberedelse får ske vid ett sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas.

dock inte om det på grund av den tilltalades erkännande eller andra omständigheter kan antas att uppgift om *den tilltalades inställning till åtalet* eller om bevisning inte behövs.

De skriftliga bevis som åberopas bör *lämnas* in samtidigt med att bevisuppgift lämnas. Rätten ska allt efter målets beskaffenhet verka för att målet förbereds så, att huvudförhandlingen kan genomföras på ett ändamålsenligt sätt. *Rätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden, inställningar och grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger den bevisning som de vill åberopa i målet.* Förberedelse får ske vid ett sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning. Om det är lämpligt får olika former av förberedelse förenas.

11 §

Finnes, för att målet skall kunna vid huvudförhandlingen slutföras i ett sammanhang, förundersökningen böra fullständigas eller, om förundersökning ej ägt rum, sådan böra företagas, äge rätten meddela åklagaren föreläggande därom.

Om det behövs för att målet ska kunna slutföras i ett sammanhang vid huvudförhandlingen, får rätten på yrkande av en part förelägga åklagaren att komplettera en förundersökning eller, i de fall en förundersökning inte genomförts, att genomföra en sådan.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket vidtas ska han eller hon så snart det kan ske göra en framställan om det till rätten.

47 kap.

7 a §

Rätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden, inställningar och grunderna för

51 kap.

12 §³

Om hovrätten anser att det behövs, *skall* hovrätten besluta att yttrande av sakkunnig inhämtas, skriftligt bevis läggs fram, föremål tillhandahålls för syn eller besiktning, bevis tas upp utom huvudförhandlingen eller någon annan förberedande åtgärd företas.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket *skall företas*, *skall* han så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. *företas*, får hovrätten meddela åklagaren föreläggande om det.

Om hovrätten anser att det behövs, *ska* hovrätten besluta att yttrande av sakkunnig inhämtas, skriftligt bevis läggs fram, föremål tillhandahålls för syn eller besiktning, bevis tas upp utom huvudförhandlingen eller någon annan förberedande åtgärd företas.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket *ska vidtas*, *ska* han *eller hon* så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Rätten ska vid förberedelsen se till att inget onödigt dras in i målet samt genom frågor och påpekanden verka för att yrkanden, inställningar och grunderna för dessa blir klarlagda och att parterna anger den bevisning som de vill åberopa i målet.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. *vidtas*, får hovrätten *på yrkande av en part* meddela åklagaren föreläggande om det.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2021.

³ Senaste lydelse 1994:1034.

Förteckning över remissinstanserna beträffande betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg

Efter remiss har yttranden över betänkandet Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg (SOU 2019:38) avgetts av Brottsförebyggande rådet, Brottsofferjourernas riksförbund, Brottsoffermyndigheten, Civil Rights Defenders, Domstolsverket, Ekobrottsmyndigheten, Eskilstuna tingsrätt, Falu tingsrätt, Gotlands tingsrätt, Gävle tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Göteborgs universitet (Samhällsvetenskapliga fakultetskansliet), Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Övre Norrland, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Jusek, Justitiekanslern, Kriminalvården, Kustbevakningen, Luleå tingsrätt, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Malmö tingsrätt, Polismyndigheten, Riksarkivet, Riksdagens ombudsmän, Skatteverket, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Säkerhetspolisen, Södertälje tingsrätt, Tullverket, Uppsala tingsrätt, Åklagarmyndigheten, Örebro tingsrätt, Örebro universitet och Östersunds tingsrätt

Följande remissinstanser har inte svarat eller angett att de avstår från att lämna några synpunkter: KRIS, OFR (S, P, O), Saco-S, SEKO och Stockholms universitet (Juridiska fakultetskansliet)